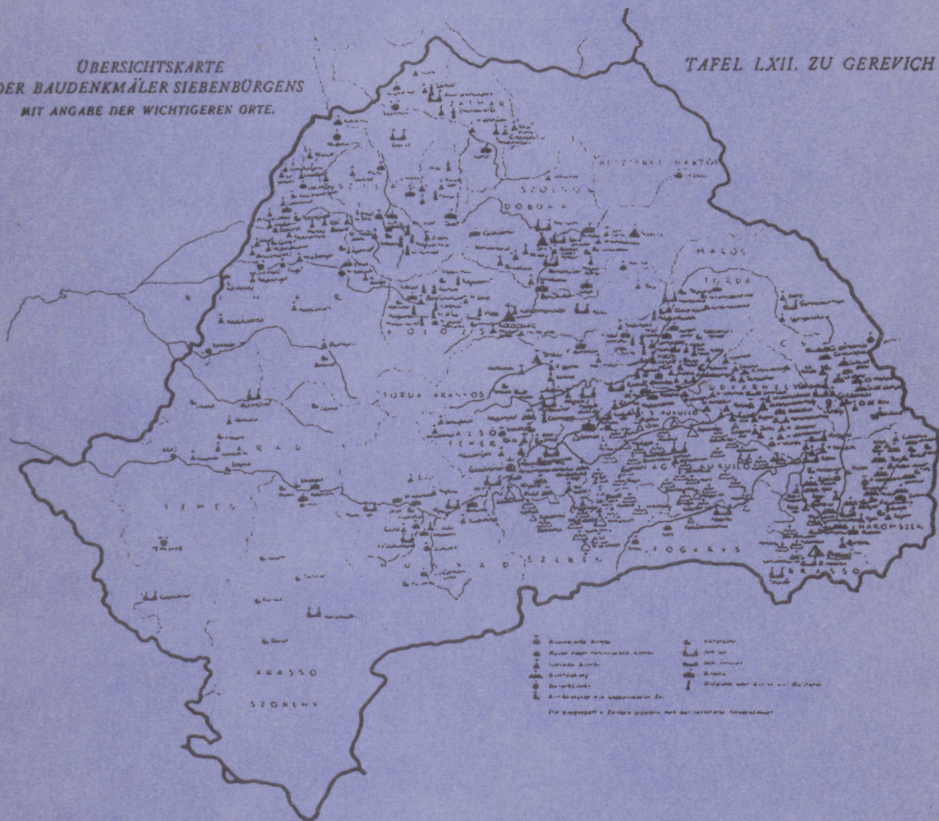

MC
110.601

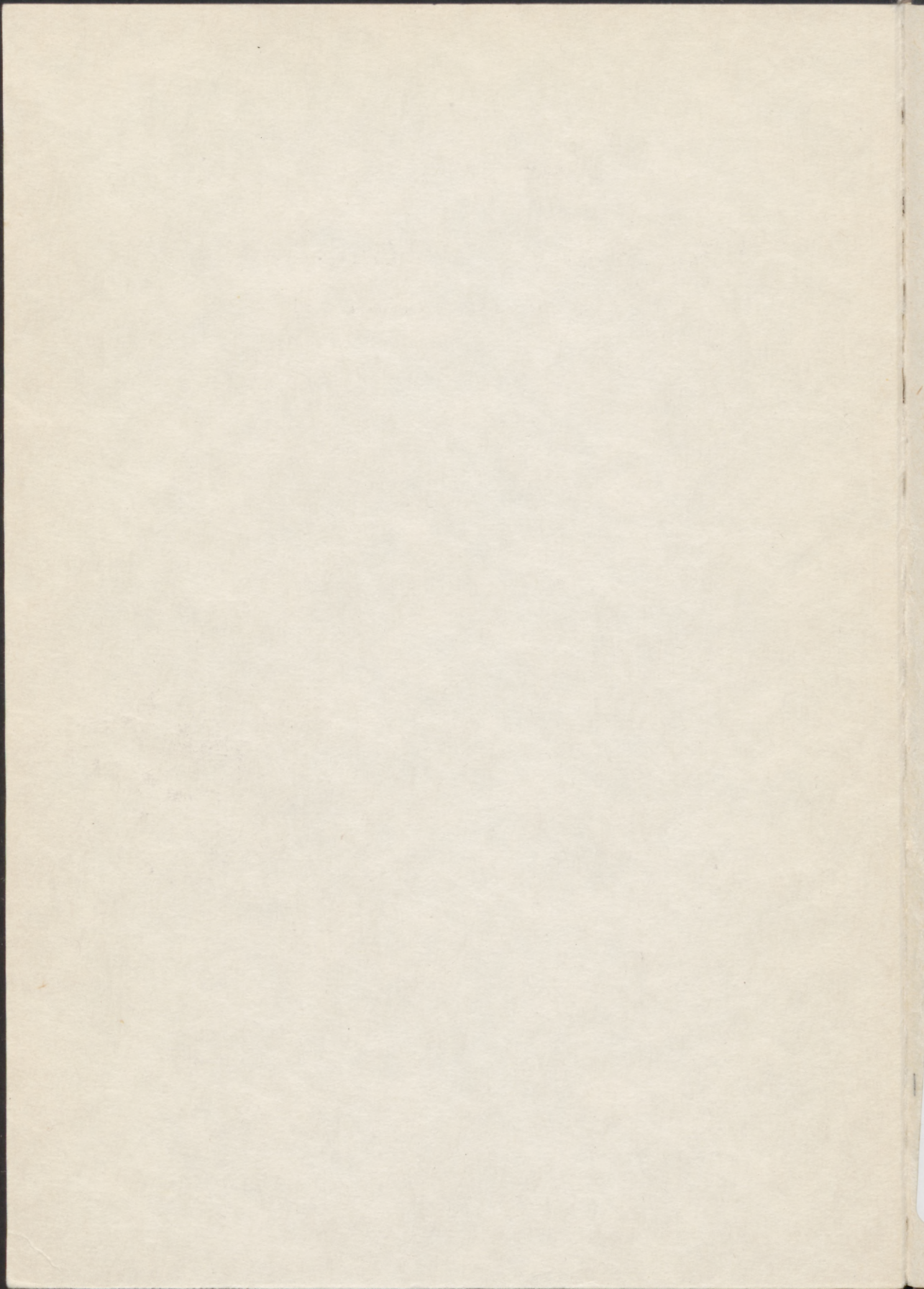
LIPCSEY ILDIKÓ
ERDÉLYI AUTONÓMIÁK
(Történeti tanulmányok)

ÜBERSICHTSKARTE
DER BAUDENKMÄLER SIEBENBÜRGENS
MIT ANGABE DER WICHTIGEREN ORTE.

TAFEL LXII. ZU GEREVICH

BUDAPEST, 1990.

LIPCSEY ILDIKÓ

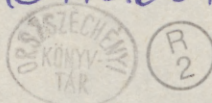
ERDÉLYI AUTONÓMIÁK

(Történeti tanulmányok)

BUDAPEST, 1990.

ISBN: 963 400 313 3

MC 110.601

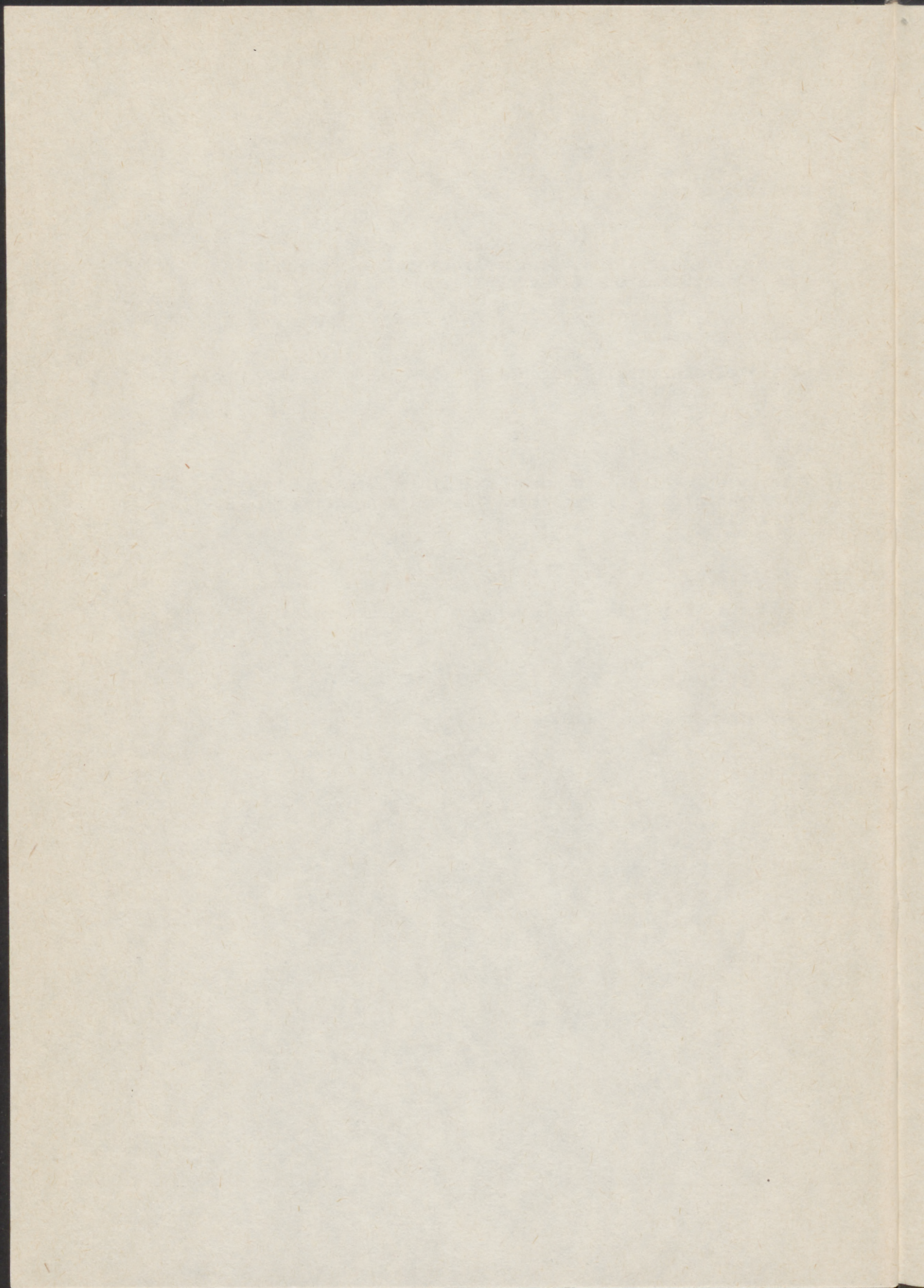

1990

Felelős kiadó: Lipcsey Ildikó
Hozott anyagról sokszorosítva
9019402 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

T a r t a l o m

Bevezető sorok	1- 3
I. fejezet	
Kossuth Lajos "Dunai confoedarationalis projectum"-a. Dunai együttműködési tervek Trianon után.	4-16
II. fejezet	
"Székely kulturális autonómia" 1927-1934. (Erdélyi pol- gári koncepciók)	17-33
III. fejezet	
A nemzeti-kulturális autonómiától az autonóm Erdélyig. A Romániai Szociáldemokrata Párt és a nemzetiségi kér- dés: 1921-1946.	34-48
IV. fejezet	
Románia 1944-1947. Hiú remények az autonómiáról és föderációról.	49-66
V. fejezet	
A Magyar Autonóm Tartomán: 1953-1968.	67-79
Utóhang	80

B e v e z e t ő s o r o k

Sok felelősségteljes szó hangzik el napjainkban Erdélyről, de majdnem ugyanannyi a felelőtlen kijelentés. Sem a nyilatkozatok, sem a tanulmányok nem mentesek a tévedésektől. Alapfogalmakat is jó lenne már tisztázni. Hányan léptek elő a konjunktúrában a kérdés szakértőjeként? Az Erdélyben élő nemzetek, népek, az erdélyi magyarság nevében kötnek paktumokat itthon és országhatáron túl, mondanak le olyan jogokról, amelyek követe-lése a dualizmus korában természetes volt az Osztrák-Magyar Mo-narchiában élő nemzetiségek részéről, vagy amelyeket még a román alkotmány szövege is biztosít. S mit szóljunk az olyan jelenség-hez, hogy a kocsmák és éttermek zenekarai: "itt minden este el-játszuk a székely himnuszt" reklámmal fogják a vendégeket. A parlamenti választásokra készülve a pártok jó kortesfogása: ki tesz többet Erdélyért.

Mindez erdélyt többet árt, mint használ?

Az erdélyi problematika 22-es csapdája, hogy: 1. 1920-ig itt sohasem volt központi román állam; 2. az évszázadok során (ld. háborúk, behívás, emigráció) román többség alakult ki; 3. Erdélyt a magyarok és szászok építették fel; 4. a városokban ők éltek többségben; 5. a falvakban viszont a románság.

A kérdések kérdése: helyes volt-e az Unió 1848-ban és 1867-ben Magyarországgal, majd 1920-ban Romániával? A magyarok épp úgy nem tudták elképzelni Erdély nélkül Magyarországot, mint ahogyan a románok sem Romániát. Létezett - létezik? - egy har-madik út is: midőn Erdély visszanyeri autonómiáját, illetve, ha visszatér a középkori államformájához: az önállósághoz. Erdély gazdasági-politikai-társadalmi berendezkedését egyébként is a 13. századtól 1848-ig a központi állam helyett az önkormányzati egységek: a magyar nemesi vármegye, a szász, a székely és ko-rábban a román kenéziségek határozták meg.

Rómából, Párizsból, Washingtonból, Prágából, Sydneyből el-hanyagolható, periférikus problémának tűnhet a 103.000 km² te-rületű, 1920-ban öt és félmillió, ma hét és félmillió, románok, magyarok, szászok és más nemzetiségek lakta Erdély hovatartozá-sa. Nekünk magyaroknak tündérvár, románoknak híd Európa felé; közös hazája évszázadokon át örménynek, zsidónak, szerbnek, lengyelnek, görögnek, szlováknak.

Idáig minden kétséget kizárólag bebizonyosodott: Erdély kizárólagos birtoklása mind Magyarország, mind Románia részé-ről elhibázott volt.

Mi lehet a jövő útja?

1. Erdély Románia keretei között marad. A magyarság szem-pontjából: minden marad a régiben; átmenetileg javul a helyze-te. 2. Erdély visszatér Magyarországhoz. 3. Kettéosztják. 4. Autonómiát kap. 5. Önálló állam lesz.

Az 1. pont elfogadhatatlan a magyarság számára. A 2-es pont esélyei igen gyengék, bár Erdélyt Románia nem azon a jo-gon birtokolja, hogy megnyert Magyarországgal szemben egy há-borút, és területeket foglalt el. (Természetesen eleve nem mondhatunk le erről sem.) A 3. pontban felvillantott alterna-tíva nem végleges megoldás, ez bebizonyosodott. (Itt is megis-mételjük: taktikátlan lenne erről is lemondani.) A 4-es pontot tovább kell részletezni, ugyanis az autonómia többféle lehet:

a. Kulturális-nyelvi-intézményi; b. Közigazgatási; c. Autonómia Magyarország; d. Románia keretei között. Ezzel azonban még mindig nem oldódott meg az erdélyi kérdés.

Abból a bizonyos 22-es csapdából csak úgy sikerül kijutnunk, ha Erdély visszanyeri önállóságát,

Az önálló Erdély megteremtésére az első és a második világháborút lezáró békeszerződések idején a nagyhatalmaknak már kétszer lehetőségük lett volna. Ugyanez mondható el - ami a népszavazást illeti - az érdekeltekről: Erdély nemzetéről.

Úgy tűnik, miután az 1989-es esztendő mindenhol, tehát Romániában is elhozta a fordulatot, megkezdődött a visszarendezés, a demokrácia, a többpártrendszer, az európai normák felé, ismét kedvező történelmi pillanat előtt állunk: az együttműködés, a határok légiesedése, Egyesült Európa, azon belül: Egyesült Kelet- és Közép-Európa, kooperáció, önkormányzat, autonómia újból a napirendre került.

Ideje lenne végül komolyan venni, s nem elszalasztani a lehetőséget. Egyébként nemcsak Erdély, de Románia is végérvényesen leszakad Európától.

Hogy az önállóság hogyan valósulhatna meg: fokozatosan, vagy egyik napról a másikra - részletkérdés. Részletkérdés például az is, hogy ki számít majd erdélyi polgárnak? Szükségeltetik nemzetközi ellenőrzés, avagy sem?

Az viszont vitathatatlan: ezt az utolsó pillanatot senkinek, sem a románoknak, sem a magyaroknak nem szabad elszalasztani.

Gyárfás Elemér politikus, Asztalos Miklós történész, Kós Károly író, Ravasz László református püspök a húszas és harmincas években, majd a negyvenes évek elején számos erdélyi szociáldemokrata - és természetesen mások, más pártállásúak és világnézetűek - arra a kérdésre tehát, hogy helyes volt-e az Unió: 1848-ban, 1867-ben (Magyarországgal), 1920-ban (Romániával); továbbmenve: hogy helyes volt-e Erdélyt megosztani a második bécsi döntéssel, egyértelmű "nem"-mel válaszoltak. (S bár tudva, hogy súlya nincs: jelen sorok szerzőjének válasza is ez.) Azokat az ellentmondásokat, hogy 1) Erdélyben 1918-20-ig központi román állam sohasem volt; viszont 2) az évszázadok során különböző okok miatt (behívás, emigráció, háborúk, járványok) a 17. század elejére román többség alakult ki Erdélyben.

Erdély három legnagyobb nemzetének számaránya a századok során:

	1460-90	1660	1712	1730	1760
magyar	250.000 50%	45-50%	262.000 34%	500.000	27.83%
román	100.000 20%	30-40%	270.000 47%	271.000	58.25%
német	70.000 14%	10-15%	19%	120.000	13.88%

	1851	1910	1930	1948(x)
magyar	536.803 23.06%	31.7%	1.418.164 26.7%	1.482.000 25.7%
román	1.225.618 59.5%	53.8%	3.233.362 58.2%	3.752.000 65.1%
német	192.000 9.4%	10.8%	542.068 9.8%	332.000 5.8%

	1956	1966	1977(xx)	1987(xxx)
magyar	1.616.000 25.9%	1.626.000 24.2%	1.651.000 22.0%	2.030.000
román	4.081.000 65.5%	4.570.000 68.0%	5.321.000 70.9%	
német	373.000 6.0%	374.000 5.5%	323.000 4.3%	

(x) anyanyelv szerint. Nemzetiség szerint valamivel alacsonyabb
(xx) a becslés szerint 1.850.000 volt a magyarok száma Erdélyben

(xxx) szintén becslött értékek. (A becslött adatok a Jelentések a határainkon túli magyar kisebbség helyzetéről. Medvetánc, 1989 című kiadványból valók.)

I. fejezet

KOSSUTH LAJOS "DUNAI CONFOEDERATIONALIS PROJECTUM"-a. DUNAI EGYÜTTMŰKÖDÉSI TERVEK TRIANON UTÁN

"A Confoederatio eszméje azok közé tartozik, miknek szükségessége annyira a situatióban fekszik, hogy ez meg fog történni vagy Magyarország sem lesz szabad, s a keleti kérdés crises nem nyer oly irányt, mint azt a szabadság érdekei s Európa java kívánják."

Kossuth Lajos 1862. június 23-án írott levele
Türr Lajoshoz

1. A Project de pacification

Ha eleink 150 évvel ezelőtt végigutaztak a Duna teljes hosszán, Bécszet és Pozsonyt elhagyva Pest-Budánál csatlakozhattak 1830. június 24-én gróf Széchenyi István al-dunai útjához, Zimony, Belgrád, Orsova, Turnu-Severin, Viddin, Silistra, Galatz, Sulina érintésével ellátogathattak Bukarestbe, Odesszába és Konstantinápolyba is, és konstatálhatták, hogy a Duna a legnemzetközibb folyó, amely birodalmakat, országokat, vallásokat, kultúrákat, nemzeteket: németeket, bajorokat, svábokat, osztrákokat, szlovákokat, magyarokat, zsidókat, kunokat, ráckokat, sokácokat, szlovénokat, szerbeket, horvátokat, bolgárokat, románokat, görögöket, törököket, oroszokat, ukránokat köt öszsze, vagy választ el.

Nemcsak a térséget jellemzi a soknemzetiség, hanem Magyarországot is - immáron I. István király óta.

Jól látta báró Wesselényi Miklós, Széchenyi István nyugat-európai útitársa, hogy Magyarország sem társadalmi, sem vallási szempontból nem egységes, de széttagoltságunk fő tényezőjeként a "különböző nemzetiségeket tartván mindenek felett szemügyben", s nem tagadta azt sem, hogy a hon népei között az 5 és fél millió szlávval, az 1.013.000 némettel és szásszal, a 2.095.000 románnal szemben a 4.000.000 főnyi magyarság kisebbségben van (x) - írta a "Szózat a magyar és szláv nemzetiség

(x) Az 1850-es népszámlálási adatok szerint az ország nemzetiségi megoszlása százalékokban megadva:

	Magyarország, a Vajdaság és Bánság	Erdély és a Patrium
magyar	44,2	26,9
szlovák	16,4	-
román	12,0	57,5
német	12,4	10,4
szerb-horvát	5,9	-
kárpátukrán	4,3	-
egyéb	4,8	5,4

ügyében" című röpiratban (Lipcse, 1843) - majd így folytatta: "Nekünk magyaroknak szoros kötelességünk: az engesztelésre 's kibékülésre mindent elkövetnünk". Vágya egy 15 milliós, polgárriasult, egységes magyar nemzet, amely képes a szláv terjeszkedéssel szembeállni. Wesselényi a magyar hegemonia alapján állt, a nemzetiségeket a "magyar alkotmányos lét" keretei között akarta megnyerni, nyelvüknek a "magán életben 's társas viszonyokbeli" használata biztosításával.

Az 1848-as forradalmárok balszárnya, Teleki László, majd Mocsáry Lajos és Kemény Gábor tarthatatlannak és vétkesnek tartották, hogy sokan úgy tettek, mintha az ország kies tájain csak magyarok élnének. A forradalom létén túl a magyarság jövője függ a nemzetiségek kiengesztelésétől - vélték -, ezért védelmüket intézményesen kell biztosítani. Magyarország, Horvátország, Erdély szövetséget kötne, amelyben a hivatalos nyelvet községenként a lakosság többsége alapján állapítanak meg. 1849. május 19-én Párizsban a lengyel emigráció nevében Adam Jerzy Czartoryski, Pulszky Ferencsel és Teleki Lászlóval aláírták azt a dokumentumot, amely szerint: 1. a románok, horvátok, szerbek föderatív módon kapcsolódnak Magyarországhoz; 2. a németek, szlovákok, rutének kulturális és vallási autonómiát nyernek; 3. a határőrvidék nemzetiségei szabadon választhatnak a föderáció és az autonómia között.

Kossuth Lajost három vezéreszme kísérte végig életén: a magyar függetlenség kivívásának, Ausztria-ellenességének, a nemzetiségi kérdés nyugvópontra helyezésének gondolata. Azonban amint a románok vezetői nem tudták elképzelni, hogy Erdély Magyarországhoz tartozzon, úgy nem tudta ő sem elképzelni Magyarországot Erdély nélkül: "Magyarország Romániával és Szerbiával kell föderációba lépjen, de nem saját kebelében lakó polgárokkal" - mondotta. Ezért húzódtak a tárgyalások Nicolae Bălcescuval 1849-ben, és a július 14-én aláírt Projet de pacification - az első európai nemzetiségi törvény - és a zsidó emancipáció megszavazása már nem tudott változtatni a forradalom során. A Megbékélési tervezet Magyarország, Erdély, Horvátország és a szlovákok által lakott területek szövetségét foglalta írásba. A megyei önállóság biztosítása a területi önkormányzat felé mutatott. Románok lakta vidékeken garantálta a nyelvhasználatot. A magyar nyelv maradt továbbra is a közigazgatás, az országgyűlés, a diplomácia nyelve. A dualizmus korában az erdélyi Román Nemzeti Párt követeléseinek jelentős része - a románok elismerése külön nemzetnek, románlakta vidékeken román közigazgatás, évente egy nemzetgyűlés, és a szabad nyelvhasználat bevezetésének lehetősége - megtalálható a Kossuth és Bălcescu által aláírt tervezetben is - tehát az jó kiindulási alap volt.

2. 1851: a "Kütahyai alkotmány", azaz: "Javaslat Magyarország jövő political szervezeteit illetően, tekintettel a nemzeti kérdés megoldására"

Az 1848/49-es magyar szabadságharcot leverték. 1850/51-re kiderült: az osztrák abszolutizmus a hűséges szászoktól is elvette autonómiájukat (ld. Szászföld közigazgatását); a románoknak adott ígéretekben sem lett semmi: először a politikai reményeiktől, majd a román egyetemtől, jogakadémiától, önálló orto-

dox érsekségtől kellett búcsút mondaniuk.

Kossuth az emigráció hosszú, reménnyel és reménytelenség-gel teljes éveit kiáltványokat intézett Európa nemzetei-hez, hadsereget toborzott, fegyvert vásárolt, alkotmányt dolgozott ki - egyszóval készült a magyar függetlenségi háborúra. Törökországi emigrációjában dolgozta ki kútahyai alkotmánytervét. Erősen remélte, hogy a majdani Magyarország, ahol a "nép-felség", azaz a népképviselői, decentralizált, széles helyi - községi és megyei - önkormányzati rendszer érvényesül a vegyes lakosú területen is, biztosítják a nyelvhasználatot a központi hatóságoknál, a bíróságokon; az oktatás nyelvét a lakosság ösz-szetétele alapján állapítják meg; a nemzetiségek kulturális és egyházi életét maguk irányítanák; a közös hadsereg mellett német, szerb, román stb. nemzetörsegeket állítanak fel; Fiume ho-vatartozásáról népszavazás dönt; és Horvátország - de csakis Horvátország - esetében a magyar állam hozzájárul a függetlenné váláshoz, a nemzetiségek számára is vonzerőt gyakorol.

Bălcescu nem utasította el Kossuth tervét. 1850. július 1-jei, Jan Zamoyskihoz írott levelében meggyőződését fejezte ki, hogy: "... az elnyomott nemzetek felemelkedése csak föderáció útján lehetséges... fönnmaradásukat a jövőben csak szolidaritásunk biztosíthatja, hiszen valamennyiünket éppen az örökös szomszédok közti viszályok, a faji zűrzavar, a hódításvágyból indított háborúk gyengítették le és szolgáltatták ki sorra a töröknek, osztráknak, oroszoknak." Jól látta: Kossuth nem mondott le az Unióról. "A magyar állam történelmi és politikai egységének fenntartása egyértelmű a magyar faj öngyilkosságával... Ha nem lennének román, sem gondolnám másként" - írta Bălcescu Ion Ghicának, és papírra vetette a maga konföderációs javaslatát, amelyben Erdély Romániához tartozott volna. A Dunai Egyesült Államok három közigazgatásilag elkülönült - magyar, román, délszláv - részből állna; a 150 tagú központi szövetségi gyűlésbe mindenki 50-50 tagot küldene, ez nevezné ki a három tagú: a hadügyi, külügyi, kereskedelmi és közlekedési miniszterekből álló kormányt. A szövetséges állam Bukovinát, Moldvát, Havasalföldet és Szerbiát is magába foglalná.

Kossuth alkotmánytervezetével egybevetve Klapka és Teleki rugalmasabbnak bizonyult: Erdély kérdését népszavazás elé kívánták vinni - ami ekkor még kielégítette a román igényeket. Úgy vélték: a közös jövő függ attól: megbékélnek-e egymással a magyarság és a szomszéd népek. Kossuth a magyar függetlenség ügyét valamivel erőteljesebben rendelte alá az európai politikának: az itáliai osztrák-ellenes háborútól várta a közös magyar, szerb, román, lengyel felkelés kitörését.

Kezdetben minden biztatón alakult! 1858 márciusában a magyar emigráció egyezményt kötött Alexandru Ioan Cuza fejedelemmel - ez biztosította a magyar légió szabad mozgását, és Erdély kérdését népszavazás elé utalta. 1859 áprilisában kitört az olasz-francia-osztrák háború, Napoleon francia császár támogatásáról biztosította Kossuthot. Megalakult a Magyar Nemzeti Igazgatóság, a megegyezés is napirendre került a kútahyai alkotmány alapján a szerbekkel és románokkal, amikor július 8-án Ferenc József osztrák császár és III. Napoleon fegyverszünetet kötöttek. Így, nemzetközi támogatás hiányában a fiatal, 1859-ben egyesült román állam kalandorpolitikának ítélte a kelet-eu-

rópai front megnyitását, és a közös szabadságharc kitörése elmaradt.

Közben otthon Kossuth sajnálatára egyre többen lettek, akik az "osztrákokkali alkut a függetlenség fegyverrel kivívásának elibe" tették. 1860-ban az Októberi Diploma elrendelte a Magyar Helytartótanács, a Magyar és az Erdélyi Kancellária visszaállítását, 1861 augusztusában a magyar képviselőház nemzetiségi bizottsága javaslatot dolgozott ki - ez lett az alapja az 1868-as törvénynek -, hogy 1. Magyarország összes honpolgára nemzetiségtől függetlenül a magyar nemzet tagja. 2. Az ország politikai egysége fenntartása mellett biztosítani fogják egyenjogúságukat.

3. "... a confoederationális javaslatnak praktikus becse éppen magyar nemzetiségi és függetlenségi szempontból szembetűnő"

"Olaszország létkérdése, hogy az olasz hadi operációk a harcias magyar nemzet függetlenségi törekvéseivel kombinációba hozattassék" - mondotta Kossuth 1862 tavaszán, a kedvező híreket hallván, hogy: Garibaldi katonai akcióba kezdett. Az olasz kormány részéről újabb konkrét lépésnek számított, amikor Antonio Canini közíró követi minőségben Szerbiába és Romániába küldte, hogy meggyőzze őket a térség országainak szorosabb együttműködéséről, tarsolyában Pulszky Ferenc április 15-i emlékirata alapján, Klapka által kidolgozott Duna-konföderációs tervvel - mindkét munka alapja természetesen Kossuth kütahyai alkotmánya volt. Canini április végén Turinban Kossuthot is felkereste, aki kézjeggyel látta el a tervezetet, de nagyon világosan kikötötte: "az ügy tractatus alatt levén, forma szerint nem nyilvánosság elé való", hozzájárulva egyúttal, hogy Canini "azt discrete használja a Keleten alku bázisául." (A szakirodalom szerint a konföderáció olyan államszövetségi formáció, amelyben két vagy több állam állandó szövetségre lép, de nem hoznak létre új szövetségi államot. Az egyes tagállamok belső törvényhozásukban függetlenek; közös tanácsadó szerveik határozatai csak a tagállamok egyhangú állásfoglalása után léphet életbe. Nincs igazi központi hatalom, laza szövetséget jelent csak. Szorosabb kapcsolat a föderáció, amely során két vagy több állam egyesül egy államban, de a tagállamok megtartják szuverenitásukat.)

A tervezet szerint Magyarországból, Erdélyből, Romániából, Horvátországból, s netán Szerbiához csatolandó tartományokból állna. "Közösen érdeklő ügyek lennének: a szövetségi terület oltalma, a külpolitika, a külképviselet, a kereskedelmi rendszer, szövetségi diplomácia, vámügy, a képviselőház választatni fog, az egyes államok népességi aránya szerint. A senátusban a nagy és kis államok egyenlő számú tagok által lesznek képviselve... A végrehajtó hatalmat egy szövetségi tanács gyakorolja... A szövetség hivatalos nyelve fölött a törvényalkotó gyűlés fog határozni. A végrehajtó, úgy a törvényhozó hatalom gyakorlatában minden tag saját nyelvét használja. A szövetségi hatóság székhelye váltakozva majd Pesten majd Bukarestben, egyszer Zágrábban másszor Belgrádban lesz."

A tervezet kimondotta: minden község maga dönti el, melyik legyen a hivatalos és a tanítás nyelve. A megyék szavazással

határozzák meg a közigazgatás nyelvét. A parlamentben minden képviselő anyanyelven szólalhat fel. A nemzetiségek számára biztosítani fogják: az egyházi és az iskolai autonómiát, politikai, gazdasági, kulturális egyesületek alapítását, nemzetgyűlést és nemzeti vezetők választását. Mindezeket pedig - elismerve a nemzetiségek önálló politikai egységét - külön statutumba foglalják.

Erdély kérdésében Kossuth 1862 tavaszán a legmesszebbre ment el: feladva az Uniót, általános népszavazás elé utalta: akarják-e a románok, magyarok és szászok a közigazgatási különállást? Az autonómiát? Egyben a szövetségi viszonyt Magyarországgal éppúgy, mint a többi állammal. Utóbbi esetben az volt a kikötése, hogy köttessen perszonálunió Magyarország és Erdély között. (A perszonálunió esetében közös lesz az államfő. Ennek változata a reálunió. Ebben az államfőn kívül az állami szervek is közösek.) Kossuth szavai: - "Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, borítsanak fátylat a múltra, s nyújtsanak egymásnak kezet, felkelvén mint egy ember a közös szabadságért, s harcolván valamennyien egyért, egy valamennyi-ünkért a svájciaktól adott régi példa nyomán" - kérés és kétségeesett könyörgés volt egyúttal.

Kossuth megdöbbenve vette tudomásul, hogy tiltása ellenére Helfy Ignác a Dunai szövetség egyik hozzá küldött példányát 1862. május 18-án közzétette az Alleanza című milánói lapban. Indiszkréciónak, ballépésnek minősítette, hogy egy titkos tárgyalás tárgyát képező dokumentumot kinyomtattak. És ez még nem volt minden. Kortársai szerint, mivel feladta az Uniót, árulást követett el, s otthon, Magyarországon heves támadást indítottak ellene. Az élvonalban az osztrák-magyar kiegyezést sürgető sajtó állt - nevető harmadikként. "Szóval, e program minden politikai programok legszörnyűbbje" - írta Szemere Bertalan Fényes Elekhez intézett levelében Londonból június 4-én, mert lemond a területi integritásról, a történeti jogról, és átengedi Erdélyt és Horvátországot. Hogyan is gondolta Kossuth? - tette fel a kérdést -, hogy a 15 milliós (sic!) Magyarországot egyik évben 4 millió román, másik évben másfél millió szerb, harmadikban 1 millió horvát kormányozza? "Mi nemcsak Európában, de a világon egyedül állunk, mint vén tölgy a puszták közepén" - írta Szemere. Kecskeméthy Aurél pedig a Sürgöny 1862. júniusi 17-i számában "jóakarató és lángeszű charlatan"-nak nevezte Kossuthot.

És Kossuth visszakozott. Legalább háromszor kényszerült nyilvánosan is visszavonni, Erdély uniójának feladása miatt a konföderációs tervet. 1862. május 25-i levelében ismét a rá jellemző határozottsággal és szenvedélyességgel vallotta: Erdély "a magyar koronának kiszakíthatatlan gyöngydarabja... jogilag, historaiailag, physikailag, geographiailag, politikailag, státus-gazdászatiilag a magyar korona integráns része, mely nélkül a magyar korona nem korona, Magyarország nem Magyarország..." Kossuth az Alleanza június 1-jei számában "Schiarimenti interne all progette della confederatione danubiana" (Felvilágosítások a dunai szövetség terve iránt) címmel tette közzé mentegetőzését: a célja nem volt más, mint: a nemzetiségi viszálykodás kiegyenlítése "az én nemzetem kisebbsége kára nélkül". A Dunai Konföderációra vonatkozó indokait legjózanabbul Türr Lajosnak tárta fel az 1862. június 25-i levélben. Az biz-

tosítaná politikailag, gazdaságilag az egyensúlyi helyzetet Európa közepén az orosz és a francia terjeszkedéssel szemben; továbbá: kivénné a magyar kérdést a nagyhatalmi politika kezéből; támasza lenne a függetlenné váló keleti államoknak; megoldaná a nemzetiségi kérdést, mivel a térség kevert néprajzi viszonyai nem teszik lehetővé a tiszta nemzetállamok létrejöttét.

1867-ben Kossuth, Teleki koncepciójával szemben - a Dunamedence föderatív átszervezése alapján történő politikai újjászületés - a 48-as alapon való közjogi kiegyezés hívei, Deák Ferenc, Eötvös József, Andrássy Gyula győztek. Kossuth irataiból, levelezéseiből a kiegyezés elleni szívós harc kiszorította ugyan a konföderációt, politikai közgondolkodásunkban azonban mély gyökeret eresztett.

A vita a 19. században - éppúgy, mint az elkövetkezőben - Erdély hovatarozása körül dúlt, elválasztotta egymástól a magyart és a román. Nem érdektelen megnézni, hogyan alakult Erdély és Magyarország kapcsolata az évszázadok során.

1. A vajdák korában - 1103-1542 -, ahogyan Mester Miklós 1936-ban megjelent nagysikerű "Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863/64 évi nagyszebeni országgyűlésen" című monográfiájában megfogalmazta - a részére megküldött példányt Iuliu Maniu, 1936-ban Romániában, Maniu Gyula aláírással, magyar nyelven köszönte meg - a magyar királyság részeként, önkormányzata "tipikusan középkori jellegű autonómia" volt. Az erdélyi vajda volt az ország rész kormányzója, hatásköre kezdetben csak a hét királyi vármegyére korlátozódott. Külpolitikai okai voltak (ld. az ország védelmének megszervezése), hogy ez a székely és szász törvényhatósági területekre is kiterjedt.

2. Magyarország három részre szakadása után, a fejedelem-ség korában Erdély 150 évig önálló állam volt. A magyar állami-ság itt folytatódott, az újraegyesülés gondolatának bölcsője volt. A fejedelmet az országgyűlés választotta. A törvények magyar és latin nyelven jelentek meg. Saját diplomáciája és nemzeti hadserege volt. Kulturális élete, egyházi kapcsolatai Nyugat-Európához kötötték. (Persze voltak csúf dolgok is. Testvérháború. Kötött szövetséget külhoniakkal magyar ellen magyar. Egy vármegyéért. A fejedelmi székért. Vagy csak egy elveszített családi birtokért. Gáncsoskodás. Sötétség és bugrisság. Mégis. Magyarként, európai színvonalon, igényesen élni - a középkori Erdélytől kell megtanulnunk.) Csak azért nem mondhatjuk, hogy független volt, mivel évi 10-14.000 aranyforint adót kellett a Portának fizetnie.

3. 1691-ben a Diploma Leopoldium kiadása után a fejedelmi jogkört a Habsburgok, mint magyar királyok gyakorolták. Erdélynek saját országgyűlése volt, ennek javaslatára nevezte ki a király a kormány élére a kormányzót, a gubernátort. Az országgyűlés jogköréből azonban kivették a függetlenséget jelentő külügyet, pénzügyet és hadügyet. Erre az időszakra tevődik az erdélyi románok nemzeti mozgalmának és a magyar államkonföderáció ellentétének első jelei.

4. 1848-ban a Magyarországgal történt Unióval megszűnt Erdély autonómiája. Ami a magyar és román népet illeti: ez volt az első komoly - és véres - konfrontáció közöttük.

5. Az 1860-64-es évek politikai eseményei sok lehetőséget

hordoztak magukban. 1860-ban az osztrák abszolútizmus mérséklésére az Októberi Diplomával Erdélynek visszaadták az autonómiáját; az 1861-es Februári Pátens a Monarchia föderatív átalakítása felé tett lépés volt: külön kezelte Magyarországot és Erdélyt. Az 1861-es magyar országgyűlés idején a román nemzet vezetői nyíltan megfogalmazták: önálló nemzetiségként, nemzetként való elismerésüket várják a magyar féltől. Ebben az évben kötött egyezséget Klapka és Cuza; 1862-ben jelent meg a Kossuthnak tulajdonított dunai föderációs tervezet - azonban mind az egyezményt, mind a tervezetet elmosta az idő. Sokan vallották és vallják: 1863-1864-ben, a szebeni országgyűlés alkalmával a magyarság elszalasztotta az utolsó lehetőséget az erdélyi románokkal való megegyezésre. A románok itt azt kérték: ismerjék el a három nyelv és nemzet egyenjogúságát, s nem elhanyagolható, hogy ekkor még Erdély autonómiájának alapján állottak.

6. Ezen álláspontjukat az új nemzedék megjelenéséig, az erdélyi románok aktivizálódásáig fenntartották. Hozzá kell tenni: a 19. században részükről az autonómia mindig az Unióval szemben merült fel! Az erdélyi Román Nemzeti Párt 1905-ös szebeni határozataiban az autonómia helyére a nyelvhatárok szerint kiigazítandó közigazgatási önkormányzat, a román nép államalkotó mivoltának elismerése került. Ezek 1910-14 folyamán további követelésekkel egészültek ki, pl: a román vidékeken román nyelvű közigazgatás és bíraskodás, egyházak autonómiája, 3 új püspökség, román hivatalnokok, főispánok és államtitkárok kinevezése, a képviselői mandátumok arányos elosztása, 50 román választói körzet, 3 állami gimnázium. Mindezek fejében - hangoztatták - elismerték volna a dualista rendszert.

Nemcsak a románok és magyarok között volt ellentét a kiegyezés miatt, hanem a magyarországi és erdélyi magyarok között is. Erdélyben is bevezették a vármegyerendszert, megszűnt a szász és székely autonómia. Háttérbe szorultak a hagyományos erdélyi intézmények, az országgyűlés, a gubernium, az önálló pénzügyi, tanügyi, közlekedésügyi, igazságügyi politika. Felgyorsult a székelyek gazdasági romlása, és ami ezzel járt: kivándorlás (tengeren túlra), elvándorlás (Óromániába).

Az autonómia gondolata bűvópatakként állandóan jelen volt a 19-20. századi erdélyi magyarok között. Ekkorra datálódik a transzilvánizmus, az erdélyiség születése. Hívei abból indulnak ki, hogy Erdély földrajzilag, történetileg, kulturálisan mindig különálló, sajátos egység volt, s ezt a jövőben is őrizni kell. A transzilvánizmus egyaránt volt irodalmi irányzat, kisebbségi ideológia és politikai koncepció. Mint irodalmi irányzat, erdélyi tárgyú műveket hagyott hátra és kereste a három nemzet kultúrájában (zene, művészet, irodalom) az azonos motívumokat, kölcsönhatásokat. Mint ideológiát a kisebbségi létből következő azonosulási szándék hozta létre. Képviselői az egymásraultaltságban, a kölcsönös felelősségben és szolidaritásban látták a megmaradásuk esélyét. Mint politikai koncepció, igazán Trianon után vált jelentőssé.

7. 1918. december 1-jén Gyulafehérváron 1228 erdélyi román politikai vezető 10.000 ember jelenlétében - a wilsoni önrendelkezési elvekre hivatkozva - kimondotta Erdély egyesülését Romániával - még a béketárgyalások előtt. December 22-én Kolozsváron ötvenezren foglaltak állást szintén a wilsoni elvekre

hivatkozva: Erdély magyarsága Magyarországhoz akar tartozni. (Az önrendelkezés fogalma azt jelenti, hogy az illető nemzetnek, nemzetiségnek elismeri az államalkotási jogát: csatlakozást az anyaországhoz, vagy egy új állam létrehozását.)

A "Gyulafehérvári Határozatok" 1. teljes nemzeti autonómiát ígért Erdély minden nemzetének; 2. a központi kormányzatban való részvételt; 3. vallási, egyesülési, sajtó, gyülekezési szabadságot. 1918-1920 között az itt kinevezett román Kormányzótanács gyakorolta az államhatalmat, és arra törekedett, hogy amolyan külön erdélyi kormány legyen, illetve, hogy az ország-rész autonómiája a román állam keretén belül fennmaradjon. (A húszas évek román parlamenti vitáin meglehetősen egyedül állt az erdélyiek között Octavian Goga költő és politikus, a csucsai Boncza-kastély megvásárlója, Madách fordítója, hogy szűnjön meg az erdélyi regionalizmus!) Ezt a szándékot a rendkívüli állapot, új közigazgatást, stb. stb. bevezető regáti Brătianu-féle Liberális Párt kormánya - amelynek alapelve az volt: "Románia legyen a románoké" - teljes mértékben kiiktatta.

Erdély tehát a trianoni békeszerződés óta (1920. június 4.) a második bécsi döntést (1940. augusztus 30.) követő 4 évtől eltekintve, Romániához tartozik.

Föderáció vagy területszerzés? Együttműködési tervek a két világháború között

"A XX. század a föderációk, az államszövetségek korszakát vagy pedig az emberiség ezeréves purgatóriumát nyitja meg" - írta a japán anyától, holland-görög apától származó, Csehszlovákiában született osztrák gróf, Coudenhove-Kalergi, az 1923-ban megalapított páneurópai mozgalom atyja.

Hogy a Párizs környéki békék mennyire elhibázott, felületes, hamis információk alapján születtek meg, az eltérő nemzeti, vallási, kultúrájú területek mesterséges egyesítésével, a cseh, szerb, román nacionalizmust szolgálták ki, tetszőlegesen meghúzott határaival, nem szólva a nagyhatalmak versengéséről, két jelenség bizonyít ékesszólóan: 1. Az együttműködési-biztonsági tervek egyidősek az új határokkal. 2. Napjainkban recsegropog az 1920-ban létrehozott új közép- és kelet-európai rendszer.

Raymond Pearson: National Minorities in Eastern Europe. 1848-1945 1983-ban megjelent monográfiája szerint: Albániában 1930-ban a lakosság 24%-a, Bulgáriában 16, Csehszlovákiában 1921-ben 52, Magyarországon 1920-ban 15, Lettországbán 1930-ban 28, Litvániában 1923-ban 18, Lengyelországban 1921-ben 35, Romániában 1930-ban 34, Jugoszláviában 1931-ben 57%-a különböző nemzetiségekhez tartozott. Az alábbi részletes kimutatást szintén Pearsontól vettük át. Ezek nem térnek el lényegesen az egyes nemzeti történészek által megadott adatoktól.

1. Csehszlovákia: 1930-ban		2. Bulgária: 1934-ben	
csehszlovák	9.750.000 = 64,1%	bulgár	5.275.000 = 86,7%
német	3.318.000 = 22,3	török	618.000 = 9,8
magyar	720.000 = 4,9	cigány	81.000 = 1,3
rutén	569.000 = 3,9	zsidó	28.000 = 0,4
zsidó	205.000 = 1,4	örmény	23.000 = 0,3
lengyel	100.000 = 0,7	román	16.000 = 0,2
cigány	33.000 = 0,2	orosz	12.000 = 0,2
más	35.000 = 0,2	más	25.000 = 0,4
Összesen:	14.730.000		6.078.000

3. Jugoszlávia: 1931-ben		4. Lengyelország: 1921-ben	
szerb-horvát	10.731.000 = 77,0%	lengyel	18.814.000 = 69,2%
szlovén	1.135.000 = 8,1	rutén	3.898.000 = 14,3
albán	505.000 = 3,6	zsidó	2.110.000 = 7,8
német	500.000 = 3,6	belorusz	1.060.000 = 3,9
magyar	468.000 = 3,4	német	1.059.000 = 3,9
román	138.000 = 1,0	litván	69.000 = 0,3
török	133.000 = 0,9	orosz	56.000 = 0,2
cigány	70.000 = 0,5	cseh	31.000 = 0,1
zsidó	18.000 = 0,1	más	78.000 = 0,3
egyéb	236.000 = 1,8		
Összesen:	13.934.000		27.177.000

5. Románia 1930-ban (Sabin Manuilă román statisztikus szerint)

	anyanyelv szerint	nemzetiség szerint
román	13.180.936 = 73,0%	12.981.324 = 71,9%
magyar	1.554.225 = 8,6	1.425.507 = 7,9
német	760.687 = 4,2	745.421 = 4,1
zsidó	518.754 = 2,9	728.115 = 4,0
cigány	101.015 = 0,6	262.501 = 1,5
egyéb	1.941.112 = 10,7	1.914.160 = 10,6
Összesen:	18.057.028	18.057.028

A 19-20. században sokféle tervezet született, több rendelkezést, határmódosítást léptettek életbe úgy a törökországi örmény, a szerbiai zsidó (1877/78), a lengyelországi német (1929), a fiumei (ld. "Szabad Város" státuszát) a Crna Gore-i, a macedón, stb. stb. mint az erdélyi kérdés megoldására. Jászi Oszkár úgy szerette volna átrendezni Erdélyt, hogy az egyes nemzetiségek kantonális autonómiával rendelkezzenek; Bajcsy-Zsilinszky Endre is magyar-székely, szász és két román kantont képzelt el. Kettőjük "Keleti-Svájc"-a a magyar állam keretei között maximális közigazgatási önállósággal rendelkezett volna. Emellett úgy vélték: a térség népei számára a föderáció biztosítaná a szuverén nemzeti létet, a gazdasági együttműködést, a nemzetiségi kérdés, így az erdélyi helyzet rendezését.

A közép-európai föderáció és az autonóm Erdély problematika összekapcsolása másoknál is fellelhető. Természetesen főleg a magyar tervezetekben - a francia, angol, cseh, román, bolgár, jugoszláv elképzelések az államszövetségi formákra, a gazdasági és politikai szövetségekre összpontosítottak. Kivételt képez az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez, Wilsonhoz közel álló Charles Seymour-nak 1918-as föderációs terve, melyben Erdély önálló államként csatlakozott volna az Osztrák-Magyar Monarchia területén létrehozandó hat tagállamból álló szövetséghez, amely Magyarországból, Ausztriából, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból, Erdélyből, Csehországból és Lengyelország-Ruthéniából állt volna.

Az 1920-as francia konföderációs tervezet egyrészt a francia befolyást erősítette volna, másrészt bizonyos korridort nyitott volna Németország és Szovjet-Oroszország között. A terv Magyarországának központi szerepet szánt. A magyar és a francia kormány tárgyalásai azonban a frissen alakult szomszédos államokban, Csehszlovákiában és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban ellenérzéseket keltettek, s ők - mintegy válaszul - 1920. augusztus 14-én szövetséget kötöttek egymással, megalapozva ezzel a későbbi kisantantot. Románia csatlakozására az első királypuccs után került sor, 1921. április 23-án. (Ld. IV. Károly hazatérését.) C. A. Macartney jól látta: a párizsi döntések rossz döntések voltak, új háború esélyét hordozzák. Terve a következő pontokból állt: 1) szabad kisállamok társulása; 2) a szomszédos nagyhatalmak mindössze gazdasági támaszt nyújtanának - ld. tőkebefektetések -, de politikai nyomást nem gyakorolnának, ami sajnos illúzió volt.

1923-tól a Bécs központú páneurópai mozgalom - Thomas Masaryk, Edvard Beneš, Alexander Skrzynski, Auer Pál, Hantos Elemér, Vámbéry Rusztem, Stefan Radič, Nicolae Iorga tartoztak tagjai sorába - államszövetség és vámegység formájában az Európai Egyesült Államok megteremtését tűzte ki. Indokaik között a következők szerepeltek: "Európa mai politikája a nemzetek közötti gyűlölködésen, vetélkedésen és a nemzetek elnyomásán át új háború felé visz, s mert gazdasági szempontból Európa tehetetlen az Európán kívüli világhatalmakkal (az Angol Birodalom, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Japán) szemben." Az egységes vámterület létrehozásának feltétele a politikai megegyezés lett volna, a Népszövetségen belül az összes európai állammal kötendő megneemtámadási szerződés révén. Ellenezték a határok erőszakos úton történő megváltoztatását, s lehetségesnek vélték

a szomszédok megegyezése alapján a békés revíziót. Gazdasági szempontból a termelés racionalizálását és a belső vámok leépítését tűzték ki.

Aristide Briand francia külügyminiszter 1930-ban hirdette meg Páneurópa-tervét. E szerint Páneurópához a dunai államok, sőt Németország is csatlakozhattak volna. Briand úgy képzelte, hogy az európai egységet francia vezetés alatt valószínűleg meg, laza politikai keretek között, ellenben kizárnák belőle a Szovjetuniót, s mellőznék Angliát is. Az európai államok többsége azonban francia hegemonisztikus jellege miatt nem fogadta el a tervet.

A gazdasági világválság hatására a nemzetközi helyzet is megváltozott: illúzióvá vált az Európai Unió, s minden további közös megbékélési politika. A válság Közép- és Kelet-Európa országait sújtotta leginkább. A külpolitikailag egyre erőteljesebben aktivizálódó Németország a térség mezőgazdasági felvevőjeként igyekezett szorosabbra fűzni kapcsolatait velük. Ezt a franciák egyre nagyobb ellenszenvvel figyelték, s amikor 1931 márciusában a németek német-osztrák vámunióra tettek javaslatot, Briand külügyminiszter és André Tardieu francia miniszterelnök - németellenes szándékkal és a francia fölény fokozására - 1932 februárjában, a genfi leszerelési értekezleten benyújtották az öt dunai állam: Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyarország és Románia preferenciális vámszövetségére vonatkozó tervezetüket. A dunai országok gazdasági felújítására vonatkozó tervezet szerint a preferenciális vámrendszer keretében az érdekelt országok kölcsönös előnyöket, kedvezményeket nyújtanak egymásnak termékeik cseréjében, maradék fölöslegeiket pedig - szintén kedvezményes módon - a nagyhatalmak vásárolnák fel.

Eközben román, cseh és magyar politikusok is dolgoztak föderációs terveken. Iuliu Maniu, a Román Nemzeti Parasztpárt vezetője 1930 elején a genfi vámkonferencián Ausztriát, Lengyelországot, Magyarországot és Romániát összefogó gazdasági együttműködési tervet nyújtott be. Ugyanebben az évben ezek az államok Romániában, majd Lengyelországban folytattak erre vonatkozó megbeszéléseket. 1931 júliusában Beneš csehszlovák miniszterelnök Németország ellen Ausztriát, Csehszlovákiát és Magyarországot összefogó rendszer létrehozására tett javaslatot.

Jó visszhangja volt 1932 februárjában a Budapesten megrendezett Páneurópai Unió konferenciáján annak a magyar, román, jugoszláv, csehszlovák, lengyel és osztrák küldöttekhez intézett felhívásnak is, amelynek tető alá hozatalában nagy részt vállalt Auer Pál, a térség páneurópai szervezete közös bizottságának elnöke. Az ülésen népes román delegáció jelent meg, itt tájékozódott Nicolae Titulescu az öt ország vámszövetsége esélyeiről.

Területi revíziót vagy szövetséget?

Hantos Elemér, a páneurópai mozgalom tagja szerint a Monarchia feldarabolásával egy jól működő gazdasági egységet semmisítettek meg. Törvényszerű, hogy az utódállamok - "gazdasági torzók" - nem boldogulhattak. A világháború következtében egy nagy kiterjedésű gazdasági egység helyén különálló gazdaságok-

nak egész sora keletkezett, amelyek egymásra voltak utalva, de nem volt közös gazdaságpolitikájuk, és politikai ellentétek is felmerültek közöttük. Két lehetőség állt az utódállamok előtt: 1) új gazdasági szövetségi rendszer létrehozása, vagy 2) új piac keresése. Ezért hoztak létre Hantos vezetésével Közép-Európai Gazdasági Intézeteket Brünbnben és Budapesten. Az intézetek élén tudósokból s a gazdasági élet vezetőiből álló elnökség állt, akik tudományosan kívánták összefogni a térség gazdaságpolitikáját, tiszteletben tartva az egyes államok szuverenitását.

Gratz Gusztáv, a budapesti Közép-Európai Gazdasági Intézet igazgatója azon a véleményen volt, hogy az érdekelteknek preferenciális vámszövetségre kell lépniük egymással - ez helyettesítené gazdaságilag az egykor a Monarchia nyújtotta kereteket. 1931-ben Halász Albert dolgozta ki a magyar-jugoszláv-román-bolgár vámszövetségre vonatkozó javaslatait. Magyarország népszövetségi delegátusa dunai föderációban gondolkodott. Elekes Dezső, A Duna kérdőjelei. A Dunakörnyék Közép-Európa gazdasági problémái című 1934-ben megjelent 300 oldalas tanulmányában az illető országok "viharsarok" jellegéért, hogy itt a legalacsonyabb Európában a munka termelékenysége és az export mennyisége, az agrárrolló viszont a legnagyobb, a Párizs környéki békerendszer tette felelőssé.

A kisantant természetesen mindig gyanakodva figyelte a magyar terveket. Például Miloslav Malič Duna-szövetség terve 1933-ban elismerte ugyan, hogy Jugoszlávia szempontjából egyen-súlyi állapotot teremtene belépése egy dunai szövetségi rendszerbe, de egyúttal kijelentette: a dunai gondolatot valójában a magyar revizionizmus ellen védekező kisantant képviseli.

A harmincas évek derekára az európai államok megszabadultak a gazdasági világválság nyomasztó gondjaitól, de ekkorra már szembetalálták magukat a német terjeszkedéssel. A Rajna-vidék demilitarizált övezetének 1936. évi német megszállása nyílt kérdésként vetette föl a békeszerződések revízióját. Magyarország területi megcsonkítása éppúgy, mint a magyar területi követelésektől való félelem, addig is komoly akadályt jelentett a föderációs tervek útjában. Azok, akik még 1931-ben nagy jövőt jósoltak a páneurópai elképzeléseknek, 1936-ban már úgy ítélték meg, hogy kudarcra vannak ítélve. Gazdaságilag a válság után előnyöket ígért, hogy Németország új piacot keresett a Duna-medencében. S meg kell mondani: Magyarországon népes volt azoknak a tábora, akik bíztak abban, hogy Németország a területi revíziós terveiket is támogatni fogja.

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a józanság, a testvériség hangja magyarul is megszólalt a háborús készülődés idején. Németh László 1938-ban vetette papírra: "a magyarság a kelet-európai görgetegben kerülhet hol felül, hol alul, véghelyzete nagyjából az lesz (mint az érdeke is az), ami a szomszéd népeké." Bajcsy-Zsilinszky Endre szintén ekkor hirdette meg az "új magyar küldetést"; a magyar-szláv (horvát-szerb, cseh, szlovák) kiegyezés alapján megőrizni Európa békéjét; Szabó Dezső egy Budapesten megteremtendő központi intézménytől és az itt megindítandó Kelet-Európa című közös folyóirattól remélte a kapcsolatok javulását.

Olyanok is sokan voltak - külföldön és itthon -, akik szí-

vesen vették volna, ha a fiatal Habsburg Ottó vezetése alatt feltámasztanák a Monarchiát - igaz, ettől a német veszély elhárítását várták.

Győzött a nacionalizmus

A két bécsi döntés, majd a háborúba való belépés után is akadtak, akik kitartottak a föderációs tervek mellett. A megnyiségi szemlélettel, a területi gyarapodással Németh László a minőségi magyarság példáját, Szekfű Gyula a kelet-európaiak Sziget-Európáját, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Eckhardt Tibor kiscgazdapárti politikus az egyenrangú dunai népek konföderációját és a svájci mintájú Erdélyt, Károlyi Mihály a decentralizált föderációt, Szegedy-Maszák Aladár, a külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője és Kállay Miklós miniszterelnök 1943-ban Magyarországnak, Lengyelországnak, Horvátországnak és a független Erdélynek a szövetségét állították szembe.

Kállay óvatos, de határozott Németországtól való elszakadási szándékának jelei - megszüntette a magyar csapatok frontra küldését, megbízottainak tárgyalásai folyamatosak voltak a nyugati országok képviselőivel - arra készítette Németországot, hogy minden váratlan fordulatot kikapcsolandó, foglalkozzanak Magyarország megszállásával. Amikor ez bekövetkezett, 1944. március 19-én, hónapokra megdermesztett minden önálló külpolitikai lépést, és megnehezítette a háborúellenes belső erők mozgalmá szerveződését. A háborúból való sikertelen kiugrási kísérlet a német megszállás hetedik hónapjában nemcsak a mélypontot jelentette, hanem azt is, hogy Magyarország a vesztesek között - ld. Bulgária, Finnország, Olaszország, Románia - a legelmarasztalóbb ítéletet kapta: az etnikai elv teljes mellőzésével a trianoni békeszerződés megismétlését. Magyarország két lehetőséget mulasztott el. Először akkor, amikor nem hallgatta meg Molotov figyelmeztetését, hogy Magyarország csak akkor számíthat a Szovjetunió jóindulatára területi problémái megoldásában, ha távol tartja magát az ellene irányuló háborútól; másrészt akkor, amikor nem lépett fel határozottabban, szervezetetben - értve ezalatt uralkodó köreit - a háborúból való mielőbbi sikeres kiugrás érdekében.

II. fejezet

"SZÉKELY KULTURÁLIS AUTONÓMIA". 1927-1934. (ERDÉLYI POLGÁRI KONCEPCIÓK)

Kisebbségi kérdés - kisebbségi politika

Romániában 1914-ig, (x) lévén a lakosságnak mindössze 10%-a nem román (kb. 600.000 bolgárról, törökről, tatárról, zsidóról, oroszról, görögről volt szó), csak "zsidókérdés" létezett. 1920-ban területe, lakóinak száma - tehát a nemzetiségeké is - megháromszorozódott.

1910-ben		1920-ban	
Magyarország ₂			
283.000 km ²	18.264.533 fő	93.000 km ²	7.600.000 fő
1912-ben		1920-ban	
Románia			
137.903 km ²	7.234.919 fő	295.049 km ²	15.704.000 fő

A kisebbségi kérdés a bel- és külpolitika központjában állt - szinte ahány párt és politikus, annyi elképzelés létezett a "megoldásával" kapcsolatban. Az óromániai, Brătianu-féle Nemzeti Liberális Párt az új közigazgatási beosztással, az iskola-, adó-, telepítési politikával burkolt vagy nyílt asszimilációra törekedett. Az erdélyi, Maniu vezette Nemzeti Paraszt-párt számára az erdélyi hagyományok figyelembevétele a regáti politikával való szembenállást is jelentette, kormánya ígérte a Gyulafehérvári Határozatok betartását és nemzetiségi törvényt. Averscu Néppártja az Országos Magyar Párttal kötött választási paktumban kulturális-közigazgatási autonómiára tett ígéretet. Iorga pártja számára az egyenjogúság egyenlő volt a két legnagyobb, a magyar és német kisebbségi nyelv és kultúra ápolásának szabadságával. Vaida-Voevod Román Front-ja a numerus clausus törvénybe iktatásának programjával lépett fel. A Vasgárda a zsidóságtól teljesen "meg akarta szabadítani" az országot, a többi nemzetiségnek - kivéve a németet - széttelepítést, numerus clausust, kivándorlást helyezett kilátásba.

A Kommunisták Romániai Pártja a nemzetiségi kérdés megoldását 1924-ig a szocialista forradalom függvényének tekintette. 1924-1932 között felvette programjába a lenini önrendelkezési elvet, beleértve egyes területeknek az országtól való elszakadását. 1933 után Erdély, Bánát és Dobruzsza esetében visszavonták az önrendelkezési jogot, helyére a nyelvhasználat biztosí-

(x) 1899-ben a Királyi Romániának 5.956.690 lakója volt. Ld. Dicționarul statistic al României întocmit pe baza rezultatelor definitive ale Recensământului general al populațiunii din Decembrie. București Vol. 1.1914. Az 1912-es adat is innen való.

tása került az iskolai, kulturális életben és a közigazgatásban. A Román Szociáldemokrata Párt programjaiban a két világháború között fokozatok mutathatók ki: először a nyelvhasználatért, majd a közigazgatási önkormányzat és a nemzetiségi viszonyok szerinti közigazgatási egységek kialakítása mellett szállt síkra, 1940 után többüket az önálló erdélyi állam megteremtése foglalkoztatta.

Ami az erdélyi magyarságot illeti, függetlenül attól, hogy a teljes vagy részleges területi revízió, vagy az önálló Erdély híveiről volt szó, az Országos Magyar Párt az ún. "sérelemi politika" időszakában a román parlamentben, a nemzetiségi közélet és a nyilvánosság más fórumain elsősorban a Gyulafehérvári Határozatokra és a nemzetközi kisebbségi szerződésre hivatkozott, csak másodsorban az alkotmányra, az ugyanis csak az általános polgári-emberi jogokat biztosította.

A kisebbségek jogi helyzetének szabályozói

A "Gyulafehérvári Határozatok" nemcsak az erdélyi, bánáti és magyarországi románok egyesülését mondta ki Romániával (még a béketárgyalások előtt!), Erdély ideiglenes autonómiáját, a demokratikus rendszer, a radikális földreform és az ipari munkásság számára a fejlett nyugati országokéhoz hasonlatos törvények bevezetését, hanem a következőket is: "Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számára nyáiban nyer jogot." (A vonatkozó III/1-es pont románul így hangzik: "Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare, Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în Corpurile Leguitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce l'alcătuiesc.") Az 1920. január 1-jei országgyűlés azonban csak az egyesülésre vonatkozó pontot emelte törvényerőre.

Ugyanez történt a nemzetközi kisebbségi szerződéssel is, amely a kérdést kivette a belügyi kérdések közül és a nemzetközi jog hatáskörébe utalta. A Párizsban felállított Főtanács (az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán képviselőiből állt) 1919. május 12-én a következő levelet küldte a regáti Nemzeti Liberális Párt vezetőjének, Ionel C. Ion Brătianunak: "A Bizottság tudomásul vette a Kormányzótanács határozatait (x), amelyet értesülése szerint a román kormány is helyesel. E nyilatkozat szerint az erdélyi román kormány teljes autonómiát biztosít a magyar, "székler" (xx), német kisebbségeknek és másoknak, a helyi közigazgatás, a nevelésügy és az egyházi életet illetően." Brătianu május 27-i válaszlevelében ígérte: "a kisebbségek szabadságait és jogait széles körű decentralizált adminisztrációval biztosítja, amely az idegen eredetű népek nyelvének, oktatásügyének és vallásgyakorlatának szabad fejlődését garantálja." A kisebbségi szerződést azzal az

(x) Ld. Gyulafehérvári Határozatok

(xx) székely

indokkal, hogy az beavatkozás Románia belügyeibe, mégsem Brăti-anu írta alá, hanem az új miniszterelnök, az erdélyi Alexandru Vaida-Voevod. Ennek első cikke kötelezett a 2-8 cikkben foglaltak alaptörvényként való kezelésére, alkotmányba iktatására. A 2. cikk az élet és szabadság védelmével foglalkozott, a 3-7-cikk elismerte, hogy a Romániához osztott területen élők román állampolgárok lesznek, illetve, hogy idegen állampolgárságért is folyamodhatnak. A 8. cikk szerint "Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely más nyelv szabad használatában" a sajtóban, írásban, a magán- és közéletben, gyűléseken, mindenki egyenlő a polgári és politikai jogok gyakorlásában, hivatalok betöltésében. A 9-10. cikkely lehetőséget nyújtott, hogy saját költségükön jótékonyági, vallási, társadalmi intézeteket, iskolákat tarthatnak fenn, és az állam biztosítja, hogy anyanyelvükön tanulhassanak és az állami költségvetésből részesülhessenek. Végül a 11. cikk kimondotta (több román jogász azt húzta alá, hogy a kisebbségi szerződés csak a 2-8. cikkek betartására kötelezett): "Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen." (A francia szöveg így hangzik: La Roumanie agree d'accorder, sous la controle de l'Etat roumain, aux communautés des Szeckler et des Saxons en Transylvanie, l'autonomie locale, en ce qui concerne les questions religieuses et scolaires".)

Az 1923. március 29-i alkotmány kimondotta, hogy Románia egységes és oszthatatlan nemzetállam. (Tehát nem ismerte el, hogy soknemzetiségi állam.) Csak román állampolgárokról beszélt, akik "faji, vallási és nyelvi különbségre való tekintet nélkül élvezik a közszabadság, lelkiismereti, tanügyi, sajtó, gyülekezési, egyesülési, polgári és politikai jogokat."

Magyar iskolák Erdélyben

1918 szeptemberében a Romániához csatolt területeken a következő iskolák működtek:

	elemi				polgári			középiskola			tanítóképző		
	ma- gyar	ro- mán	né- met	más	ma- gyar	ro- mán	né- met	ma- gyar	ro- mán	né- met	ma- gyar	ro- mán	né- met
állami	1947	-	-	-	66	-	-	25	-	-	10	-	-
közsé- gi	305	96	26	80	12	-	-	2	-	-	-	-	-
gr.kel.	-	1218	-	-	-	1	-	-	3	-	-	3	-
gr.kat.	-	1078	-	-	-	2	-	1	2	-	-	5	-
r.kat.	388	-	-	-	25	-	7	13	-	-	11	-	-
ref.	322	-	-	-	3	-	-	9	-	-	3	-	-
unit.	26	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
izr.	42	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
evang.	8	-	261	-	-	-	-	-	-	9	-	-	3
Össz.	3048	2392	287	80	109	3	7	52	5	9	24	8	3

A különböző típusú magyar iskolák száma tehát együtt 3233 volt.

1918. december 1. és 1920. április 8. között Erdély ügyeit a Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) intézte. Ez a magyar iskolák szempontjából azt jelentette, - ahogy Valeriu Braniște, a közoktatási felelős hangsúlyozta -: 1) a jövőben az anyanyelvű oktatás az egyházakra hárul; 2) kiadott rendelet tette lehetővé új egyház iskolák létesítését:

	róm.kat. régi+új	ref. régi+új	evang. régi+új	Unit. régi+új	Összesen
líceum	13 6	9 3		2 1	34
polgári	25 12	9 13	3	2	64
tanító- képző	11 2	3 1			17
felső- keresk.	1 1	1 4			7
elemi	370	322 319	8	26 23	1068
Összesen	420 21	340	8 3	28 26	1190

A korábbi magyar állami és községi iskolákat átvették, s a kb. 1800 iskolából csak 600-ban hagyták meg teljesen vagy tagozatként a magyar tanítási nyelvet. Ugyanez történt az állami középiskolákkal. Az 1919/20-as tanévben például 2 magyar állami középiskola maradt meg, 7 románban pedig tagozatos osztályok működtek.

Az erdélyi magyar egyházakat súlyosan érintette a földreform. Részletezve: a római katolikus egyházaktól a földbirtoknak 95,5 %-át - más forrás szerint 85,5 %-át -, a protestáns egyházaktól összesen a föld 45 %-át vették el. (Ld. Móricz Miklós: Az erdélyi föld sorsa. Bp. 1932.) Mivel Erdélyben a közvagyon és intézményes vagyon 39,05 % volt, a magánvagyon 60,95%, a kisajátításra került föld nagy része a kollégiumok, iskolák, otthonok tulajdonát képezte. Ennek ellenére az egyházak szinte teljesen magukra vállalták az anyanyelvű oktatás feladatát. 1920-ban például közösen alapítottak egy magyar egyetemet - ez lett volna az egyetlen magyar felsőoktatási intézmény -, egy év után azonban a román állam bezáratta.

1920-1923 között a magyar oktatásügy a Kolozsváron működő Közoktatási Főtitkárság hatáskörébe került át. Megszűntették a Kormányzó Tanács alatt alapított egyházi iskolákat, a többiben hűségesküre kötelezték a tanárokat, ide is bevezették a román nyelv, történelem, földrajz és alkotmány tanítását. Nem ismerték el az 1920-ban a magyar iskolákban szerzett érettségi bizonyítványt.

A liberális kormány 1924-26 között kialakult egységes iskolarendszere az asszimiláció legfőbb eszköze volt. Az iskolák bezárása, az egyháziakban a nyugdíjjogosultság el nem ismerése, a korábban magyar tannyelvű zsidó iskolákban a magyar nyelv kiűzöbölése csak a kezdet volt. Bevezették a származáskutatást, az 1924. július 26-i törvénnyel a kultúrzonát, mely szerint Bihar, Szilágy, Szatmár, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Udvarhely, Csík, Háromszék és Hunyad megyékben a nem onnan származó román tanítók 50 %-os fizetési pótlékot, 10 hektár földet és más kedvezményeket kaptak. Az 1925. március 25-i törvény után a magya-

rul tanult tárgyakból románul kellett érettségizni - ezt nevezte Iorga "érettségi mészárlás"-nak. Az 1925. december 22-i törvény megfosztotta az egyházi iskolákat autonómiájuktól és magániskolákká fokozta őket, azaz nem ismerte el az itt szerzett bizonyítványokat.

Csökkenő számú iskolák, csökkenő számú diákok - ez jellemezte tömören a két világháború közötti helyzetet. 1934-re a 150 középiskolából 18-20 maradt, és már csak 207 román iskolában található magyar tagozatos osztály. Erdélyen kívül még rosszabb volt a helyzet: Bukovinában a 12.000 magyarnak 1 magyar elemije volt, a regáti 120-150.000-nek 3 református iskolája, az 50-60.000 moldvai magyarnak egyetlen egy sem.

A következő táblázat az egyházak kimutatás alapján készült. (Az egyházak helyzete 1928-ban: római katolikus: 4 püspökség, 47 esperesi kerület, 510 plébánia, 959.557 hívő. Református: 2 püspökség, 26 egyházmegye, 780 anyaegyház, 717.261 hívő. Unitárius: 1 püspökség, 8 egyházmegye, 25 egyházközség, 72.116 hívő. Evangélikus: 1 püspökség, 3 egyházmegye, 25 egyházközség, 32.648 hívő.)

1. A római katolikus egyházhoz tartozó iskolák:

E r d é l y i p ü s p ö k s é g					
	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	5	8	10	10	468
elemi	274	189	187	424	17,490
tanonc	5	-	-		
gazdasági	1	-	-		
polgári	27	10	10	101	1,202
líceum	10	8	6	139	1,669
főreál	1	-	-		
felsőkereskedelmi	3	2	2	23	101
alsókereskedelmi	1	-	-		
tanítóképző	4	2	2	24	157
tanárképző	2	-	-		

N a g y v á r a d i p ü s p ö k s é g					
	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	5	3	-		
elemi	66	61	54	86	4,210
tanonc	-	-	-		
gazdasági	-	-	-		
polgári	4	4	4	43	472
líceum	2	-	-		
főreál	-	-	-		
felsőkereskedelmi	-	-	-		
alsókereskedelmi	-	-	-		
tanítóképző	3	3	1	6	70
tanárképző	-	-	-		

S z a t m á r i p ü s p ö k s é g					
	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	-	-	-		
elemi	48	40	39	65	3,563
tanonc	-	-	-		
gazdasági	-	-	-		
polgári	3	2	1	10	113
líceum	5	1	1	20	276
főreál	-	-	-		
felsőkereskedelmi	-	-	-		
alsókereskedelmi	-	-	-		
tanítóképző	2	-	-		
tanárképző	1	-	-		

C s a n á d i p ü s p ö k s é g					
	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	-	-	1		
elemi	-	17	1	38	2,074
tanonc	-	-	-		
gazdasági	-	-	-		
polgári	-	4	4	36	641
líceum	-	2	2	31	193
főreál	-	-	-		
felsőkereskedelmi	-	-	-		
alsókereskedelmi	-	-	-		
tanítóképző	-	-	-		
tanárképző	-	-	-		

2. A református egyházhoz tartozó iskolák

Erdélyi református egyház					
	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	3	4	5	5	
elemi	491	362	358	538	24,656
polgári	15	4	-		
líceum	10	6	-		
kereskedelmi	3	1	13	192	2,516
tanítóképző	2	1	-		
tanárképző	1	1	-		

Királyhágó melléki református egyház					
	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	-	1	1		
elemi	137	133	134	244	11,769
polgári	1	3	3	27	447
líceum	2	-	-		
kereskedelmi	1	1	8		
tanítóképző	2	-	-		
tanárképző	-	-	-		

3. Az unitárius egyházhoz tartozó iskolák

	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	-	-	-		
elemi	28	37	37	54	1,730
polgári	2	-	-		
líceum	2	2	2	39	349

4. Ág. hitv. evangélikus egyház

	1919	1929	1935	tanár	diák
óvoda	-	-	-		
elemi	14	7	6		690
polgári	1	1	-		
líceum	-	-	-		

1928. november 10 - 1931. április 4: a Nemzeti Parasztpárt a kormányon

1927-28-ra az egész országnak elege volt az egykori török helytartókhöz hasonló liberálisokból. Megerősödött az ellenzék. A politikai változások kedveztek a kisebbségeknek is. A két nemzeti parasztpárti politikus, Iuliu Maniu és G. G. Mironescu nem egészen két és fél éves kormányzása idején a kisebbségi kérdés a nemzetközi életben is a figyelem középpontjába került, mivel az etnikai ellentétek, a "rossz béke" miatt nemcsak a versaillesi békerendszer megalkotói keresték a megoldási lehetőségeket, hanem az érdekelt közép- és kelet-európai nemzetek képviselői is.

Kormányra kerülését követően Maniu visszaállította a régi megerendszert, megszüntette a rendkívüli állapotot, Erdély területén erdélyieket nevezett ki az állami szervek élére, 100.740.750 dollár (17.000.000.000 lej) stabilizációs kölcsönt szerzett és a kisebbségi kérdés tanulmányozására külföldre küldte Pop Ghițăt. A Vallásügyi Minisztérium sajtóosztályán egy kisebbségi tanulmányi hivatal élén Păclișeanu kapott hasonló megbízatást. Maniu határozott ígéretet tett a kisebbségeket kollektív személynek elismerő nemzetiségi törvény kidolgozására. Addig is a Gyulafehérvári Határozatok betartását hangoztat-

ta. Újdonság volt, hogy a kormány 10,5 millió lej államsegélyt fizetett ki a felekezeti iskoláknak, ebből 2,5 milliót a magyar egyházi iskolák kaptak. Tíz évre visszamenőleg folyósította a kifizetetlen nyugdíjakat azoknak a magyar tisztviselőknek, akik nem tették le a hűségesküt. Az 1930 február-márciusi választások alkalmával 28,8 %-ra nőtt a magyarok száma a megyei, 25,4 %-ra a községi tanácsokban. Ezek az intézkedések az erdélyi magyarság vezetőinek figyelmét a Gyulafehérvári Határozatokban és a nemzetközi kisebbségi szerződésben lévő székely autonómia felé fordították és többüket ezzel kapcsolatos tervezet, tanulmány megírására ösztönözték.

E tervezetek kidolgozásakor a modell mindenekelőtt: 1) a székely székek középkorban fennálló, az emlékekben, forrásokban a maguk teljességében megőrzött, nyomaiban részben még élő közigazgatási-katonai rendszere, ezen kívül: 2) az angol önkormányzati rendszer (Balogh Arthur foglalkozott sokat vele); 3) Karl Renner (a nemzeti tanács = a nemzet kulturális parlamentjével) és Otto Bauer (a kisebbségeket a személyi elv alapján közjogú testületként ismerte el) koncepciója volt.

Az autonómia érvényesülése két szempontból vizsgálandó:

- 1) A személyeket érintő kiterjedése
 - a) csak a székelyekre vonatkozik
 - b) a Székelyföldön kívül élő székelységekre is
 - c) a romániai magyar kisebbség egészére

- 2) Államigazgatási szempont
 - a) kulturális autonómia
 - b) közigazgatási-politikai (a végrehajtó hatalom átruházása, annak része vagy egésze)
 - c) teljes önállóság (törvényhozó és végrehajtó hatalom birtokában) a román vagy a magyar állam keretei között
 - d) Erdély mint független állam

Az erdélyi megyei, szász és székely önkormányzat

Erdély belső életét a 13. századtól a mindenhol jelen lévő központi hatalom helyett a társadalmi autonómiák működése jellemezte. Ez éppen olyan fontos tényező, mint az, hogy önkormányzattal, autonómiával rendelkezett, vagy hogy szuverén állam volt.

Erdély önkormányzati egységei a következők voltak: 1) A magyar nemesi vármegyék. 2) A székely székek. 3) A szász székek. 4) Szabad királyi városok. 5) Román kenézségek - mint a középkori román autonómia formája. A 16-17. századi erdélyi fejedelemiség: a Partiumból, a 7 erdélyi megyéből, a Székelyföldből és a Királyföldből állt.

Az erdélyi önkormányzati rendszerek - még ha időnként meg is nyírbálták azokat - öt évszázadon keresztül fennmaradtak. Modernizált változatuk - más történelmi körülmények között - társadalmi autonómiák mintája lehet, a 20. század végén is.

Ezek közül az első hárommal foglalkozunk. Mindháromnak saját címere és pecsétje volt. (A sas a magyarok, a nap és a hold a székelyek, a hét torony a szász székek jelképe volt.) Mindhárom önkormányzati szervezet törvényhozási, végrehajtói, köz-

gazgatási joggal rendelkezett, vallási, kulturális és katonai kérdésekben pedig autonómiával bírt. Mindhárom közösségnek minden egyes tagja kollektív szabadságjogokkal és kötelezettségekkel rendelkezett, hasonló volt a felépítésük, az erdélyi országgyűlés mellett saját nemzetgyűlésük volt. A székelyknél a kapitány, a megyéknél a főispán, a vidékeknél a hadnagy töltötte be ugyanezt a tisztséget. Az országrészre érvényes törvények mellett saját helyhatósági törvényeik voltak.

1. A vármegyei önkormányzat a 13-14. században alakult meg. Élén a király által kinevezett ispán, valamint az udvarbíró és a királyi bírák álltak. Hatáskörébe tartozott - mint közgazgatási tevékenység - a helyhatósági törvények meghozatala és végrehajtása, az igazságszolgáltatás, az egyházi tized szedése. A fejedelemség korábban ez tovább fejlődött. Mindenekelőtt a közigazgatásban (állami és közrendészet, utak, középítkezés, közerkölcsök védelme, a harmincad helyek felügyelete); a hadügy terén a megye hatáskörébe tartozott a nemesség és telekkatonaság hadba állítása, a pénzügyi adminisztráció, adóbehajtás, pénzforgalom, állami monopóliumok ellenőrzése. 1691-1848 között továbbra is érvényben voltak a helyhatósági törvények. Az osztrák önkényuralom eltörölt minden autonómiát - ez a székelyekre és a szászokra is vonatkozott - az októberi diploma visszaadta, majd a kiegyezéssel a magyarországi viszonyok honosodtak meg.

2. A szász universitas önkormányzati rendszerének letéteményese 1395-től a választott tisztségviselők voltak. A hierarchia élén a királybíró és a polgármester állt. Voltak főhivatalnokaik, a városi szenátusnak nagy szerepe volt az élet megszervezésében. Évente négyszer tartottak székgyűlést, egyszer ill. kétszer pedig Nagyszébenben nemzetgyűlést. Vámmentességet élveztek, erős volt a városi autonómia. Ez akárcsak a székelyeknél, az egyházközösségekre is vonatkozott. A fejedelemség korában még jobban megszilárdult alkotmányuk, belső szervezetük, vallási és kulturális autonómiájuk. a) (Vezetőik: a szebeni polgármester, a szász gróf és a városi szenátus voltak.) A szászok soraiból, akik egyébként a nyugat-európai, polgári életforma modelljét adták át Erdély népeinek, az Andreanum 50, 100, illetve 500 fegyveres kiállítását rendelte el. b) Közösségük zárt közösség volt, életük sem a nyilvánosság előtt zajlott, a nemes és a polgár jogi szempontból azonos elbánásban részesült. 1609 után jelképesen fizettek csupán adót 2000 porta után. 1651-től a fejedelem javára jogi függetlenségük némi csorbát szenvedett - pl. megengedték, hogy a szász városokban mások is vásároljanak házat - ennek ellenére 1664-1848 között a helyhatósági törvények olyan alapon vonatkoztak valamennyiükre, mivel valamilyen nyien a szász nemzet tagjai voltak. 1691-1848 között még a vármegyék és székely székek az országgyűléssel egyidőben tartották nemzetgyűléseiket, a szászok nem. A szászok önkormányzatában fontos szerepe volt a céheknek és a szomszédsági szervezeteknek.

3. A székely székek. A szakemberek véleménye eltér: a székelyek a hunok, kabarok, oguz-törökök leszármazottai-e; hogy mikor települtek be Erdélybe? Amiben biztosak lehetünk, hogy 1) a finnugor nyelvet beszélték; 2) társadalmi-katonai szervezetük azonos volt a lovasnomád népekével, illetve az oguz-

törökök nemzetségi szervezetével, amennyiben 6 tisztségviselő nemzetségből, azon belül 4-4 ágból állt; ezen kívül könnyűlovassági harcmódoruk is említettekéhez hasonlatos. (Egy megjegyzést érdemes tenni: a helységnevek, a Szent István-i Magyarországhatárvidékeink, mindenhol őrzik jelenlétüket.) A vitában való állásfoglalás, egy már leírt vagy új eredet-konceptió helyett, fontosabb számunkra a székelység történelmi küldetése, és társadalmi szerkezetének modell-jellege. Mivel a székelység olyan szervezet volt, ahol a jogok (pl. adómentesség) és kötelezettségek (pl. katonáskodás) folytonossága, átöröklése nem volt szabad megszakadjon, így nemcsak a fiúk, hanem a lányok is örököltek, azaz egyszerűen fiúsították őket, jogilag így a birtok nem szállt vissza a királyra.

A 14. század első évtizedeiben a nemzetiségi elv mellé felzárkózott a területi elv - azaz a nemzetiségi szervezetből kialakult a székek intézménye. (Kb. 1325-től.) Ezek a következők voltak: Marosszék (1800-ra két nagyobb várost, Marosvásárhelyt, Nyárádszeredát és 126 községet tartottak itt számon); Udvarszék (ugyanekkorra: Székelyudvarhely, Székelykeresztúr és 128 falu); Csik-Gyergyó-Kászonszék (Csíkszereda, Gyergyószentmiklós és 59 falu tartozott hozzá); Sepsiszek (Sepsiszentgyörgy, Ilyefalva); Kézdiszek (Kézdivásárhely, Bereck); Orbaiszek és Aranyosszék (Felvinc). A szék kisebb területi egységét körzet-nek nevezték, amely az ún. "százaz" katonaságot kiállította.

A 13. században a király kivette a vajda hatásköre alól a székely universitást. Ettől kezdve az általa kinevezett, nem székely származású ispán szólította hadba a székelyeket, gyakorolta a bíraskodást a székely esküdtekkal. Az ispán évente 15 nap törvényszéket tartott minden székben, de külön törvény és jogalkotás alapján. (Székhelye egyébként az ispánnak a gördényi vár volt.) A 15. századtól a szokásjogot az írott jog váltotta fel. A székely jogot 1499-ben kiváltságlevél erősítette meg. A bíraskodás lépcsőfokai: 1. az udvarhelyi törvényszék - az udvarhelyi kapitány hívta egybe a székely nemzetgyűlést -, 2. az alispán, 3. az ispán, 4. a király.

1526-ig a székely társadalom két rendből tevődött össze. 1. a tisztségviselők vagy lófők (1526 után a lovasok), 2. a közemberek vagy gyalogosok (1526 után ők adták a tizeseket és százásokat) rendjéből. A tisztségviselők rendje 6 nemből állt és minden nem 4 ágra oszlott (összesen 24-re). Utóbbiak felváltva viselték a bírói tisztséget. A 24 ág élén - ezek önálló önkormányzati egységek is voltak egyúttal - egy-egy lófő állt. A 15. században a lófők és a közemberek fölé kialakult a magyarországihoz hasonló főnemesi rend.

Az erdélyi közgyűlésen, melynek célja az igazságszolgáltatás volt, a 14. században még megjelentek a szászok és a székelyek, később azonban elmaradtak. Utóbbiak 1451-ben Vásárhelyen, 1466-ban Zalatnán tartották gyűlésüket, ez volt a székely nemzetgyűlés csírája.

A 16. századtól évente tartottak nemzetgyűlést - új törvényszék is alakult: 4 főemberből és 13 lófőből - és a székekben közgyűlést. (A székelyek nem vettek részt a magyarországi országgyűlésen.) E században vette kezdetét a székelyek lázadása: jogaik megnyírbálása, sőt: többük jobbágysorba kerülése miatt. A század közepén, 1555-ben a székelyudvarhelyi nemzet-

gyűlés 88 szakaszban foglalta össze a birtok-, örök-, büntető-, magánkereskedelmi, közigazgatási, hadügyi kérdésekkel kapcsolatos jogokat. Ez volt az első igazi székely törvénykönyv. A közigazgatási szabályokat a statutumok és a falusi, községi szabályrendeletek rögzítették. Megalkotásában a közösség valamennyi tagja részt vett. Ezeket írásban is rögzítették és maximálisan tiszteletben tartották. A faluközösségeknek igen nagy szerepük volt (amelyet a 20. században is megőriztek), amely összefogta a falut, mint közösséget és az élet, a gazdálkodás, az igazgatás, a társadalmi rítusok, szokások, ünnepek keretei voltak.

A 16., 17. század a székelyek számára felkelések sorozatát hozta el, megnyírbált szabadságjogaik miatt. (x) 1601-ben Báthori Zsigmond visszaállította őket régi jogaikba, mint amilyen az adómentesség, a jobbágyság megszüntetése, a kapitányok választásának elismerése, a városaik kiváltságainak megerősítése volt. Bethlen Gábor korában a székely autonómia többek között a jobbágyi sorba kerüléssel erősen veszélyeztetett helyzetbe került. Bár a Diploma Leopoldium 1690-ben mentesítette a székelyeket az adózás, beszállásolás terhe alól, ezt nem tartották be a következőkben. A következő évszázad sem kedvezett nekik: tatárok betörése Csíkba 1694-ben; Robutin harca a kurucok ellen; Mária Terézia új adórendelete fél évszázaddal később, majd a határőridék szervezése mind a székelység sérelmére történt. 1848-ban jelentős részük támogatta az Uniót, a jobbágyfelszabadításból azonban két ok miatt is kimaradtak: sem jobbágyok nem voltak, sem földbirtokokkal nem rendelkeztek. 1851-ben a székely Makk József és Gál Sándor, Gálfi Mihály és mások tragikus végű öszszezsküvéssel akarták megdönteni az osztrák önkényuralmat.

1860-ban az Októberi Diploma visszaállította Erdélyben a régi közigazgatási egységeket, így a székely székeket is. A kiegyezéssel azonban itt is a magyarországi típusú vármegyarendszert vezették be. Erdély védekezett az önrendelkezést, sajátos arculatát, a régi szervezeteket figyelmen kívül hagyó politikával szemben. 1874-ben Székely Történelmi Bizottság alakult, ezen kívül székely egyletek és társaságok, múzeumok - például Sepsiszentgyörgyön Székely Múzeum - történeti-kulturális hagyományaik ápolására. A csekély termőfölddel rendelkező, az iparosítást központilag elhanyagoló gazdaságpolitika, valamint a telekkönyvezés bevezetése tragikus volt a székelységekre nézve. Számokban kifejezve: kb. 145.000 fő vándorolt ki. Nem segített ezen - csak a bajokat tárta fel - Tusnádon az első székelykongresszus 1902 augusztusában.

Az első székely autonómiával kapcsolatos tervezet nem sokkal a Maniu-kormány megalakulása előtt készült el. A transzilvánista Kós Károly-féle Magyar Néppárt újraalakulása után, 1927 augusztusában hirdetett pályázatot egy, az alkotmányt kiegészítő kisebbségi törvény kidolgozására. Dr. Tornya Gyula ügyvéd: A Népkisebbségi törvény tervezete. Átdolgozta Deutsek Géza (Kolozsvár, 1928. Erdélyi Magyar Néppárt) díjnyertes munkájának alapelve, hogy nemcsak a székelyek, hanem az összes nemzeti kisebbséghez tartozó román állampolgárok autonóm közületet alkotnak. Számára ebből az következett, hogy 1) az egyházi és isko-

(x) Böződi György: Székely bánja című megrázó monográfiája elemezte az okokat.

lai életben autonómiát élveznek és nemzeti, társadalmi, kulturális szükségleteik kielégítésére politikai, kulturális, gazdasági, kereskedelmi, ipari, földműves, munkás egyleteket, intézményeket, szövetkezeteket, múzeumokat, színházakat, kórházakat tarthatnak fenn. 2) Ezen intézményeket az állam jogi személynek ismeri el, s olyan arányban részesítik állami támogatásban, mint a hasonló többségi szervezeteket. 3) Az erdélyi románok az 1863/64-es szebeni országgyűlésen azt követelték, hogy a románok fogadják el hivatalos nyelvnek, most, hogy a magyart és a németet ismerjék el. Tornyai 1928-ban részletesen foglalkozott még az iskolák kérdésével. Nemcsak autonómiát kért számukra - az iskolák felállításától, a tanterven át a tanfelügyelőségekig -, hanem azt is, hogy a többségben románok lakta vidékeken az állam állítson fel magyar iskolákat vagy legalább tagozatokat. Végezetül hangsúlyozta az anyaországgal való akadálymentes kapcsolatok biztosítását. A törvénytervezethez dr. Deutsek Géza, a Magyar Néppárt, majd a Román Szociáldemokrata Párt Magyar Bizottságának tagja - 1945-ben Pásztai Géza néven dolgozta ki Erdély autonómiájával kapcsolatos elképzeléseit - fűzött megjegyzést: a tervezet "nem privilégiumokat követel a romániai nemzeti kisebbségek részére, nem a többségben lévő román nemzet hátrányára akar kivételes helyzetet és kivételes előnyöket a kisebbségek számára, csak egyenlő elbánást és egyenlő jogokat kíván az államban élő minden nép és minden polgár számára." Ő nemcsak a túlzott centralizáció megszüntetését várta el Románia leendő új kormányától, hanem azt is, hogy az egyes tartományoknak közigazgatási téren biztosítja az autonómiát. Ez az óhaj megegyezett a Román Nemzeti Parasztpárt regionális törekvéseivel is. Deutsek, az erdélyi magyar kis- és középrétegeket tömörítő Magyar Néppárt tagja, amelyet Kós Károllyal együtt alapított 1921-ben, Kós megfogalmazásában vallotta, hogy az erdélyi kérdést az erdélyiekkel, hagyományos erdélyi módon kell megoldani, és a hivatalos magyar parlamenti párt, az Országos Magyar Párt reformcsoportjával együtt szerette volna létrehozni az erdélyi magyarok 36 tagú nemzetiségi tanácsát is. E pártok fölött álló legfelsőbb vezető testület hivatva lett volna minden, a magyarságot érintő kérdésben dönteni - amolyan kis kormány szerepét betölteni.

Tusa Gábor ügyvéd 1929 karácsonyán fejezte be "A székely vallási és tanügyi autonómia (Kolozsvár, 1930. Minerva) című elmélkedését. Fejtegetésének lényege, hogy az emberi jogokat két részre osztotta: 1. közjognak nevezte, amelyeket az állam biztosít, 2. természetes, az ember személyes létéből fakadó, abszolút jognak - a szabad költözés, vallás szabad gyakorlása, az anyanyelvhez és az iskolákhoz való jogok tartoznak az utóbbihoz. Ebből a következőképpen bontotta ki a kisebbségi jog fogalmát: a természetes jogok azonnal kisebbségi jogokká válnak, mihaml az illető személy kisebbségként él egy adott állam kezei között. E kissé nehézkes levezetésnek az volt az értelme, hogy Tusa felállítsa a maga kritériumait. a) Az egyén autonómiájából következik, hogy ebbe az állam nem szólhat bele. b) Ez az autonómia nemcsak a kisebbségi személyt illeti meg, hanem kollektíven azok egészét. Ez nem más, mint a kisebbségek kulturális autonómiája, melyet maguk hoznak létre. A következő lépcsőfoknak az állam által megteremtett nemzeti vagy területi auto-

nómiát nevezte Tusa.

Az a jog - mutatott rá -, amelyre a szászok és a székelyek nemzetközi garanciát kaptak, csak az iskolai és egyházi ügyekre vonatkozott - tehát a kulturális autonómia körébe tartozik. A fogalmak általa helyesnek tartott tisztázásán túl, tanulmányában a szerző rávilágított: a székely autonómia fogalmát szűknek tartja, mivel az csak a kb. 500.000 székelyt illeti meg, holott ők nemzetben, nyelvben stb. azonosak az erdélyi magyarság egészével. Egyúttal figyelmeztetett: még a kulturális életben biztosított önkormányzat sem valósult meg.

A nemzetiségek védelmét az biztosítja - írta ugyanitt -, ha a közfeladatok bizonyos köre az állami szervektől, a nemzetiségeknek, mint közjogi személynek a hatáskörébe megy át. Ezt az illető közösség természetes jogának tekintette és úgy értelmezte: ezzel megvalósul önkormányzata is. Másokkal szemben szerint megtiltandó, hogy a román állam magyar állami iskolákat állítson fel, arra csak a kisebbségnek van joga. Többen kifogásolták a székely közület fogalmával kapcsolatban, hogy nem tartozik bele az erdélyi magyarok egésze. Balogh Arthur arra hívta fel a figyelmet, hogy az erdélyi német nemzetiség két részből áll: a svábokból, akiknek hozzávetőleges létszáma 360.000 fő, és a szászokból, akik csak 240.000-en vannak. A kisebbségi szerződés csak utóbbiaknak biztosította a kulturális autonómiát. A neves kisebbségi jogász gyakorlati útmutatót is adott. Kijelentette: 1) A székely iskolai önkormányzat szervei hatósági szervek. 2) Iskolákat nemcsak a felekezetek és a községek tarthatnak fenn, igazgathatnak és ellenőrizhetnek. 3) Az önkormányzat alapja nem a területi, hanem a személyes elv, ami azt jelenti, hogy nemcsak a székely megyékre, hanem a Bukarestben és Moldvában lakó székelyekre is vonatkozik. 4) Végül: igazán jogosnak azt tartotta volna, ha nemcsak a székelyekre, hanem a romániai magyarok egészére kiterjed. Szervezeti felépítése vonatkozásában következő volt az elképzelése: a helyi ügyeket helyi ügyintéző tanács intézi. Országos szinten ezeket a legfelsőbb igazgatótanács fogja össze.

Az erdélyi magyar értelmiség derékhadát a harmincas évek elején még mindig nem a tanító-tanár, orvos, újságíró-író adta, hanem az iskoláit a Monarchia idején végzett jogász. Közülük egyre többen "szakosodtak" a kisebbségi kérdésre. A két világháború között az erdélyi kisebbségi szakértők közül - Jakabffy Elemér mellett - magasan kiemelkedett Balogh Arthur, aki az erdélyi magyarokat a nemzetközi kisebbségi kongresszusokon is rendszeresen képviselte. A Kisebbségek nemzetközi védelme a kisebbségi szerződés és a békeszerződés alapján (Berlin, 1928) című monografikus igényű tanulmánykötetében székely és szász közület alatt a magyar és német kisebbséghez tartozók összességét értette, akik számára teljes iskolai és vallási önkormányzat biztosítandó. Maga állapítja meg ezen szervek működésének hatáskörét a román állam ellenőrzése mellett. (Buza László egy másik álláspontot képviselt: autonómiával a kisebbségek már meglévő szervezeteit ruházta fel.)

Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadványában, az Erdélyi Tudományos Füzetekben (a két világháború közötti több száz egyéb jogi és irodalomtörténeti, orvosi, régészeti, közgazdasági publikációja mellett) jelent meg Balogh Arthurnak A székely vallá-

si és iskolai önkormányzat című munkája. (Cluj-Kolozsvár, Minerva, 1932.) A kiváló erdélyi szakértő véleménye szerint a kisebbségi szerződések csak az egyéni jogokat garantálták, a nemzetiségeket - mint a nyelvhasználat, iskolák, intézmények tartása - nem. Balogh kategorikusan húzta alá: "nemzetiségi jogokról csak akkor beszélhetünk, ha a nemzetiség mint össz-személyiség nyer jogokat." Például a választások alkalmával nem vegyes, hanem a nemzetiségek elhelyezkedésének megfelelő választási körzeteket állapítanak meg. (Érdekes, ezt 1899-ben Brünnben fogalmazták meg a Monarchia szociáldemokratái.) Így érhető csak el, hogy saját ügyeik saját képviselőik hatáskörébe kerüljenek. Balognak ez csak a kiindulási alapot jelentette.

Papp József, egykori kolozsvári főispán: Az erdélyi székelyek vallási és tanügyi önkormányzata című tanulmánya kiindulási pontja szintén a kisebbségi szerződés 11. pontja volt. Ő mindenekelőtt azt állapította meg, hogy a székely önkormányzat helyett az állam a székelyek visszarománosítását szeretné elérni. Papp a "helyi önkormányzat" fogalmát boncolgatta elsősorban. Megközelítése közel állt Balogh Arthuréhoz, és a következőket írta: a helyi önkormányzat "bizonyos állami feladatoknak és jogoknak, tehát a közhatalom egy részének az önkormányzati testületekre való átruházását, vagyis a közügyeknek az érdekeltek által való ellátását jelenti". A konkrét területen ez együtt jár a szabályalkotás, a szervezés és a költségekről való gondoskodás jogával. Részletezve a következő programot tette közzé: 1. Megvalósítandó a székely autonómia, amely nem más, mint a személyi kultúrautonómia bevezetése minden 18 év feletti állampolgár esetében. 2. A tagokból megalakítandó önkormányzati szerv államhatósági szervnek tekintendő. 3. Hatásköre kiterjed az iskolák tartására, igazgatására és felügyeletére. 4. Egyházi, kulturális, jóléti intézmények tartására, igazgatására, felügyeletére. 5. Szabályalkotási és adóztatási joggal is bír. 6. Pénzügyi alapját állami hozzájárulásból és saját erőből teremti meg. 7. Ezen önkormányzati rendszer felett az államnak ellenőrzési joga van.

Papp tervezete többet kívánt, mint az a kialakult gyakorlat, mely biztosítja az egyházaknak, az iskoláknak fennmaradását, de kevesebbet, mint amit Mikó Imre helyesnek látott volna, hogy az egyházi és iskolai autonómia biztosítottassék nemcsak a székelyeknek, hanem a romániai magyarság egészének!

1931. április 18. - 1932 június: A Iorga-kormány

A parlamentben, külföldön Nicoae Iorga többször felemelte szavát a liberálisok elnemzetlenítő kisebbségi politikája ellen és segítséget nyújtott az erdélyi magyar színházaknak és irodalomnak. Ezért tekintett nagy várakozással az erdélyi magyarság a kormánya elé. Az Országos Magyar Párt kolozsvári napilapja, az Ellenzék 1932 elején hosszú cikksorozatban tett hivatást amellet, hogy az erdélyi magyarok hivatást alkotnak Magyarországon és Románia között. Sajnálatos, hogy Iorga, aki korábban magyar egyetemet ígért, csak az adatgyűjtési és véleményezési jogkörrel felruházott kisebbségi alminisztériumot hozta létre, de a kisebbségi kérdést éppúgy nem tudta megoldani, mint a válás okozta súlyos gazdasági helyzetet. Még meglepőbb, hogy

tartózkodással fogadta a "hídverés" gondolatát, mely éppen kormányára idején merült fel: Krenner Miklósnak az Ellenzékben megjelent cikke nyomán, aki az egész erdélyi magyarság nevében jelentette ki: elérkezett az idő, hogy a román és a magyar nép megkösse a "lelki békét", hogy a térségben a gazdasági gondokat egy valamiféle gazdasági közösség, szövetség váltsa fel, és mindkettő megszületésében, kivitelezésében rá vár a legnagyobb munka. A Nemzeti Parasztpárt kolozsvári lapja, a Patria és az erdélyi román politikusok csaknem kivétel nélkül gyanuval és fenntartással fogadták a magyarság közeledését a dunai probléma-tika - gazdasági-politikai-etnikai - fel- és megoldására. Krennernek A dunai gondolat című vezércikkére megérkezett Iorga válasza is: e szerint a sokat emlegetett dunai egységről már csak azért sem lehet beszélni, mert a Duna három részre osztja fel Európát: német érdekeltségre, - Felső-Duna-, Közép-Európára - Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia-, és az Al-Duna vidékére, azaz, amely Jugoszláviát, Bulgáriát és Romániát foglalja magába. Pozitív volt Maniu reagálása. Az ún. "badacsonyi(x) kiáltványában" arra intette román kortársait: ne zárkózzanak el a magyaroktól és "a debreceni nagytemplom tornyában ne a kard jelképét lássák, hanem a vallását és a kultúráját".

Molnár Dénes a Iorga-kormány második hónapjában, 1931. június 22-én küldte el hozzászólását Kézdivásárhelyről Papp József tanulmányához. Értelmezése szerint a székely és szász vallási és tanügyi önkormányzat azt jelenti: 1. a kisebbségi iskolák fenntartása az állami költségvetést terheli (ezzel szemben például az 1933-as 10 milliárd költségvetési deficit nagyobb részét adók formájában Erdély népére hárította az ismét kormányra lépő liberális kormány), 2. ezt a Regátra és Moldovára is vonatkoztatni kell, ahol szintén jelentős számú székely él. Molnár két következő lépést látott szükségesnek: az önkormányzatot a romániai magyarság egészére terjesszék ki, és ne csak az egyházi és iskolai életet érintse, hanem a székely megyékben a központi adminisztráció feladatkörének teljes átadását a helyi szervezeteknek. (Balogh csak egy részét igényelte.) Azt a kérdést nyitva hagyta, hogy a vegyes lakosú vidékeken hogyan képzelel el a közigazgatási rendszert. Irreális volt az az elképzelése is, hogy a román állam, mely magát nemzetállamnak tekintette, támogatta volna az állami anyanyelvű iskolák fenntartását, melyet Molnár azért látott fontosnak, hogy a kisebbségek részéről felszabaduló anyagi erőket más kulturális célokra tudja fordítani.

Az Országos Magyar Párt komolyan vette Iorga ígéretét, hogy rendezni akarja a kisebbségi kérdést. 1931. július 24-i határozata után kérte fel a Kiáltó Szó egyik szerzőjét, Paál Árpádot egy tanulmány elkészítésére. A székely közületek közművelődési önkormányzatához című, 125 paragrafusból álló törvénytervezetében - melyet híven kívánunk tolmácsolni - Paál Árpád a következőket állapította meg: a székely közület azoknak a román állampolgároknak az összessége, akik Székelyföldön és annak szomszédságában lévő megyékben (xx) őslakosnak (xxx) számí-

(x) Ld. Szilágy megye

(xx) Csík, Háromszék, Udvarhely, Marossszék, Aranyossszék

(xxx) 1919. december 9-től számítva visszamenőleg egy nemzedéknyi időt már itt éltek

tanak, magyar anyanyelvűek és felvették őket a közös összeírásba. Rendelhetése: meghatározott területen egyházi és iskolai ügyeik intézésére az állam felügyelete mellett helyi önkormányzattal bírnak.

Az összeírás községenként történik, a háztartásonként szétosztott ívek alapján.

"A székely közületi helység az egyházi és iskolai ügyekhez szükséges személyi és vagyoni együttműködést otthonterületén teljesíti." Az otthonterület nem más, mint az egyházak és iskolák, azok intézményeinek és alkalmazottainak tulajdonában lévő ingatlan, ez közös vagyonvédelem alatt áll és azt a célt szolgálja, hogy közművelődési intézményeiket saját maguk tartásák fenn.

A székely közületi vidék a székely közület közép fokú szerve. Az tartja fenn a középiskolákat, inasiskolákat és nevelőotthonokat, felügyeletet lát el az alsó fokú iskolák felett. Ezen kívül: közvetlen felügyeletet gyakorol a közbirtokosság, a vagyonkezelés felett és a közbirtokosság közművelődési és népjóléti célú adományait a vidék terjeszti a székely közület központi vezetősége elé.

Tisztségviselők: minden 10.000-20.000 között 10 fő, 20.000 személy után 20 fő. A vidéki gazdasági intéző munkakörébe tartoznak az erdők, bányák, ipari és kereskedelmi létesítmények pénzügyi-gazdasági ügyei.

Paál szerint székely közületi vidékek állítandók fel: Csíkszentmárton, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Barót, Kézdivásárhely, Kovászna, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Nyárádszereda, Szászrégen, Felvinc, Oklánd, Parajd, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely helységekben.

A székely közületi vidékek tanácsai választják meg a központot, azaz a székely közület nagytanácsát: a képviselőket, az ellenőrző bizottságot, a vezetőket és gondoskodik a központi szervezetben való képviselétről, az alábbi módon: 10.000-nél kevesebb tag esetében: 2; 10-20.000 tag között: 4; 20.000 tag felett 6 központi vezetőt. A központi vezetőség feladata: a népjóléti, népművelődési ügyeknek az önkormányzat alapján való legmagasabb szintű intézése, a felsőoktatási, gazdasági, szakoktatási intézmények számának meghatározása, oktatói kinevezése. A székely közület nagytanácsának központja: Székelyudvarhely.

A nagytanács vezetősége: elnök, egyházi, gazdasági ügyek intézői; központi nyilvántartás vezetése; ellenőrző választmány.

A székely közületek hatásköre nem érintette az állam és az egyház ellenőrzési jogát, de hivatva volt a kapcsolatot a vállalási és közoktatási minisztériumokkal tartani.

Az OMP 1933. július 6-i országos nagygyűlése Paál tervei alapján felvette programjába a székely autonómiát. Ezt követően kapcsolódott be a vitába az új generáció legfelkészültebb képviselője, kisebbségi jogász - később politikus, majd művelődéstörténész -: Mikó Imre. A modus vivendi nála is a székely önkormányzat volt. Tanulmányában - ld. Mikó Imre: A székely közületi kulturális önkormányzat - Magyar Kisebbség 1934 július, augusztus - egyrészt a Gyulafehérvári Határozatokkal és a kisebbségi szerződéssel kapcsolatos kifogásait, másrészt saját

elképzelését is megfogalmazta. Hibásnak tartotta, hogy a) az önkormányzatot nem az erdélyi magyarság egésze kapta; b) csak a kulturális, egyházi, iskolai életre vonatkozott - holott pl. a csehszlovákiai kisebbségi szerződés a ruténeknek politikai önkormányzatot biztosított; - c) nem vonatkozott a moldvai és bukovinai székelyekre sem. Rámutatott: a Terra Siculorum: öt széket foglalt magába: Udvarhely, Háromszék, Csík, Maros, Aranyos székeket.

Mikó Imre emlékeztetett arra: Bernben a IX. kisebbségi kongresszuson 1933. szeptember 16-19 között határozatot fogadtak el, hogy "azon államok területén, ahol valamely kisebbségi nép zárt egységben települt, úgy az illető nép fejlődése, mint az államelmélet szempontjából" az önkormányzat, a teljes kulturális, közigazgatási, politikai önkormányzat a normális megoldás. Ő azt is hozzátette, hogy a kisebbségi egyházak által létesített anyanyelvű iskolák nem mentesítik az államot az állami kisebbségi iskolák fenntartása alól. 1933 után egyre biztosabbnak látszott a versaillesi békeszerződés revíziója - Magyarország számára is. Ezzel tulajdonképpen a székely közületi autonómia lekerült a napirendről.

Fel kell tenni a kérdést - és szembe kell nézni a válaszzal -, hogy Erdély másik két nemzete, a román és a szász hogyan viszonyult az autonómia eszméjéhez?

Azzal egyetértettek, hogy a középkorban Erdély a békés együttélés és együttműködés példája volt: a közös ellenség is hozzájárult ehhez, s mert akkor természetesen nem ismerték a modern nemzeti ellentéteket. Elfogadták: az erdélyi szász éppúgy különbözött a németországitól, mint a latin-német-magyar kultúrájú román az ortodox-bizánci-fanarióta regátitól. Azt is elismerték: az országrész kultúrájának bizonyos jegyei mindnyájuknál fellelhető: így Makkai Sándornál, Kós Károlynál, Tamási Áronnál, Otto Folberthnél, Heinrich Zillichnél, Liviu Rebreanu-nál, az Abecedar című, a fiatal román származású erdélyi írókat tömörítő lapban. Egyetértettek abban is: az erdélyiség valamennyiük közös ideológiája. A szászok és a svábok egy része számára politikum is volt. Hiába volt azonban ellentét az erdélyi és az óromániai románok között, hiába tekintettek úgy utóbbiakra, mint gyarmatosítókra - Brătianu kedvenc mondása volt: "Erdélyt akarjuk, de az erdélyiek nélkül" -, s ebbe a magyarok éppúgy beletartoztak, mint a románok - erősebb volt bennük az anyaországhoz tartozás tudata és fokozatosan eltávolodtak tőle, mihelyt kiderült: a magyarok számára mind, ami székely, stb. autonómiát, mind, ami a transzilvánizmust illeti, több volt, mint irodalom, mint közös élmény és tudat. Ahogyan 1928-ban Szentimrei Jenő megfogalmazta: "nem lévén egyéb, mint Európa keleti szögein a nemzeti heterogenitások összehangolására békés, közös kormányzásra irányuló törekvés - a közösségen belül külön-külön nemzeti autonómiákkal természetesen... (amely) szerves része az Európai Egyesült Államok gondolatnak".

III. fejezet

A NEMZETI-KULTURÁLIS AUTONÓMIÁTÓL AZ AUTONÓM ERDÉLYIG

A Romániai Szociáldemokrata Párt és a nemzetiségi kérdés: 1921-1946

Az új államot, a liberális kormányt "ifjú, duhaj, nacionalizmus jellemzi".

Az RSZDP egészen 1948-ig a kommunista párttal történő egyesülésig, minden szempontból sokoldalú és vitázó párt volt. Témánk szempontjából azt jelentette: 1. párhuzamosan több elképzelés létezett, ill, hogy 2. fokozatosan módosult álláspontja. Amivel mindannyian egyetértettek: a párt magyar nyelvű lapja, a Romániai Magyar Szó 1925. február 8-i száma tanúsága szerint, hogy ott van nemzetiségi kérdés, ahol nemzetiségi elnyomás! Ezzel kapcsolatban találó a marosvásárhelyi szocialista lap, a Világ 1926. február 3-i számában megjelent jellemzés a liberális éráról: 1920 után "a magyar hivatalnokokat kidobták, a tanítót agyonütötték, a kereskedőt megpumpolták, az iparosnak kiütötték a kezéből a szerszámot, a földművesből és ipari munkásból üldözött vadat csináltak".

A romániai szocialisták és szociáldemokraták 1920 után reálisan felmérték: az egyes országrészek eltérő történeti fejlődése, a munkásosztály számának, ideológiai felkészültségének különbözősége miatt nem lehet erőltetni - amint Jugoszláviában a szerb munkáspárt, vagy Csehszlovákiában a baloldal tette - az azonnali egyesülést. Így a három erdélyi, egy regáti és öt bukovinai szocialista pártból az 1921. június 19-21. között tartott konferencián a Romániai Szocialista Pártok Föderációja alakult egyelőre meg. Amint a párt ekkori és későbbi programjában megfogalmazták: a polgári demokrácia, a parlamentarizmus, a szakszervezeti autonómia mellett foglaltak állást. Távoli célkitűzésük azonos volt a kommunistákéval: a szocialista társadalom kialakulása - csak a hozzá vezető útban tértek el egymástól: a kommunista párt forradalmi eszközeivel szemben határozottan és hangsúlyosan a fontolva haladást, a reformokkal történő belenövést fogadták el. A szocialista pártok, tehát a Föderáció is soknemzetiségű és soknyelvű formáció volt - hasonlóan a kommunista párthoz - ellentétben a konzervatív, liberális, paraszt, nemzeti, néppártokkal. Ekkor, a húszas évek elején több okkal magyarázhatóan - a román tömegek megnyerésének ígénye, a legalitás megszilárdítása, stb. - hivatalos nyilatkozataikban még a magyar szociáldemokraták is azt vallották: a román állam megteremtése történelmi szükségszerűség volt. Azonban a legnagyobb határozottsággal húzták alá: az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai csak a demokrácia, az erőszakos nemzetiségellenes politika megváltoztatásával stabilizálhatják helyzetüket. Viszont belátták: a kisantant hatalmas területfaló étvágygyal tűnt fel, "amikor a zsákmány elosztásáról volt szó". Nem foglalkozott külön fejezet az 1921 júniusi konferencián az ország egyes kisebbségével, de ez nem jelenti, hogy nem foglalt állást: az ausztromarxizmus hatása pl. kisebb-nagyobb mértékben végigkísérte a pártot. Több évtizedes nemzetközi tapasztalatról vallanak azok a sorok, hogy 1) nemzeti-kulturális és bíraskodá-

si önkormányzatot kértek valamennyiük számára. (Ld. Rennerék nemzeti-kulturális önkormányzatának elvét, amelyet a brünni 1899-es kongresszus után a Monarchia szociáldemokratái - legálábbis Zágrábtól északra - valamennyien elfogadtak.) 2) Amikor a közigazgatási decentralizációt, a megyei és községi autonómiát emlegették, abban semmi új nem volt, csak a fennálló helyzetet rögzítették. 3) Amikor az ingyenes, kötelező anyanyelvű 8 osztályos iskolákat és valamennyi nemzetiség számára egyetemet igényeltek, minden bizonnyal az az áldatlan állapot járhatott eszükben, hogy 1864 után a három részre osztott Lengyelország Oroszországhoz tartozó részén azonnal felszámolták a lengyel egyetemet, s hasonló helyzetben voltak a csehek is a Monarchiában.

A Föderáció részéről elsősorban Iacob Pistiner szókimondó, bátor magatartását kell kiemelni. Mint bukovinai, nem vehetett részt 1918. december 1-jén Gyulafehérváron a román nemzetgyűlésen. Mégis az ún. "Gyulafehérvári Határozatok"-ra hivatkozva követelte az önkormányzathoz és a nemzeti iskolákhoz való jogot. Pistiner tevékenysége a román parlamentben az 1923-as alkotmányt előkészítő vitákon, és az új iskolatörvényekkel kapcsolatban minden elismerést megérdemel. Példákkal sorolta, hogy Erdélyben, Bukovinában, Besszarábiában sorra zárták be az iskolákat. Álláspontja: ahol megfelelő számú gyerek van, ott az állami iskolákban biztosítani kell az anyanyelvű oktatást. (A megfelelő szám-nak egy másik szocialista, Mengel Antal a 25 %-ot tartotta.) Pistiner 1923 március közepén a következő kifogásait mondotta el az alkotmánnyal kapcsolatban: nem veszi figyelembe, hogy az ország különböző fejlettségű részekből áll; a kisebbségnek az általános emberi jogokon túl a nemzeti jogokat is biztosítani kell; törvényt kell hozni a nyelvhasználatról a közigazgatásban és iskolákban. Az oktatásügy speciális romániai problémája a magyar, német, román anyanyelvű zsidóság helyzete - Pistiner mindannyiuknak olyan iskolát követelt, amilyen kultúrkörben és nyelvben nőttek fel. Ezzel szemben az állam csak a jiddis és román iskolák látogatását engedélyezte. A párt magyar nyelvű lapja, a Romániai Népszava - románul jelent meg a Lumea Nouă, 1925-től a Socialismul, a Tribuna Socialistă, németül a Bánátban: a Banater Arbeiter Presse, az Arbeiter Zeitung, Bukovinában: a Vremea Nouă, Borotba, Der Kampf, Der Stahl - 1923. május 27-i számában beszélgetést közölt Jászi Oszkárral aktuális nemzetiségpolitikai kérdésekről. Az újság a következőkben foglalta össze az interjú lényegét: Románia "még mindig az Apponyi-féle koncepciónál tart. A kétmilliós erdélyi magyaroknak nincs egyeteme, most a közép és elemi iskoláit veszik el sorra; anyanyelvét pedig az államhatalommal való vonatkozásban nem használhatja... Brătianu politikája... könnyen vezethet oda, ahová Tisza politikája vezetett."

A román parlamentben a magyarság parlamenti pártja, az Országos Magyar Párt, az RSZDP és a román polgári ellenzék tiltakozása ellenére természetesen sorra fogadták el a kisebbségeket sújtó iskolatörvényeket. Barabás Endre több tanulmányban is foglalkozott az erdélyi magyar iskolaüggyel. (Hitelesek az egyházi és hivatalos román statisztikákat egyaránt felhasználó Erdélyi Magyar Évkönyv adatai is.) Ő a következő kimutatást készítette:

	1918-ban	1919-ben	1924-ben	1928-ban
főiskola	10	11	-	-
középiskola	70	65	19	19
polgári	115	151	28	38
tanítóképző	26	29	6	7
óvónőkészítő	4	-	-	-
felsőkereskedelmi	21	29	2	5
felső ipari	11	-	-	-
elemi	2585	3025	955	1178
	2842	3310	1010	1247

A számok önmagukért beszélnek. Eltekintünk tehát az iskolatörvények ismertetésétől, melyek Mikó Imre és Barabás Endre - és mások - tanulmányaiban egy-től-egyig fellelhetők. Valami még ide kívánczok. Az új érettségi törvényt - a nem románul tanult tárgyakból is román vizsgát írt elő, idegen bizottság előtt (Iorgának az volt a véleménye, hogy ez nem érettségi vizsga volt, hanem érettségi megszárlás) - az RSZDP nemcsak botrányosnak minősítette, de rámutatott az alig rejtett szándékra is. Az érettségi vizsga Prokrusztesz-ágyába című vezércikkében - Romániai Népszava, 1925. július 12. - olvasható: "a liberálisok mindeme módszerében, melyet a népkisebbségek ellen alkalmaznak, csak a felületes szemlélő láthat csupán nacionalista törekvéseket. A mélyebbre tekintő látja kétségbevonhatatlan jeleit egy olyan osztálypolitikának, amely tudatában van annak, hogy egy önállóan gondolkodni tudó és merő intellektuális réteg kialakulása mennyire nagy veszélyt rejt a liberális osztályuralom részére és ezért minden eszközzel megakadályozni igyekszik annak kifejlődését." (x) Értelmiség nélkül - jól látták a romániai szocialisták - nemcsak csonka egy társadalom, de az egész nemzet elveszett. Máshol a román népet akarták ráébreszteni: meg kell adni a népkisebbségeknek a Gyulafehérváron biztosított jogokat, mert különben egy szép napon arra ébrednek, hogy visszaáll az eredeti status quo. (Mármint a Trianon előtti Mo.)

Az RSZDP más belpolitikai kérdésben is hallatta hangját: éles hangon kritizálta a régi közigazgatási rendszer megszüntetését és az újak élére liberális prefektusok kinevezését. A választások alkalmából tanúsított magatartásából felismerhető a többi párthoz való viszonya. Az 1926-os februári községi választások előtt az 1924. december 19-én törvényen kívül helyezett kommunista párt legális szervezete, a Munkás-Paraszt Blokk (MPB) - azt eltúrta a kormány, hogy egyik vagy másik intézkedését bírálja, de azt nem, hogy az önrendelkezési jog elfogadásával megkérdőjelezte a területgyarapodást - egységfrontjavaslattal fordult az RSZDP-hez. Miután elfogadták, az MPB, a Föderáció, az Egységes Szakszervezet (szintén a kommunisták álltak mögötte), valamint az egységes ellenzék: a Parasztpárt, Nemzeti Párt, Néppárt, Konzervatív Párt együtt léptek fel a községi választásokon. 1926 februártól megkezdődtek a parlamenti választások előkészületei is. A Föderáció a Mihalache-féle Parasztpárttal lépett paktumra. A párt listáján Regátból 4, Bukovinából 4, Erdélyből 10, Bánátból 2 képviselő szerepelt. A válasz-

(x) Kiemelés tőlem: L. I.

tásokon 40.594 = 1,55 % szavazatot kaptak. 1927-ben a Föderáció részéről az erdélyi Josif Jumancát már elutasította a Munkás-Paraszt Blokk, mert a szocialistákkal való együttműködés miatt komoly megrovásban részesült az illegális pártvezetés Moszkvában lévő tagjaitól.

A munkáspártok szervezetei természetesen ott voltak a leg-erősebbek, ahol legfejlettebb az ipar - és a munkásosztály - azaz tehát Erdélyben, a Bánátban, Bukovinában. Épp ezért némi rivalizálásról is lehet beszélni az Országos Párt és a Federáció között, de azt nem lehet pusztán tagtoborzási kérdésre leszűkíteni. A Federáció kolozsvári csoportja a sajtó útján hozta nyilvánosságra 1) az Országos Magyar Párt helytelenül teszi, hogy paktumokat köt s lemond politikai önállóságáról. 2) A parlamenti harcok során a kisebbségi politika irányítói azok kell legyenek, akik a kulturális és nyelvi jellegű követeléseket állítják az élvonalba. Ez utóbbi gondolatban benne foglaltatik a Szocialista Pártok Federációja keretei között egyre kiemelkedőbb szerepet játszó magyar szociáldemokraták álláspontja, az, hogy "elfogadjuk a nemzeti gondolatból a kulturális tartalmat".

1927. május 7-9 között tartotta alakuló ülését a Romániai Szociáldemokrata Párt. Ezen 56 delegátus vett részt - az erdélyiek erősségét bizonyítja, hogy onnan 20, Regátból 12, Bukovinából 9, Bánátból 7, a szakszervezeti tanácstól 3, a sajtó képviselői közül 4, az ifjúsági szervezetből 1. Pistiner képviselő - a szocialista internacionálénak is tagja volt - általános politikai beszámolója a következő megdöbbentő megállapításokat tartalmazta: Romániában nem elég, hogy diktatórikus rendszer van hatalmon, de az országot fasiszta veszély fenyegeti - más szóval: "Románia a nemzetközi reakció csendőrének szerepében tetszeleg". A nemzetiségi kérdés nem képezett külön programpon-tot, csak a szervezeti szabályzat vitáján foglalkoztak vele. Egy lépéssel tovább mentek azon a megállapításon, hogy: "az összefüggő tömegben élő polgároknak biztosítani kell, hogy az oktatásban, az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban sa-ját nyelvüket használják". Több elképzelés is felmerült a pár-ton belül a nemzetiségi szervezetek önállósulásával kapcsolat-ban. Böszörményi Emil, nagyváradi szociáldemokrata ügyvéd rész-leges politikai autonómiát kért, Alexandru Lucian helyeselte a nemzetiségek szerinti szervezkedést, de ellenezte a teljes le-váltásukat, Mauriciu Ungár a nemzetiségi tagozatokért, Ehren-feld Béla ellene szólalt fel. Spirescu: igenelte a nemzetiségi tagozatokat, de csakis a párt helyi szekciójaként, Constantin Popovici a központi irányítás mellett a mindennapi ügyek inté-zésére, a helyi hatékonyabb munkavégzés érdekében elképzelhető-nek tartotta eme bizottságok felállítását. Végül a kongresszus úgy határozott, hogy kulturális és propaganda célokkal megenge-di a nemzetiségi szervezetek létrehozását. A megválasztott új Végrehajto Bizottságba több magyar is bekerült: Bartalis Sán-dor, Böszörményi Emil, Jordáky Lajos, Mayer József. Karl Kauts-ky és Ottó Bauer üdvözölte a kongresszust, s levélben küldték el észrevételeiket - ld. Socializmul, 1927. május 19-i számát -, kifogásolni, leginkább azt kifogásolták, hogy a nemzeti proble-matika még nem eléggé kidolgozott.

Az 1927-es júliusi választások alkalmával a párt a követ-kezőket tűzte zászlajára: 1. egyenlő jogok a többségi nemzettel,

2. az önrendelkezési jog elismerése: a) a kulturális életben, b) a közigazgatásban és a bíraskodásban. Ennek is köszönhető, hogy Erdélyben 3000-rel több szavazatot kapott az RSZDP mint 1926-ban.

1927. december 7-én meghalt a liberális párt nagy öregje, Ionel Brătianu. Vintilă Brătianu kormányzása rövid volt - s az RSZDP így jellemezte: "kormányzás a romok tetején". Ellenzékében lassan egymásra talált a gyulafehérvári Kormányzótanács (1918-1920) két oszlopos tagja: a Maniu-féle Nemzeti Párt és a Michalache Parasztpárt egyesülésével létrejött Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt.

"A diktátor halála után haljon meg a diktatúra is."

1928-ban az egész ország összefogott a liberálisok ellen, akik Pistiner szavaival "anarchikus balkáni állapotokat honosítottak meg az egész országban és a török basák módjára harácsolnak". (Romániai Népszava, 1928. március 25.) Az Új Romániát egy közös NPP-RSZDP program alapján úgy képzelte el Pistiner, hogy megszűnik az anarchia, korrupció, rendőrségi erőszak, bevezetik a 8 órás munkaidőt, felülvizsgálják az agrárreformot, a katonai szolgálat rendszerét, s hogy "a nemzeti kisebbségek részére biztosíttassék a jogrend, a tényleges állampolgári egyenlőség, és kulturális fejlődés". Az 1928 év végi választások alkalmával 6 szociáldemokrata képviselő került a parlamentbe, olyan választási programmal, amelyben fontos előfeltételként szerepelt a kisebbségi jogok kodifikálása, azaz egy kisebbségi törvény alkotmányba foglalása. 1929-30-ban ez állt a párt politikájának középpontjában. Hoffer Géza rámutatott: a 30% kisebbségi az ország terheinek 50%-át viseli; Pistiner, Jumanca és mások nagyon határozottan figyelmeztették a Nemzeti Parasztpártot, amivel választási kartellt kötöttek: a belpolitikai helyzet konszolidálásához a kisebbségi kérdés megoldása is hozzátartozik; a kisebbségi nyelvhasználat pedig nem kiváltság, hanem alapvető emberi jog!

A Nemzeti Parasztpárt élén - a szavazatok 77,78 százalékát nyerte el - 1928. november 10-én a magyar parlament egykori ellenzéki politikusa, a Kormányzótanács tagja, Iuliu Maniu a Gyulafehérvári Határozatok ígéretével került kormányra. Az erdélyi magyarság szakemberei szintén e határozatokra és a nemzetközi kisebbségi szerződésre hivatkozva dolgozták ki a "székelyi közületi autonómia" programját. De az 1929-es márciusi községi választásokon szép sikert aratott RSZDP-nek egyre gyakrabban kellett számon kérnie a kormánytól ígéretei betartását. Amikor 1930 márciusában megjelent a miniszteri rangban lévő erdélyi tartományi igazgató, Dobrescu rendelete, hogy a községi és megyei tanácsokban csak románul lehet beszélni, Alexandru Lucian a következő nyílt levelet juttatta el Dobrescunak: "A legnagyobb visszatetszést keltette Erdély szervezett munkásmozgalmában és kisebbségi lakosságában a rendelet, amellyel Ön, a mai kormányzat által hangoztatott elvektől eltérően a legelemibb kisebbségi jog figyelmen kívül hagyásával olyan helyzetet teremtett, amely a liberális éra gyakorlatához viszonyítva is visszafejlődést jelentett." Dobrescu módosította rendeletét: engedélyezte az anyanyelvű hozzászólásokat az üléseken, de a jegyzőkönyvve-

zetést már nem. (Dobrescu egyébként igen rövid idő múlva meg kellett válnon tisztségétől.)

1930. május 18-20. között az RSZDP Bukarestben újabb kongresszust tartott: ezen 42 pártszervezet nevében 60 képviselő vett részt. Nemcsak az fogalmazódott meg, hogy a párt fel kell készüdjön a faszizmus elleni harcra - "Mindent a Hazáért" néven újraalakult a betiltott Vasgárda -, hanem az is, a kormánypárt ellenzékében másképp vélekedett a kisebbségi kérdéstről. 1927 óta a szervezeti szabályzat lehetővé tette kulturális és propaganda céllal a nemzetiségi pártszervezetek alakítását. A kongresszuson még továbbmentek egy lépéssel. Lucian terjesztette elő a következő pontokat: 1. alkotmányba kell foglalni, hogy ahol nagyobb tömegben élnek a kisebbségek, ott a közigazgatást, közoktatást át kell adni nekik, de ahol kisebb számban élnek, ott is használhassák nyelvüket; 2. olyan közigazgatási területeket kell kialakítani, amely megfelel a nemzetiségi viszonyoknak; 3. adják vissza az egyházi iskoláknak a nyilvánossági jogot (csak ebben az esetben adhattak ki érettségi bizonyítványt), adják vissza az iskolákat, az egyetemet és az állam is nyisson kisebbségi iskolákat. Álljon vissza az iskolai önkormányzat. 4. Szüntessenek meg minden diszkriminációs intézkedést. A jelenlévő magyarországi vendég, Mónus Illés, így summázta az RSZDP programját: abban nincs szó irredentizmusról, csak a teljes egyenjogúság igényével lép fel.

Az RSZDP Erdélyi Tartományi Titkársága nemcsak a munkanélküliség, az adók ellen emelte fel szavát a gazdasági válság éveiben, hanem a munkanélküli segélyért - ld. a Kolozsvári Tartományi Titkárság ülését 1931 februárjában -, nemcsak a falvak népének gondjait vállalták fel, hanem egyre erélyesebben állt ki a kisebbségek mellett - még mindig a nyelvük szabad használatára téve a hangsúlyt. A párt véleménye szerint a Iorga-kormány által felelevenített kisebbségi minisztérium - ennek csak véleményező, a panaszokat összegyűjtő, indítványtevő, tanácsadói feladatköre volt - a kisebbségi sorsban semmi változást nem hozott. Az 1930 augusztusában elhunyt Pistiner parlamenti helyét és szerepét Grigore Grigorovici vette át. Beszédeiben éppúgy feltárult a gazdasági válság minden tragikuma, mint más szociáldemokrata vezetők, újságírók nyilatkozataiban, akik követelték a parasztság adósságának leszállítását, a minimálbérek adómentességét, a malmok államosítását. Felléptek a kilakoltatások, a zsidók bántalmazása és Olajos Domokos író elítélése ellen, aki csak nyelve használatának szabadságát szerette volna elérni: a kisebbségi nyelv használatát tiltó táblák levételét.

1932 május végén megbukott a Iorga-kormány. "Minden intézkedésük magán viselte a kétbalkeziséget, a rendelkezéseiről messzire lerítt a hozzá nem értés és a tehetetlenség" - írta a párt magyar lapja június 2-i számában. Az ország új választások előtt állt. Az RSZDP felhívásában a vagyonok ellenőrzésére, a munkanélküli segély, a leszerelés, takarékoság, a konverziós törvény, bányák, malmok, a cukor-, a szesz- és papírgyárak államosítása, bankok, nagyvállalatok ellenőrzése, általános amnesztia és a kisebbség teljes kulturális autonómiája szerepelt. A két világháború között a Szociáldemokrata Párt ezen a választáson nyerte el a legtöbb szavazatot.

1926-ban 40.594 szavazat, ebből:	Regát:	5.763	szavazat
	Erdély:	9.811	szavazat
	Bánát:	11.203	szavazat
	Bukovina:	13.810	szavazat
	Besszarábia:	1.973	szavazat
1927-ben 49.752 szavazat, ebből:	Regát:	3.368	szavazat
	Erdély:	11.966	szavazat
	Bánát:	11.053	szavazat
	Bukovina:	21.759	szavazat
1931-ben 94.953 = 3,43 % (6 mandátum)	Erdély	50.784	(közel fele!)
1932-ben 101.069 (7 mandátum)	Erdély	30.796	(közel harmada!)

Az erdélyi szervezetek száma is megnőtt: 1920: 3, 1928: 20, 1929: 23, 1930: 33 pártszervezetük volt. 1932. augusztus 21-22-én Kolozsváron tartották az Erdélyi Tartományi pártkonferenciát. Megállapítást nyert, hogy a kapitalista rendszer nem buktatható meg sem a jobboldal, sem a baloldal, csak a dolgozók szervezett tömegeinek osztályharca által. Külön határozat foglalkozott a földművestársadalmat érintő kérdésekkel, amennyiben az olcsó szállítást, vadászati és halászati jogot, ingyenes népoktatást, adók és illetékek megszüntetését, a szakoktatás fejlesztését a közeljövő feladatául jelölték ki. Bruder Ferenc titkári beszámolójában a kisebbségi kérdés kapcsán mondotta: pártunk legközelebbi feladataihoz tartozik, hogy törvénytervezetet készítsen, és a parlament elé terjessze. Azoknak, akik az Erdélyi Tartományi Titkárságot regionalizmussal vádolták, a következőt válaszolták: a sajátos erdélyi munkásmozgalmi gondok megoldása érdekében az egységes párt keretei között nélkülözhetetlenek a külön szervezetek.

Az erdélyi magyar szocialisták 1933-tól, híven az 1933 májusi országos bukaresti kongresszus határozatainak szelleméhez, elutasították a békeszerződések revízióját, állást foglaltak a hitleri Németországgal szemben. De ugyanilyen határozottsággal követelték a kisebbségi törvényt is, aminek elfogadását korábban a Nemzeti Parasztpárttól várták. Ez első helyen állt az 1933-as decemberi választási plakátokon, a nemzetiségek elhelyezkedésének megfelelő új közigazgatási beosztás kialakításával együtt.

1934-37 decembere között Romániában ismét a liberálisok kormányoztak. A magyar iskolák száma már az ezret sem közelítette meg. Az érettségi vizsgákon újból sorra buktatták meg a kisebbségieket - Hoffer Géza 1934 nyarán nem érettségi vizsgáról, hanem érettségi "vésztörvénszékről" beszélt -, a tanárokat, tisztviselőket sorra dobták ki az állásokból. Félhivatalosan a numerus nullust is emlegették már; a parlamentben Jumanca többször tiltakozott amiatt, hogy a sajtóból megint kitiltották a helységek, földrajzi nevek kisebbségi nyelven való használatát.

"Második államalkotó nemzet, és nem kisebbség a magyarság"

A párt egész tevékenységéről elmondható, hogy a népfront

korszakban mind a többségi, mind a kisebbségi nacionalizmussal szemben fellépett. Az 1936 április elején tartott kongresszusán a párt kimondotta: mindent meg kell tenni a demokrácia védelmében, a faszizmussal szemben. Itt hangzott el: a kormány politikája oda vezetett, hogy a kisebbségek vágyakozva tekintenek a határon túlra, anyanemzetük felé. Nagy jelentőségű a kongresszus még egy szempontból: megalakult a Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottsága (OMB), és újból megerősítették itt: "olyan vidékeken, ahol különböző nemzetiségek élnek együtt, a pártszervezetek keretein belül nemzetiségi szervezetek alakítandók, amelyek hivatása, hogy a szervezeti, agitációs és kulturális munkát az illető nyelven végezzék". Böszörményi Emil, Bartalis Sándor, Bruder Ferenc az országos vezetőségbe is belettek választva.

1935-ben az egykori erdélyi parasztpárti belügyminiszter, Alexandru Vaida-Voevod vetette fel, 1936-ban hivatalosan is rendeletet hoztak a román munka védelméről. Ez nem jelentett mást, mint a numerus clausus bevezetését. A párt álláspontja egyértelmű volt: nem a kisebbségek munkája fenyegeti a román gazdaságot, hanem ellenkezőleg: az ország a kisebbségek keze nyomán virágzott fel. Felszólították a román munkásokat: tilta-kozzanak a kisebbségeket kizorító munkavédelmi törvény ellen, mert azzal a nem román állampolgárok politikai szabadságjogait és életfeltételeit semmisíti meg. Demagógiának nevezték azt az állítást, hogy a románok elől ők veszik el a kenyeret. (Előre, 1937. május 16.) Böszörményi Emil ebben a kisebbségeket így vagy úgy megsemmisítő fasiszta tendenciát fedezett fel. (Előre, 1937. május 1.)

A jobboldal nemzeti munkavédelmi törvénye központi helyen szerepelt az RSZDP OMB 1937. május 30-i ülésén, Titel Petrescu pártvezető októberi kolozsvári látogatásán és a bukaresti pártkonferencián, melyet az OMB hívott össze november első két napjára. Ez alkalomból "Egyenlő jogot mindenkinek!" címmel az OMB kis füzetecskében foglalta össze politikai programját. Demokráciát, békét, jogegyenlőséget követelt, de hozzátette azt is: ellene van a területi revízióknak, s a magyarság egyenrangú polgárként akar szülőföldjén élni. 1937 végén Romániában parlamenti választásokat tartottak. A jobboldal összesen a szavazatok 25 százalékát nyerte el, de egyetlen polgári párt sem kapta meg a kormányalakításhoz szükséges 40%-ot. (Az RSZDP-re mindössze 29.000 ember adta le szavazatát.)

Goga-Cuza jobboldali kormánya után 1938. február 11-én egy szélsőjobboldali fordulat megakadályozására, támogatva a polgári pártoktól II. Károly román király királyi diktatúrát vezetett be. Furcsa helyzet állt elő. Feloszlatta a pártokat, a megyék élére prefektusokat nevezett ki - bevezette az ostromállapotot -, akik egy csomó, az állampolgári jogokat szigorító intézkedést vezettek be. Ha lehet, a kisebbségek mozgását korlátozó rendeletek még szigorúbbak voltak. Ugyanakkor 1938 május első napjaiban Kisebbségi Statutum néven megszületett Románia első kisebbségi törvénye, amelyet az RSZDP is két évtizeden át szorgalmazott. A király szándéka kettős volt: a nehéz belpolitikai helyzetben legalább a kisebbségi kérdést nyugvópontra kívánta helyezni. Másrészt ekkor halvány remény mutatkozott, hogy sikerül megneemtámadási szerződést kötni Magyarországgal és a kis-

antant országai között. A közép-európai katasztrófa, Csehszlovákia feldarabolása és Lengyelország megszállása előestéjén a külföldnek is szóló nemzetiségi statutum állami támogatást ígért az egyházi iskoláknak, hogy a magyarul tanult tárgyakból magyarul kell vizsgázni, a családi és helységneveket az eredeti formájukban írják, a közigazgatásban, községi tanácsokban használhatják nyelvüket, olyanokat neveznek ki nemzetiségi vidékeken, akik ismerik az ott élők nyelvét, biztosítják az EMGE, EMKE és más magyar intézmények működését.

Az RSZDP-nek több hozzáfűzni valója is volt a törvényhez. Mindenekelőtt: legalább 20% nemzetiségi lakos esetében már megkövetelve a nyelvhasználatához való jogot. Deutsek Géza (Pásztai Géza néven fűzött megjegyzéseket Tusa 1927-ben székely autonómiával foglalkozó tervezetéhez) azt hangsúlyozta, hogy a romániai magyar kisebbség hűséges polgára az országnak, de soha nem nyugszik bele a gazdasági és kulturális elnyomásba, nem nézheti tétlenül az elnemzetlenítő politikát, anyanyelvének használatát a legelemibb jognak tartja. Egyben tiltakoznak, hogy a közteherviselés jobban nehezedik rájuk, mint az ország többségi állampolgáraira. Az OMB 1938. június 30-i kolozsvári értekezletén, a nemzetközi életben bekövetkezett változások ellenére, amikor Magyarország számára is felcsillant a revízió lehetősége, azt jelentették ki a magyar szociáldemokraták, hogy elismerik Románia határait. Egy évvel később, 1939. augusztus 25-én Hoffer Géza újból azt üzenté az Előre című lapban a határon túlra, hogy a romániai magyarság visszautasítja a revíziót!

A második bécsi döntés után 1940 szeptembere - 1941 eleje között Észak-Erdélybe katonai közigazgatás vonult be. A Szociáldemokrata Párt minden egyes alkalommal tiltakozott a román munkások elbocsátása, vagy más románokat ért sérelem, jogtalanság miatt. Az erdélyiek megjelentek ugyan a magyarországi Szabad Nép és Népszava hasábjain, de 1942. december 13-án, az SZDP konferenciáján saját nemzeti bizottságok megalakítását kérték. A román munkásság és a kommunisták a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt keretei között tevékenykedtek. A román, magyar, zsidó szociáldemokraták is részt vettek 1943 nyarától az erdélyi háborúellenes mozgalom létrehozásában.

Az erdélyi szociáldemokraták ezekben az években válaszút előtt álltak. Nemcsak azt jelentette, hogy nem ismerték el a románrészről a nagyhatalmaktól kért döntőbíráskodást, hanem azt is, hogy meg kellett találni az általuk leghelyesebbnek vélt megoldást a sajátos erdélyi kérdésre. Az alapállásuk az volt, hogy Erdélyt megosztani nem lehet! Mi tehát a teendő? És ekkor alakult ki az az elképzelés, hogy Erdély jövője nem lehet más, csak az államilag független autonóm lét.

Az RSZDP Országos Magyar Bizottsága és az autonóm Erdély

A második bécsi döntés után (1940. augusztus 30.) 1940-1944 között mindkét nép lelkében tovább halmozódtak a sérelmek. Teleki Béla, az Erdélyi Párt főtitkára 30 év távlatából visszagondolva ezt a négy esztendőt "pünkösdi királyság"-nak nevezte. Észak-Erdély a nemzetiségi együttélés mintája lehetett volna, de a magyar kormányok egyik hibás döntést a másik után hozták. Közelebbről: 1. Hiba volt az ünnepélyes bevonulás és a katonai

igazgatás. 2. Nem kellett volna a dél-erdélyi magyarság kiutasítására hasonló választ adni. (Azt, hogy ki kezdte az atrocitásokat, ma már kibogozhatatlan. Mindenesetre az észak-erdélyi románok elleni intézkedéseket ma is joggal olvassák a fejünkre.) 3. A közigazgatás élére nem a helyzetet jól ismerő erdélyieket neveztek ki, hanem épp úgy Magyarországról jött tisztviselőkkel árasztották el Erdélyt, mint ahogyan a két világháború között a liberális kormányok mindenhová regátiakat ültettek. Az anyaországiak pókhendi magatartása, tájékozatlansága sok keserűségre adott okot a magyarok körében is. 4. "Románokat a lehetőségekhez képest mentől nagyobb számban kellett volna a közigazgatásban alkalmazni... Ugyanez vonatkozott volna a román közjegyzőkre, körorvosokra, adóhivatali tisztviselőkre" - írta Teleki Vita Sándornak 1982-ben. 5. Végül az erdélyi magyar intézményeket (EMGE, EMKE, szövetkezetek, hitelintézetek) épp úgy alig tudták megóvni a budapesti központosítástól, mint a dualizmus korában.

A kevés pozitív intézkedések közé tartozott, hogy Észak-Erdélyben a második bécsi döntés után a román nyelvet kötelezővé tették az iskolákban. Teleki is, a szociáldemokraták is azt hangsúlyozták, hogy a nemzetiségi arányszám, a hagyományos viszonyok őrzésére kellett volna törekedni. Egyetlen helyes megoldás létezik - hangsúlyozták azok, akik nemrégén még a nyelvi-kulturális igények követelésével indultak a választásokon -, ha visszatérnek az önálló állami léthez, keretei között szigorúan szem előtt tartva a nemzetiségi számarányt az állami, hivatali életben, az iskolák elosztásánál.

A területi önkormányzatot meghaladó, önálló - független - Erdély koncepció kidolgozására 1945 folyamán került sor, olyan történelmi viszonyok között, amikor nem az igazságos béke, a történeti hagyományok, az etnikai elv vezette azokat, akik a békét megkötötték Európának ezen a felén, hanem a nagyhatalmi szempontok és a nacionalizmus.

A második világháború befejezését követően Erdély kérdésében több álláspont létezett: 1. A román történelmi pártok és a kommunista párt egyetértett: vissza kell állítani a trianoni határokat. Groza úgy érvelt: Ha egyetlen centimétert visszakapúna Magyarország, az kormányát megbuktatná, és az őt leváltó Maniu a magyarokat elűzné szülőföldjéről. Vasile Luca szerint azért nem lehet szó határrevízióról, mert a magyarság egy tömbben Románia közepén helyezkedik el. 2. Bizonyos erdélyi körök kapcsolódtak ahhoz a magyarországi elképzeléshez, hogy maximum 22.000 km², minimum 4.000 km² területet vissza kell kapniuk. Gyöngyösi külügyminiszter 1946. augusztus 24-én Párizsban ezen kívül javasolta: a romániai magyar nemzetiség jogainak garanciáit foglalják be a békeszerződésbe. Az augusztus 31-i ülésen Auer Pál terjesztette be a következőket: a 4.000 km²-t. (Arad, Nagyvárad, Szatmár) 300.000 lakossal, melynek 67%-a magyar, csatoljanak Magyarországhoz; biztosítsák Székelyföld autonómiáját; a Romániában maradó 1.200.000 magyar nemzetiségi jogainak biztosítását az ENSZ garantálja. A béketárgyalásokon minden magyar javaslatot elutasítottak. 3. A Magyar Népi Szövetség, mivel úgy gondolta: Magyarország nem lépett ki idejében a háborúból, ennek következménye: semmi esélye nincs, hogy az etnikai határ megvonásával kapcsolatos igényeit bárki is támogatni fog-

ja. (Közismert: Beneš ösztönzésére Sztálin már 1943 decemberében elhatározta a bécsi döntés megsemmisítését.) Reálpolitikai megfontolásból tehát - hangoztatták - az MNSZ akkor jár el helyesen, ha elutasítja az illetékességet a román-magyar határkérdésben, a nemzetiségi létre rendezkedik be, alkotmányba foglalt nemzetiségi törvénnyel biztosítja politikai, gazdasági, kulturális intézményeit. 4. Beszélni kell arról a magyar irányzatról is - bár ezek száma csekély volt -, amely nem ment bele Erdély megosztásába, s azon az alapon, hogy ott 1920-ig román állam sohasem volt, figyelmen kívül hagyva a román többséget - az 1910-es magyar népszámlálás idején a magyarok százalékos aránya 31,7% volt, a románoké 53,8%, a németeké 10,8%, 1930-as román népszámlálás szerint ez így változott: magyar 26,7%, románok 58,2%, németek 9,8% - a Trianon előtti határokat követelték volna vissza. 5. Az erdélyi szociáldemokraták egy része - különös tekintettel az Országos Magyar Bizottságra, autonomista koncepciót képviselt. Ennek kiterjedése, hatása különböző okok miatt - forrásoktól való elzárás, a gondolat hazaárulásnak minősített értékelése a hivatalos szervek, a kormány, a párt részéről - sajnálatos módon ma talán végérvényesen kibogozhatatlan. Szabad legyen azonban megkockáztatni: a történelmi fejlődést - minőségi ugrást - nem mindig a tömegek vitték előre!

Jordáky Lajos, Teofil Vescan, Grigore Moldovan, Lakatos István, Pásztai Géza, Bruder Ferenc és mások abból a téves hitből merítették reményeiket, hogy a Maniu-gárdisták terrorja miatt Észak-Erdélybe 1944. november 14-én bevezetett szovjet katonai ellenőrzés és román-magyar irányítás - mondhatni: koalíciós kormány jellegű - alatt álló közigazgatást egész Erdélyre bevezetik. (Az Észak-Erdélyi Tanácsadó Testületnek törvényhozói és végrehajtó hatalma volt. Természetesen, mint megszálalt országrész nem rendelkezett saját hadsereggel, és diplomáciával.) Petru Groza miniszterelnök erre igen határozott ígéretet tett.

Az erdélyi magyar szociáldemokraták Erdély című lapjuk első számaiban 1944 novemberében már megfogalmazták programjukat. Azt, hogy Erdély különleges, sajátos kérdéseivel akarnak foglalkozni, a közös vonások és sors felelevenítésével rámutatni az azonos érdekekre. Bethlen Gábor Erdélye számukra "a hét vár és a három nemzet országa volt". Sőt! Egy 17. századi Keleti Svájc. A lap keretei között. Erdély jövője a múlt tükrében című tanulmányában azt kívánták bebizonyítani, hogy a kossuthi konföderáció népszerűségnek örvendett Bălcescu és kortársai, Ion Ghica, Eliade Rădulescu és Garasin körében. A központosítással szemben a decentralizált államformát népszerűsítették, Svájcot és a Szovjetunió szövetséges, nemzeti autonómiájú rendszerét egyaránt példaként állították. Reményüket fejezték ki, hogy a határok a jövőben mindössze közigazgatási jelentőséggel bírnak "de a közigazgatási kereteken belül kantonális vagy föderációs autonómiát biztosítva a kebelükbe zárt különböző nyelvi népi-ségnek". Az autonómiával kapcsolatos reményeiket jól tükrözi az 1945. március 13. című írás. Emlékeztették a Groza-kormányt ígéretére: az Észak-Erdélyi Vegrehajtó Bizottság - a közös román - magyar kormányzó szerv - tevékenységét egész Erdélyre kiterjesztik: a továbbiakban Erdély összes ügyét az intézi. Március elején magyar, román és zsidó szociáldemokratákból álló delegáció járt a kormánynál és kérte, hogy - mivel az felel meg

legjobban az országrész hagyományos szellemének - az összes közhivatalnál, intézményeknél, igazgatási szerveknél szigorúan tartásuk be a nemzetiségi arányszámot! Említettek egyúttal felkeresték a nemzetiségi minisztert is, és kérték, erdélyi szakértők bevonásával dolgozzák át az 1945 februárban kiadott Nemzetiségi Statutumot. Emlékiratuk lényegében az autonomista elképzeléseket is magába foglalta. Az erre vonatkozó részletes terveket 1945 júniusában terjesztették be az RSZDP Központi Vezetőségének. Victor Pocol indoka az volt, hogy a két nép nemzeti, gazdasági érdeke, rokonalansága a térségben, teszik szükségessé és aktuálissá a konföderációt és benne a Romániához tartozó, de független Erdély létét. Ezeknél az általános elvek-nél részletesebb volt az alábbi két tervezet.

Bruder Ferenc Szakasits Árpádnak címzett levelében 1945. április 16-án fejtette ki, hogy Erdély szándéka a dunai konföderáció ügyét előbbre vinni. Bruder 1945 június 14-én a következő programot terjesztette az RSZDP Központi Vezetősége elé Bukarestbe, a június 12-i országos pártvezetőségi ülés után. 1) Erdélyben a legszűkebb szinttől a legfelsőbbig az állami, megyei, városi összes hivatalokban és intézményekben a proporcionális elv alapján kell berendezkedni. Az arányszám a következőképp kellene megoszódjon: románok: 57%, magyarok: 32%, szászok: 9%, zsidók és más nemzetiségek: 1%. 2) Megfelelően tehát Erdély nemzetiségi viszonyainak az új román alkotmány magába foglalná az önrendelkezési jogot és Erdély autonómiáját. 3) Erdély és Bánát önálló törvényhozási testületet kell felállítson. 4) Még a béketárgyalások előtt létre kell hozni a vámuniót Románia és Magyarország között, majd a szövetségi rendszert. Mindebben nem az erdélyiek feje felett kell intézkedni, hanem képviselőik bevonásával.

Pásztai Géza memoranduma megismételte a legfőbb gondolatokat: autonómia Románián belül; arányszám betartása; önálló törvényhozó testület létrehozása. Részletesebben ez utóbbival foglalkozott. Az önálló törvényhozó testületet nemzetgyűlésnek nevezi, amelyet választások előzik meg. Ezt a Kolozsváron felállított ideiglenes előkészítő bizottság készíti elő, és dolgozza ki a belső ügyekre, a közoktatásra, igazságszolgáltatásra stb. vonatkozó jogszabályokat. A nemzetgyűlés a román országgyűléssel együtt fogja megállapítani, milyen arányban járul hozzá Erdély a közös költségekhez. Az autonóm Erdély állampolgárának az számít majd: 1) aki itt született; 2) akinek szüleinek egyike született itt; 3) aki 1940. augusztus 30. - 1944. augusztus 23. között itt élt.

Ami a független Erdély alkotmányát illeti, neve: Erdélyi Szövetséges Köztársaság lesz, a három nemzet: a román, magyar és a szász föderatív, semleges állama. Belső ügyeiket mindannyian saját maguk intézik, kizárólag a közös központi állami igazgatást intézik közösen. Ennek szerve a Szövetségi Tanács, székhelye: Kolozsvár. Az állam feje: a köztársasági elnök, az államfő és a kormányfő ugyanaz a személy. Mind az elnököt, mind a Szövetségi Tanács tagjait az országgyűlés választja. Külön törvény szabályozza Erdély közigazgatási, törvényhatósági felosztását. Ez hasonló lesz a svájci kantonokhoz, amennyiben a cél: az azonos nemzetek szerint kialakítani a törvényhatósági rendszereket. Az Erdélyi Szövetséges Köztársaságnak, mint sem-

leges államnak, csak polgárőrsége lesz; zászlója a kék és arany, de minden nemzet használhatja a saját zászlóját is. Alkotmányba foglaltatik a román, a magyar, a német nyelv egyenrangú használatának biztosítása. A nyelvhasználatban a tervezet az 1863/64-es nagyszebeni országgyűlésen elfogadott törvényjavaslatot tette magáévá.

Az autonóm Erdéllyel kapcsolatban három elképzelés is felvetődött:

1) Magyarországhoz való tartozás esetében nem autonóm tartomány, hanem társország lenne.

2) Reálunióban egyesül Romániával. Közös ügyek: pénzügy, külügy, hadügy. Mindkét országnak külön kormánya és országgyűlése lenne.

3) Erdély egy harmadik állam keretében - Szovjetunió vagy délszláv föderáció - szintén független államként csatlakozna.

A tervezet aláhúzza: alapelve, akárcsak a kossuthi elképzelésnek, hogy Erdély független államként csatlakozzon a dunai föderációhoz.

A kormány részéről bírálat érte a Magyar Bizottságot az autonomista propaganda miatt. Úgyhogy 1946. január 7-i közleményében kénytelen volt nyilvánosan visszavonulni és visszavonni, hogy valaha is állást foglalt Erdély kérdésében. Erdély hovatartozását a három nagyhatalom hivatott eldönteni - így a közlemény -, a közigazgatási autonómiáról azonban még ekkor sem volt hajlandó lemondani. Azzal az indokkal, hogy a "közigazgatás könnyebbé tételét és meggyorsítását szolgálja csupán. Erre vonatkozó kísérlet a történelmi pártok idején is történt."

A román kommunista párt az OMB magatartását tipikus szeparatista "bundista" magatartásnak nevezte 1946 augusztusában, amely a külföldi imperialisták malmára hajtja a vizet. Érdekes volt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt hozzáállása is, akik szerint egyrészt úgy tűnhetne: ők ösztönzik Magyarországról az erdélyi szocdemeket; - s ezt semmiképp sem akarták -, másrészt azt állították: akadályozzák a Groza-i megbékélésen alapuló politikát. Sürgősen felvették tehát a kapcsolatot Pásztaival, Bruderrel, Jordákyval, hogy lebeszéljék őket a további autonomista illúziókról.

Az Országos Magyar Bizottság a többoldalú támadás ellenére 1945-1947 folyamán igen aktívan politizált, és komoly erőnek számított: 1) 1945-ben a Magyar Népi Szövetséggel történelmi szerepének megítélésében; 2) 1946-ban az országgyűlési választások idején; 3) 1947-ben az egypártrendszer - többpártrendszer kérdésében képviselt az RSZDP sok vezetőjével együtt különvéleményt nemzetiségi és országos belpolitikai kérdésben egyaránt.

Az első, a nyilvánosságot sem elkerülő összeütközésre az Országos Magyar Bizottság és a Magyar Népi Szövetség között utóbbinak az ún. "marosvásárhelyi 100-as intézőbizottsági határozata", 1945. november 19-i megjelenése után került sor. Az MNSZ reálpolitikai megfontolásokra, valamint arra hivatkozva, hogy a nagyhatalmak nem fogják támogatni az etnikai határ meghúzásának igényével fellépő magyar béke delegációt, kijelentette: nem illetékes állást foglalni Erdély hovatartozásának kérdésében, mert a nemzetiségi kérdés megoldása a román demokrácia kiteljesedésének függvénye. Ugyanakkor a kormánytól következetesen követelte az összes nemzetiségi igény teljesítését, bele-

értve: egy, öket önálló közületnek elismerő törvény alkotmányba foglalását. Az OMB - akárcsak 1946-ban a román békedelegáció - úgy értékelte az MNSZ határozatát, hogy lemondott Erdélyről. Márpedig békediktátumot rákényszeríthetnek egy népre, de arra nem kötelezhetik, hogy önként mondjon le olyan területekről, jogokról, amelyek megilletik - mondották memorandumukban Márton Áron római katolikus püspök, Szász Pál és Korparich Ede, az EMGE vezetői, Venczel József statisztikus és Lakatos István, az OMB országos vezetője. Az MNSZ nem méltó tehát arra, hogy az erdélyi magyarság vezetője egyedül ő legyen - mondotta ki az OMB 1945 decemberi nyílt levelében.

Az OMB 1946. február 17-18-i első országos konferenciáján Kolozsváron két problémakör került megvitatásra: 1: az erdélyi magyarság helyzete (Nagy Géza: iskolaügy, Lakatos István: magyar szövetkezetek, Pásztai Géza: jogegyenlőség a román nép és a nemzetiségek között); 2: a választások. Míg előbbivel kapcsolatban közel azonos volt a két szervezet programja, utóbbi esetében szembenálltak. Az MNSZ szerint nem megengedhető, hogy a Romániában élő magyarság szétforgácsolva erejét, kevesebb eséllyel vegye fel a harcot majd a parlamentben jogaiért. Ezért - hangoztatták valamennyi fórumon - egy közös listával kell induljanak a választásokon. Az OMB a három lehetőség közül: 1. közös lista a román baloldali pártokkal, 2. közös lista az MNSZ-szel, 3. külön erdélyi ellenzéki magyar lista, ezen legutolsó mellett szinte a 46-os novemberi választások előestéjéig kitarított. A párizsi béketárgyalások befejezése, a teljes magyar kudarc hatására változtatott ezen. A választások eredménye - a kortársak szerint a román bal- és jobboldal között a mérleg nyelvét az MNSZ képviselte -, hogy ha nem is 40, ahogyan a szavazatok alapján ki lehetett következtetni, de 29 magyar képviselő bekerült a román parlamentbe, azzal a szándékkal, hogy ott a magyar érdekek szószólója lesz, és részt vállal egy demokratikus rendszer megteremtésében. Közismert: a kormány és a kommunista párt ígérete ellenére a béketárgyalások és a választások sikere elfeledtette, hogy törvénybe iktassák a nemzetiségek kollektív jogvédelmét. Említett két nagyjelentőségű kül- és belpolitikai esemény korszakhatár a nemzetiségi politikában és a két ország viszonyában is.

A magyar szociáldemokraták más kérdésekben is rugalmatlannabbnak bizonyultak az MNSZ-nél. Pásztai 1946-ban az MNSZ nemzetiségi törvénytervezetének módosítását kérte, 1947-ben a magyar szövetkezetek önállóságának megmaradása mellett állt ki a legtovább. 1947 májusában még nagy reményeket fűztek Groza budapesti látogatásához - a román-magyar vámuniót várták ettől - és a térség szociáldemokrata pártjai ugyancsak Budapesten megtartott konferenciájához. Ahogyan az Erdély vezércikke írta: a tanácskozás készíti elő a Duna-völgyi konföderációt. A hidegháború, szakítás a népi demokratikus országok között, valamint a sztálini politika keresztülhúzott minden ezzel kapcsolatos számítást.

Ami a két munkáspárt egyesülését illeti, Romániában az OMB, tágabb értelemben az erdélyi szociáldemokraták képviselték legtovább, hogy az egyesülés nem más, mint a Szociáldemokrata Párt - melynek a legrégebbiek a munkásmozgalmi hagyományai", igazi, erős tömegpártá lett - "likvidálása", amire még nem

érett meg a helyzet. Tagadta az osztályharc mindenek feletti erőltetését. Szükségesnek tartott alapvető gazdasági-társadalmi változásokat, de az ország adott színvonalával, érdekeivel harmonizálva. Tiltakozott az egyoldalú külpolitika és az egypártrendszerrel megcélzó szövetségi politika miatt. Nem fogadta el a "jobboldali szociáldemokrata" kategóriát, a vélemények egységességének erőltetését. Hitt a viták jótékony, előrevivő szerepében - ahogyan Lakatos István mondta: a Szociáldemokrata Párt tömegpárt és vitázó párt. Az Országos Magyar Bizottság ismerte: a személyi kultusz, az egypártrendszer és a nemzetiségi politika leépülése közötti összefüggést is, az MNSZ politikájának kudarcát kiküszöbölendő: országos nemzetiségi bizottság felállítása feladatául jelölte ki a kérdés felülvizsgálását.

Az RSZDP 1947. augusztus 31-i, kolozsvári konferenciáján az OMB számára is kiderült: az RKP és az RSZDP egyesülése eldöntött tény, ellene fellebbezésnek nincs helye.

IV. fejezet

ROMÁNIA 1944-47. HIÚ REMÉNYEK AZ AUTONÓMIÁRÓL ÉS FÖDERÁCIÓRÓL

A Maniu-gárdisták

Az 1944. szeptember 12-i szovjet-román fegyverszüneti szerződés eltörölte a második bécsi döntést, kimondotta, hogy "Erdélyt (vagy nagyobb részét) visszacapja Románia".

Románia kiugrása a háborúból megnyitotta az utat a szovjet hadsereg előtt, (Bîrlad, Bákó, Román, Tîrgu-Neamţ, Tecuci, Focşani, Buzău után) augusztus 29-én elérte Bukarestet. Másnap a román vezérkar döntött arról, hogy az 1. és 4. Hadtest, a fegyverszüneti szerződésnek megfelelően a 2. Ukrán Front keretében részt vesz a közös szovjet-román hadműveletekben. Szeptember 5-vel kezdődően, azon a napon, amikor a 2. magyar hadsereg a németekkel együtt elindult Dél-Erdély visszafoglalására, Havasalföldről kiindulva megkezdődtek a közös szovjet-román hadműveletek Dél-Erdély és Székelyföld irányában. Brassótól északra, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Régen, Nagyenyed, Barót, Kőhalom, a Nyárád völgye, az Aranyos, Maros, Küküllő övezte térségben, majd Torda alatt komoly harcra került sor, különösen Tordánál, ahol szeptember 15-vel kezdődően a magyar katonaság három hétig tartotta magát.

Október 11-én, amikor Horthy Miklós megbízottai Moszkvában aláírták az előzetes fegyverszüneti feltételeket - magyar részről reményüket fejezték ki, hogy Erdély kérdésében népszavazás dönt majd - a 2. Ukrán Front egységei bevonultak Erdély fővárosába, Kolozsvárra.

1944 szeptemberében egyfelől a magyar kormány rendelte el Észak-Erdély kiürítését, másfelől az előrenyomuló szovjet csapatok szorították ki a magyar közigazgatást. Romániában a minisztertanács szeptember 27-i ülésén Iuliu Maniu, a kormány tagja terjesztette elő a javaslatot: "a felszabadított észak-erdélyi területek közigazgatását irányító kormánybizottság" megalakítására. A front háta mögött eredetileg rendfenntartás céljából alakultak meg a kb. tízezer fős félig civil, félig katonai alakulatok, az ún. Maniu-gárdisták, akik hat héten keresztül rettegésben tartották Észak-Erdély magyar lakosságát. Több mint száz embert megöltek, kb. 40.000 embert internáltak; könyvégetés, látványos magyarverések, fosztogatások kísérték útjukat. És akkor nem szóltunk a Dél-Erdélyben történekről: Gyanta 41 halottjárók, a Tordáról és máshonnan elhurcolt férfiakról.

1944. szeptember 22. - 1945 január

1. "Szűnjön meg az erdélyi rémuralom!"

(România Liberă, 1944. november 6.)

A következőkben arra törekszünk, hogy dokumentumszerűen soroljuk fel a megyei prefektúrákon felvett jegyzőkönyvek és a Magyar Népi Szövetséghez eljutott jelentések alapján: mikor,

milyen helységeekben, kiket bántalmaztak, a bántalmazás milyen jellegű volt.

A kommunista befolyás alatt álló Egységes Szakszervezetek képviselői, Győri Bertalan, Kerekes Béla, Vas György 1944. október 14-i jegyzőkönyvében foglaltakat vették át a baloldali román és magyar sajtóorgánukok. A tényállás a következő volt. A Háromszék megyei Szárazajtán szeptember 25-én este harmincötöd magával megjelent Gavril Olteanu. A szárazajtaiakat alapítván a román hadsereg elleni bűncselekménnyel vádolták, amit úgy akartak megtorolni, hogy hetedíziglen emlékezetes maradjon. Ez sikerült. Mi történt tulajdonképpen? A falu egyik lakosa, Szép Albertné titokban egy sebesült román tisztet ápolt, aki felépülve ugyancsak titokban elhagyta a helységet. Olteanu azzal vádolta Szépnét: kifosztotta és megölte a tisztet. Megtorlásul 26 túszt szedtek össze, s hajnalban az iskola falához állították. Nagy Sándort az udvar közepén felállított tőkéhez kísérték. Négyszer emelkedett és sújtott le a bárd. Nagy András szerencsésebb volt: vele már másodszorra végzett a fejszecsapás. (A szerencsétlen emlékezetű fatők sokáig állt a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum udvarán.) A többi áldozattal - nevük megtalálható az RKP lapjában, a Scinteiban - Elekes Lajossal, Szabó Benjaminszal, Német Gyulával, Német Izsákkal, Málnási Józseffel, Szép Alberttal és Szép Albertnével, Szép Bélával, Nagy D. Józseffel, Gecse Bélával, Lázár Lászlóval fegyvergolyó végzett. 13 személynek a román lakosság kérésére kegyelmeztek meg. A román tiszt fia, amikor tudomására jutottak a történetek, bebizonyította: Olteanu vádja nem volt igaz!

Szárazajtán kívül az alábbi helységeekben a következő személyek sérelmére követtek el bűncselekményeket. Árkos (Háromszék m., szeptember 22.): Kovács Istvánt kifosztották, feleségét megerőszakolták. (Sepsiszentgyörgy, 1945. január 13-án felvett jegyzőkönyv.) Sepsiszentgyörgy: Lapikás Bélát letartóztatták, ezalatt üzletét kifosztották (Sepsiszentgyörgy, január 14-én a rendőrségen felvett jegyzőkönyv) Kozmás (Csík m.): Bálint Jakabot megverték, lakását kifosztották. Kozma István, András Anna, Potyó Kozmáné, Sánta Balázs, Bocskor Andrásné, Péli Albert, Kozmás Ferenc, Ürmösi István, Dobos Ferenc József panasz: rablás, testi inzultus. (A község elöljáróságán felvett jegyzőkönyv, 1945. január 12. Jegyző: Szabó Vilmos, bíró: Boros György; tanuk: Hadnagy János, Máté Ferenc, Bálint Jakab, Ábrahám István, Dari István, Balázs Ignác, Veres Mihály, Boros György, Darvas Ferenc. Szentkirály (Torda m., 1944. szeptember): dr. Wolff Mihályt és három magyar gazdát megöltek. Csíkszereda: Hajdú Gyula mozigépészt azért verte meg október elején Netolean Emil főhadnagy társaival, mert nem adta át a mozi felszerelését. Panaszt nyújtott be Lajos Demeter - ő is Netolean ellen -, Lajos Domokos, Kolozsi Antalné, Sorbán Dénes (öt szuronnal döfték le), Péter Ferenc, Tőkés Tamás, Gáll Elekné, Potyó Domokos. Máté Ferencet, Silló Gyulát, Albert Gábort (többen Vár utcai lakosok) október elején támadták meg. Ugyancsak csíkszeredaiak jelentették be, hogy október 30-án két hétfalusi legényt is megöltek a gárdisták. (A polgármesteri hivatalban a vallomásokat Bálint Mihály jegyzőkönyvvezető jegyezte le.) Csíkszentlélek: Duka János tanfelügyelőtől tudható, hogy 40 tagú gárda garázdálkodott itt, többek között megverték özvegy Szakács Im-

rénét, és közben azt kiabálták: "azért jöttünk, hogy minden magyart megöljünk!" (Csíkszeredán, a polgármesteri hivatalban felvett jegyzőkönyv. Polgármester: Bálint Mihály) Dánfalva: október 10-én Kató Károlyt, Hajdú Lázárt október 14-én kivégezték. Kajtár Gergely, Buzási József, Pál Ignác szekereit és lovát elvitték. (Az MNSZ jelentése.) Csíkmadaras: József Pált, Péter Antalt, János Antalt, B. Péter Bálintot bántalmazták. Gyergyószentmiklós: Bagi Lajos polgármester tett bejelentést, hogy október 6-án a téglagyárban Olteanu és Ioan Netoleanu vezette gárdisták megölték Sajgó Józsefet, Kedves Imrét, Kovács Gyulát. 15-én újabb bejelentés érkezett: Szmuk Sándor helyettes polgármester nyilatkozta: ő járt közben a szovjet katonai hatóságoknál Boros Mihály bírót, Bányász Sándor és két, Orbán és Madarász nevű pap szabadon bocsátásában. Csíkszentdomonkos: az október 8-án rendezett tömegmészárlásnak 11 áldozata volt: Timár Sándor, Kósa László, Kurkó József, Szakács Antal, Szakács Imre, Zsók Lajos, Péter Albert, Bíró Lajos, Kedves Ferenc, Bodor Sándorné és a 84 éves György Józsefné - többen rokonai Kurkó Gyárfásnak, a Magyar Népi Szövetség elnökének, és Márton Áron katolikus püspöknek. A halottakat a Gábor-kertben temették el. (Az MNSZ jelentése.) Csíkkarcfalva: 9-én megölték Bálint Istvánt. (Az MNSZ jelentése.)

Háromszék és Csikmegyét elhagyva a gárdisták, illetve ahogy még nevezték őket: az önkéntesek, voluntárok Kolozs és Szolnok-Doboka megyében tevékenykedtek tovább.

A Kolozs megyei Fejérd-ből többször érkezett bejelentés: október 12-én megölték Kalló Mihály bírót; 23-án Kalló Jánost és Rácz Dénest; 30-án megverték Adorján Istvánt és családját. Miután november 15-én ismét zaklatták őket - elhagyták falujukat. (Kolozs megyei főispáni hivatal, 1944. november 13-án kelt 983. sz. jegyzőkönyve. Később újabb panasz érkezett Fejérdről. Csonka Istvánné panaszát ugyanitt vették fel november 12-én. (Ld. a 912. sz. jegyzőkönyvet.) Alsóilosva (Szolnok-Doboka m.): október 14-én Ajtai Jenő bírót, a református papot, Horváth Jenőt, Fűzes Istvánt, Nagy Jánost, Lukács Károlyt kirabolták, Oláh Jánosnét, Pap Sándort, Kovács Dánielnét megverték. (Az MNSZ jelentése) Bethlen: panaszosok: Tóth Ferenc, Elekes Sándor, Gergely Márton, Szakács István, Kerekes László. 25-én Kolcza Árpád református lelkész és felesége, valamint Palkó Gyula a szilágypatini lelkész és felesége a zaklatások miatt öngyilkosok lettek. Kendilóna: szintén október 14-én ölték meg Nagy Imrénét, dr. Tompa Arturt, feleségét és két sógoróját. (MNSZ Kolozsvár Központ jelentése.) Kide: (Kolozs m.) 15-én minden magyar házát kirabolták, Decsov Lajosnét megverték. Bács: Bakó Béla jelentette be 16-án, hogy Pop Vasile Soia örmester megverte Györke József jegyzőt és fiát, feleségét és lányát elhurcolták. Az esetet 20-án vették jegyzőkönyvbe a kolozsvári főispáni hivatalban. Szászszombor (Szolnok-Doboka m.): október 17-én Benedek Gyula református lelkészt és családját elűzték. (MNSZ) Páncélcseh: Dénes István, Nagy Sándor, Pap Sándor, Máté Ferenc összevagdalt tetemét egy gödörben találták meg. (MNSZ) Néma: ugyanazon a napon, mint az előző két faluban, a lelkészt és 25 magyar családot elűzték. (MNSZ) Szászfenes (Kolozs m.): 19-én Illés Jánost és feleségét, 25-én Székely Györgyöt és feleségét bántalmazták. (Kolozsvár, a vármegyeházán október 25-én

felvett jegyzőkönyv) Magyarzsombor: 21-én Albert János, Szilágyi Árpád, Fazekas Sándor helybeliek holttestére a közeli erdőben bukkantak a gyerekek.

Közismert, hogy a kiűritési parancs után Egeres munkássága akadályozta meg, hogy a németek felrobbantsák a Kolozsvár áramszolgáltatását is biztosító erőművet. Mindenkit megdöbrentett a tragikus hír, hogy a negyvened magával garázdálkodó Hartia őrmester október 22-én 13 személyt kivezetett a városból és hátulról agyonlőtt. Kovács János, Mikra Mihály, Czégeni Géza, Vincze József, Debreceni Márton, Relki József, Zoltán Attila, Sikó János, Hajós József, Chile János, Juhász Zsigmond, Hajas János, Demény Andor meztelen holttestét az erdő szélén hagyták. (Ld. Scînteia 1945. január 26-i számát.) Kolozsvárról október 11. után 3.000 férfit vittek el. Október közepén Szászfenes, Györgyfalva, Kajántó, Magyarlóna, Válaszút férfilakosainak jelentős részét ismeretlen helyre hurcolták, ugyanekkor - írta a Tribuna Popurului november 8-i számában Teofil Vescan - Nagyesküllőről, Nagyzomborról többen elmenekültek, mert agyonlövéllel fenyegették őket. Bogara-ban suhancok, Kolozson volt légionáriusok garázdálkodtak. Kriszturelben október 15-én a papot román helybeliek mentették meg, Bodonkúton a nők voltak veszélyben. Atrocitásokról érkeztek még panaszok Borsa, Apahida, Vista községek-ből is - írta a lap november 5-én.

Ördögfüzes (Szolnok-Doboka): október 23-án Banuti Vasile és Banuti Costin megverték Deme Lajost, Páll Istvánt és Lapokos Zsigmondot, aki belehalt sérüléseibe. (MNSZ) Magyarpalatka: 24-én Nagy Ferencet és feleségét megölték, nőket erőszakoltak meg. (MNSZ) A következő esetek 3 faluban mind 24-én történtek. Kispetri: megölték Szabó Gézát és Kópál Urfi Jánost. Doboka: Papp Árpád lelkeszt életveszélyesen megfenyegették. Magyardezse (Szolnok-Doboka m.): két embert megöltek, november 1-jén Kaszás Imrét súlyosan megsebesítették. Szászfenes. 25-én Bojan Illés úgy megverte Székely Györgyöt, hogy kórházba kellett szállítani. (Kolozs m. főispáni hivatal. 338/44.s z. jegyzőkönyv.) Ördögfüzes: november 3-án súlyosan bántalmazták Cseterky János lelkeszt, Szacsvai Dánielt és családját bántalmazták. (MNSZ jelentése) Almás: a Kolozs megyei alispáni hivatal 1035/1945.sz. jegyzőkönyve szerint Kapcsos Ferencet október 22-én hurcolták el, majd megölték. 1945. január 14-én találták meg az erdőben. A következő esetek október 30-án történtek Kolozs megyében. Alsójárja: több magyart elfogtak és mint kémgyanust, átadták a szovjet katonai hatóságoknak. (MNSZ) Bodok: megverték Telek Irmát, Fekete Károlyt és fiát, Mészáros Jánost, Czégeni Ferencet, id. Veress Lajost, Péntek Ferencet. (MNSZ) Nagydevecser: megverték Apáti Sámuel. (MNSZ) Bánffyhunyd: 11 embert öltek meg. (Világosság, 1945. március 30.) Kalotaszentkirály: a román és a magyar lakosság összeverekedett, két román csendőr meghalt. (Kolozs megyei főispáni hivatalban 1944. november 6-án felvett, 737/44. sz. jegyzőkönyv.)

Csíkmenaság: november 1-jén Karácsony István bírót, Mihály Agostont, Perpits Márkot, István Gyulát, István Antalt és István Jánost megverték. (A községházán felvett jegyzőkönyv. 1945. január 5.) Szászfenes: november első heteiben tettek panaszt (Kolozsvár főispáni hivatal, 1944. november 16. 1116.sz. jegyzőkönyv): Kun Gazda Mártonné, Demény Andrásné, Kovács János,

hogyan kirabolták őket. Csíkszentsimon: Virág Pétert súlyosan bántalmazták, Berta Pétert megverték. (A községházán 1945. január 12-én felvett jegyzőkönyv, Bogár Ferenc sk.) Csíkszentmárton: a községházán november 16-án felvett adatok szerint a menekülő gárdisták Gál Ferencnét, Tamás Ferencnét, Bocskor Árpádnét, Nedelka Margitot súlyosan bántalmazták.

"Maniu önkéntesei terrorizálják az erdélyi magyarokat" figyelmeztetett Ana Pauker, az RKP egyik vezetője a november 7-i nyilvános ünnepségen, és amikor 1944. november 13-án Petru Groza a Minisztertanács ülésén a kormányt tájékoztató beszámolója elhangzott, miszerint: "Észak-Erdélyt ellepték Maniu gárdistái, akik nyomán a bosszú, a vér és a halál jár. A XX. században mintha csak a hitleri idők jártak volna, ártatlan székelyeket fejeztek le", a világ már értesült a tragikus eseményekről, amelyek súlyosan kompromittálták Romániát. Ezért másnap, 1944. november 14-én, az erdélyi magyar lakosság veszélyeztetettségére hivatkozva, a Szovjetunió részéről felszólították a román hatóságokat, hogy 24 óra alatt vonuljanak ki Észak-Erdélyből. Andrej J. Visinszkij indoka aképpen hangzott: míg Romániában nem lesz egy, a rendet, a demokráciát és a nemzetiségek egyenjogúságát garantáló kormány, fenntartják az átmeneti állapotot. 1944. november 14-én tehát Észak-Erdély a szovjet katonai parancsnokság irányítása alá került.

1945 január - 1946 április

2. "Minden magyart kiirtunk!"

A dr. Petru Groza vezette kormány tevékenységének első esztendeit a nemzetiségi jogegyenlőség megteremtésére irányuló törekvés jellemezte. Sajnálatos azonban, hogy a magyarellenes atrocitások nem szűntek meg.

Földvár, Hidvég, Tîrgu-Jiu gyűjtőtáborai 1944 őszén megteltek a dél-erdélyi magyarokkal. A szörnyű állapotok ellenére - naponta 20-25 ember halt meg tífuszjárványban - tovább folytatódott az erdélyi magyar és német lakosság internálása. 1945. január 22-én Erdődről 170 református magyart vittek el, egy Bere nevű helységről 15 férfit ismeretlen helyre hurcoltak, 59 lakost, a szatmári római katolikus egyházterület több lelkészét, mint németet, Ukrajnába szállítottak. Nagyszokond, Krasznabélték, Kraszna, Sándorfalva, Szilágysomlyó magyarjait januárban szintén mint svábokat deportálták. Szamosújvárról május végén 53 személyt vittek el, Torda-Aranyos megyéből 1.000 magyar férfit vittek ismeretlen helyre; Caracalban 1945 közepén még mindig 43 magyar férfit és nőt tartottak fogva deszkabarakkokban, betegen, lerongyolódva, mindenféle vád nélkül. Szilágy megyében júniusban még mindig többszázan nem térhettek vissza lakóhelyükre.

A marosvásárhelyi Szabad Szó 1945. augusztus 2-i száma szerint hónapok óta Erdély valamennyi megyéjéből érkező panaszok valósággal elárasztották a Magyar Népi Szövetség irodáit. Gyalu: 1945. január 8. Gheorghe Gordos ellen több panasz érkezett; pl. Gombor Gergelyt, Kulcsár Pált, Tamás Demetert és fiát, Nagy Józsefet is megverte. "A gyalui magyarság sorsa a kutyaénál is rosszabb" - mondták a kolozsvári alispáni hivatalban, január

27-én felvett jegyzőkönyvbe a falu lakói, akik az utcára sem mertek kimenni. Panaszosok: Süveges János, Pataki Ferenc, Harasztosi Mártonné. Kajántó: még karácsonykor megölték két magyart. (Kolozsvár, alispáni hivatal. 1943. január 27., 744.sz. jegyzőkönyv.) Ördögkeresztúr: megölték Lukács Józsefet. A Scin-teia 1945. február 18-i száma közölte, hogy a bukaresti vasgárdista tüntetés alkalmával meggyilkolták Előpataki Lászlót. Az MNSZ gyűlésén hangzott el május végén, hogy Árpád község lelkészét először mint irredentát, majd mint kommunistát, végül mint fasisztát tartóztatták le, ugyanekkor Fogarásból elvitték Járay Márton református papot, s a templom épületét lefoglalták. Zsibón és Nyárszón magyarokat bántalmaztak. A júliusi-augusztusi panaszok azt mutatják, hogy magyar beszéd, ének elégséges a magyarok bántalmazására, s rendszerint a helybeliek részéről történnek ezek. Alsóbölkény: vasgárdisták öt magyart megverték, Holtmaros: Papp Györgyöt megtámadták. Székelyfalva: Nagy Jánost a csendőr magyar beszéde miatt fenyegette meg. Teke: a magyarokat internálással fenyegették, a lányok ruháját az utcán letépték. Debrádszéplakon és Vajolán többeket a saját lakásukban rugdosták. Mezőbánd: Jakab Jánost és Szász Eleket magyar beszéde miatt kergették meg. (MNSZ) Mezőerked: Katona Józsefet halálosan megsebesítették. Lúdvég: Magyarai Árpádot megtámadták, június folyamán többször megfenyegették a magyarokat. Nyárádszereda: 50 magyar férfit hurcoltak el. Debrád: Köllő Lajost és György Lajost lakásán 15-én verték meg. Petele: Balázs Árpádot és hat társát megverték. Kolozsgyula: Siklódi Pétert megtámadták. Telegd: még maguk között sem mernek magyarul beszélni a falusiak - írja az Új Élet június 25-i száma. Görgényüvegcsúr: Benkő Albertet megverték. Kis-Nyulas: Pápai Gergelyt a lakásán verték meg. Éjfélkor berontottak a lakásba Belean Dávid és Belean Gavrila és a családot e szavakkal kezdték ütlegetni: "Itt Nagy-Románia van, távozzatok Budapestre!" Pápai apját vasvillával megszurkálták, aki másnap belehalt sérüléseibe. A nagypát doronggal verték fejbe - ő is elhunyt. Válaszút: Balázs Andrást közmunkára hurcolták. Alsóbölkény: "minden magyart kiirtunk" - kiabálták a község román lakói. A Világosság 1945. augusztus 18-i száma szerint panaszok érkeztek magyarok bántalmazásáról Mezőszokol, Magyaró, Oroszfája, Felfalu, Fülöpös, Gördényszentimre, Erked helységekből is. Désakna: augusztus 1-jén a Petőfi ünnepeken a magyar szó tilos volt az utcán, többeket fejszével fenyegettek meg. Volt, ahol nem engedték ki a magyarokat a földekre a mezőgazdasági munkájuk végzésére. Nemzetközi részvétellel országszerte folytak a Petőfi-ünnepek, azonban ekkor sem szűnt meg a magyarok bántalmazása. Dicsőszentmártonban például leszaggatták Petőfi képét, Pujonban Fülöp Lajos lelkészt a helyi ünnepek után saját lakásán támadták meg. Désaknán az ünnepeken támadtak meg többeket. Szászfenesen Nagy Györgyöt és négy társát verték meg. Ördögfüzesen: Székely Sándort, Hideg Imrét, Debreczeni Jánost, Tancson Benda Katalint, Mezőaknán: Somodi Sándort, Vistán Pap Andrást és 4 társát késsel szurkálták meg. Széken Párhosz Istvánnét, Borzási Ferencnét kilenc román verte meg. Aradon augusztus 15-én magyarokat tartóztattak le. Magyarókereke: 24 magyart bántalmaztak, Buzáról a magyarok félelmükben elköltöztek, Magyarfenesen, Szászfenesen és Szamosfalván magyarok házait támadták meg. Mérán Huszka Gergelyt és

Hatházi Györgyöt támadták meg. Alsóvalkón a Világosság 1945. augusztus 18-i száma szerint olyan hangok hallatszottak, hogy "a magyarok menjenek Magyarországra, a zsidók pedig Palesztinába!" Árapaton 30 román megtámadta az MNSZ vezetőit és a református papot, 6 magyart a Petőfi ünnepségek után vertek véresre. Nagyesküllő: Kozma Jánosné házába 30 román hatolt be, többen elmenekültek a faluból. Palatka: Juhász Józsefet életveszélyesen megfenyegették. Dicsőszentmártonban augusztus közepén lakodalmas menetet támadtak meg, az eredmény: két halott. Szintén a hónap folyamán érkezett a jelentés, hogy Magyarmacsksárról több magyarnak el kellett menekülnie, a Mezőségen a csendőrség védelme alatt folytak a magyarellenes kilengések, Bátos községben 300 román megtámadta a szászok portáira betelepített székelyeket: 35-en súlyosan megsebesültek. Vajolán 200 magyar családot ortodox hitre akartak téríteni - írta a Drum Nou, 1945. február 10-i száma. Vasasszentegyen helységben a 25 családból 23-at elűzték. Mérán a falusiakat puskával és kézigránáttal akadályozták meg a románok, hogy dolgozzanak.

Az erdélyi városokban sem volt jobb a helyzet: Aradról magyarokat internáltak, Kolozsváron: a Redout falán elhelyezett 48-as emléktáblát összetörték, a frontról hazatérő román katonákat ünnepélyesen fogadó magyarokat bántalmazták, Nagy Ferencet és Kovács Pált megölték, Józán unitárius püspököt az augusztus 23-i ünnepség után az utcán inzultálták. Marosvásárhelyen a Teleki Könyvtár helyiségeibe román családokat akartak költöztetni, bántalmazták a magyar gimnázium igazgatóját, Pál Gusztávot. Szintén Kolozsvárról jelentették: többször megverték az Erdély című lap rikkancsait, a város lakói, különösen a külvárosokban: Monostoron, Hostátban nap mint nap ki voltak téve a bántalmazásnak. Nagyváradról hasonló jelentések érkeztek. Vasasszentegy: az MNSZ dési szervezete 1666/45. sz. jegyzőkönyve szerint a 25 magyar családból csak kettőt nem bántalmaztak.

Szeptember és december között a következő érkező bepanaszok - ezek legtöbbször az MNSZ napilapja, a Világosság is közölt hírt -: Korogy: nem legeltethettek a magyarok, Magyarlónán Szilágyi Józsefnét nem engedték ki a földjére. (MNSZ) Kolozsvár, 1322/45.sz. jegyzőkönyv. Nagy-Nyulas, Magyarberkesz, Mezősámsond: románok garázdálkodtak. Székelykocsárd: magyar hadifoglyokat támadtak meg az állomáson. Lúdvég: úgy megverték Veress Mihályt, hogy megvakult. A község lakói az éjszakát a mezőn töltötték félelmükben, Magyardezséről minden magyar család elmenekült. Zalatna: letartóztatták az MNSZ vezetőit. Kajántó: Nagy János református lelkészt és családját súlyosan megverték. A férfit gúzsakötötték, feleségét és gyerekeit szintén összekötötték, a lelkész öngyilkos lett ezután. Bányai Jánost kifosztották ugyanitt. Nagybánya: sorozásra váró román fiatalok felrobbantották Lendvay Márton színház szobrát. Magymászlápos: Cseterky Józsefet megverték. Misztótfalu: az MNSZ vezetőjét megkéselték. (Világosság, 1945. szeptember 23.) Brassó: Szabó Zoltán orvost megverték. (Világosság, 1945. szeptember 23.) Magyaró: magyarokat vertek. Maroshévíz: Várady Lajos belehalt sérüléseibe. Nagysármás: Az MNSZ vezetőit halálosan megfenyegették. A határban dolgozó Jánosi Györgyre és feleségére rálőttek. Marosfalu: Dávid Lászlót és két társát, mert magyarul beszéltek, megverték (Kolozsvár, 3157/45. sz. jegyzőkönyv) Csi-

csókeresztúr: Bodor János fiát három román megverte (MNSZ Dés, 2411/45.sz. jegyzőkönyv) Válaszút: Kallós Lajost és Kallós Istvánt tizennégyen (Kolozsvár, 2413/45.sz. jegyzőkönyv), Imre Jenőt (Mezőszaba) heten támadták meg. (Marosvásárhely, 3157/45.sz. jegyzőkönyv). Székelykeresztúr: a gazdasági hivatal vezetője székelyeket ütlegelt magyar beszédük miatt. (Szabadás, 1945. október 15) Kebeleszentkirály: Székely Sándornét megverték (Marosvásárhely, 3157/45.sz. jegyzőkönyv). Mezőpagocsa: Itt Kozma Ödönt verték meg. Uo. októberben érkezett a hír: Nagyváradon a hadbíróóság olyanokat ítélte el, akik Dél-Erdélyben megtagadták a belépést Antonescu hadseregébe. (Új Élet, 1945. október 20.) Erzsébetváros: Petőfi képét bepiszkolták (Világosság, 1945. november 1.) Szásznyire: több magyar házba betörték.

1946 a béketárgyalások és a választások esztendeje volt. A Magyar Népi Szövetséget éles bírálókat érte az erdélyi magyar ellenzék és a Szociáldemokrata Párt Magyar Bizottsága részéről, mivel: először a román kormány álláspontját fogadta el Erdély hovatarozásával kapcsolatban - ezt az MNSZ reálpolitikai magatartásával magyarázta -, másodsor: a magyarság még mindig fenyegetve és veszélyben érezte magát. 1946 január és március között a következő helységekből kaptak erre vonatkozó jelentést: Magyarszováta (itt Erdei Istvánt tizenötön támadták meg), Görbed, Patóháza, Medgyes, Szamoskrassó, Kajántó, Kacko, Felső-tők, Magyarlóna, Arad, Sztána, Bátos, Bonchida, Kazárvár, Magyarberét.

A Magyar Népi Szövetség vezetősége, amely az esetek többségét eddig is nyilvánosság elé tárta, 1946. március 6-án a következő levelet intézte Vasile Lucához: "Több oldalról olyan jelentések érkeznek hozzánk, amelyek arról számolnak be, hogy a magyarság és köztük éppen a mi szervezetünk tagjai olyan lemlített helyzetben vannak, ami kizárja azt, hogy tömegeinket a demokratikus kormányunk mellett sorakoztassuk fel... Kérjük Pogáceanu főispán erélyes intézkedését, mert a főispán erélytelenségének köszönhető, hogy a magyarok ilyen állapotban vannak. Ezzel a kérésünkkel szolgálatot akarunk tenni a demokratikus kormányunknak, mert a tömegeket az ő erélytelensége a reakció karmaiba kergeti... Számtalan panaszkönyv van birtokunkban, amelyek a főispánhoz továbbítottunk, de az ügyekben semmi komoly intézkedés nem történt. Ezeknek a garázdálkodásoknak éppen a magyar-román megbékülés szempontjából véget kell vetni. A magyar nép ellen törvénytelenéseket elkövetőkkel szemben a kormány alkalmazzon hathatós eszközöket. Itt az ideje, hogy a demokrácia ne csak jelszavakban, hanem a gyakorlatban is érvényesüljön!" Ennél világosabban, egyértelműbben nem jellemezheték volna az erdélyi magyarság helyzetét és a kormány kétértelmű politikáját.

A szépirodalomban többek között Titus Popovici román író dolgozta fel a szárazajtai tragikus eseményeket. Az alábbi részlet: Az együttélés: a történelem parancsa című, a Korunk 1972-ben megjelent írásából való, a Gavril Olteanu parancsnok részéről felvett vallomás alapján: Szárazajtán "11 olyan egyént találtunk, akiknél fegyver, lőszer és katonai felszerelés volt, és ezeket az egész község színe előtt nem lévén semmilyen lehetőség a brassói haditörvényszék elé szállításukra, golyó általi halállal kivégeztünk... én, látva a székelyek kovászni,

pákéi, zabolai rémtetteit, amelyeket hallatlan kegyetlenséggel követtek el, úgy döntöttem, hogy azt a kettőt fejszével végzem ki."

A katonai ügyészség Brassóban, 1945 áprilisában tárgyalta a Maniu-gárdisták egy csoportjának ügyét. Míg Bukarestben a néptörvényszék a háborús bűnösök ugyanebben az időben tárgyalt perében 28 halálos ítéletet hozott, itt Brassóban a következő ítéleteket hozták: Gavril Olteanu kapitány: életfogytiglan. Bârsan Traian, Stana Traian (ő végezte ki Szép Albertnét): 3 év. A többiek: Victor Butuza, Ion Puiu, Ion Lazár, Alexandru Ghezeşanu, Ion Pop, Octavian Opreanu, Coriolan Marcu, Mihai Santa, Vasile Romocea mindössze néhány hónap börtönbüntetést kaptak.

Szovjet katonai közigazgatás Észak-Erdélyben

1944. november 14. - 1945. március 12.

1944. november 14-én tehát a Maniu-gárdisták magyarellenes atrocitásai miatt Észak-Erdély szovjet katonai parancsnokság irányítása alá került.

1944. december 1-jén Kolozsváron, a Városháza nagytermében abból a célból, hogy "Észak-Erdély közügyeit minden külső kényszerítő körülmény nélkül, saját erőből oldja meg", a hiányzó központi hatalmat helyettesítendő, megalakult egy ideiglenes - koalíciós - kormány, amelynek neve: Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testület lett. Benne valamennyi demokratikus párt, szakszervezet, nemzetiségi szervezet képviselve volt a következő arányban: Román Kommunista Párt Észak-Erdélyi Tartományi Titkársága: 6 fő, Szociáldemokrata Párt, szakszervezet: 6-6 fő, Erdélyi Románok Demokratikus Szövetsége: 12 fő, Magyar Népi Szövetség: 6 személy, Ekésfront: 4 fő, Hazafias Szövetség: 2 fő, Zsidó Demokrata Népszövetség, Népvédelmi Egység: 2-2 fő. Az Észak-Erdélyi Tanácsadó Testület (ÉETT) kezdeményező, azaz törvényhozó és intézkedő, tehát végrehajtó hatalommal rendelkezett és a szakbizottságain keresztül tevékenykedett.

December 2-án a Nemzeti Bank épületében a város új vezetősége, Teofil Vescan főispán, Csögör Lajos alispán, Demeter János alpolgármester és a hét szakbizottság megkezdte munkáját. A munka és közellátási bizottság élén Dán István állt. Ő legfontosabbnak a lakosság és a hadsereg ellátásának biztosítása érdekében az utak helyreállítását tartotta. Így a környező falvakból folyamatos volt az szállítás. A Gazdasági Bizottság feladata volt a gyárak, üzemek nyersanyaggal való ellátása. Az Ekésfront részéről azt szorgalmazták, hogy vegyék fel a kapcsolatot Romániával. Magyar részről Jordáky Lajos és Farkas Árpád a Mezőgazdasági Főiskola tanára, az MNSZ tagjai tették meg ellenvéleményüket. Fontosabbnak látták az erdélyi megyék közötti kapcsolatok koordinálását, és a kapcsolatok fenntartását Magyarországgal. Ifjú Vescan óva intett attól, hogy a gazdasági kérdések politikai színezetet kapjanak, mivel Demeter János és Ciurea Laurențiu esperes azon a véleményen volt, hogy az ÉETT nemcsak a város, nemcsak Észak-Erdély, hanem egész Erdély ügyét kell felvállalja, s tényleges kormány szerepét töltsse be.

A Jogi Bizottságban Pásztai Géza mutatott rá: a tényleges

hatalmat a SZEB, illetve Malinovszkij marsall gyakorolja, tehát a SZEB-től kért garanciákat, hogy a törvényhozói és végrehajtói elv érvényesülhessen, különös tekintettel az ÉETT jogalkotói hatáskörére. Ezzel értett egyet Bernád Ágoston is, hogy ti. az ország rész autonómiája már a fegyverszüneti egyezmény ideje alatt ki kell épüljön(!). A jövő útja nem lehet más - és ezzel sokan egyetértettek -, mint a közigazgatási önkormányzat biztosítása a kormány részéről.

A Tanácsadó Testület nemcsak azt tartotta szem előtt, hogy az élet normálisan működjön, felállítsa a népi rendőrséget, népkonyhát, támogassa a háborúban, koncentrációs táborokban lévőkhöz tartozókat, megszervezze a termelést és elosztást, megakadályozza a nemzetiségi összeecsapásokat, hanem azt is, hogy 1) az önkormányzat alapjait biztosítsák; 2) megkezdjék a közélet demokratizálását. Ilyen értelemben alakult meg pl. a Fellebbviteli Tisztogató Bizottság, ahol egyelőre azoknak a befolyása érvényesült, akik elejét kívánták venni a bosszúhadjáratnak, hiszen elég sok igazságtalanság érte Erdély magyarságát az elmúlt három hónap alatt: említettük, hogy csak Kolozsvárról 3.000 férfit hurcoltak el, közöttük Teleki Bélát, Mikó Imrét, Jancsó Bélát, akik 1943-tól vezető szerepet játszottak az erdélyi háborúellenes mozgalom kialakulásában és a kiugrás előkészítésében. (Román- és szovjetellenes partizántevékenység hamis vádjára, szomszéd beárulása elég volt a felnőtt férfilakosság internálására. A Szovjetunió különböző táboraiából, vagy Romániából - pl. Tîrgu Jiu-ból, Focşani-ból - azután vagy hazatért az elhurcolt, vagy sem.)

A Közoktatási Bizottság többszöri ülésének eredménye volt, hogy december 29-én új közoktatási törvénytervezet készült el. Ez például a vallásoktatást magánügynek tekintette, mind a magyarországi tankönyvek használatát elismerte (amelyek nem tartalmaznak a másik nemzetről sértő kijelentéseket), kitért a gazdasági, kereskedelmi és tanonciskolákra. Itt is, és még inkább a Jogügyi Bizottságban sokat foglalkoztak két lényeges kérdéssel: 1) a nemzetiségi arányszám érvényesítése az élet minden területén; 2) a három nyelv használata - a román, magyar és német - legyen megengedve - legyen hivatalos (állami) nyelv. (Erdély kétnyelvűsége - magyar és román - az ötvenes évek közepéig megmaradt.)

Az ÉETT-ben voltak viták, ütköztek össze érdekek - ami természetes minden demokratikus vagy látszatra demokratikus szervezetben. Vitákra adtak alkalmat a köznapi gondok, a jövővel kapcsolatos elképzelések. Ez azonban sohasem súrolta a szakítás határát - kivéve az Emil Hațieganu (Nemzeti Parasztpárt) vezette Román Demokrata Szövetséget, illetve Uniót.

Amikor 1944. november 17-én, három napra rá, hogy Észak-Erdély szovjet katonai parancsnokság alá került, az Albina Bank épületében megalakult a Román Demokratikus Unió (majd Szövetség), mint a második bécsi döntés után, Emil Hațieganu vezette román szövetség utódja a következő kiáltványt tette közzé: a Vörös Hadsereg végre felszabadította az erdélyi románokat "a legsötétebb zsarnokság bilincseiben való négy éves szenvedés után... eleget szenvedtünk ahhoz, hogy most mindazoknak a bűnösöknek a megbüntetését követeljük, akik felelősek szenvedéseinkért". Való igaz, hogy 1940-44 között Észak-Erdélyben a ma-

gyar kormány, akárcsak Dél-Erdélyben a román hivatalos politika, szélsőséges nemzetiségellenes politikát folytattak. A Maniu-féle Román Nemzeti Parasztpárthoz közel álló Román Demokratikus Unió 1944. december 27-én levelet intézett az ÉETT-hez, melyben kérte: írásban nyilatkozzon arról, elismeri-e Románia jogát Erdélyre. Az ÉETT 1945. január 12-i válaszában azzal utasította vissza, hogy ezt nem tartalmazza a fegyverszüneti egyezmény! A kérdéssel kapcsolatos vitának ezzel még nem volt vége.

Az ÉETT 1945. február 7-i ülésének az Észak-Erdélyre vonatkozó állásfoglalása volt a tárgya. Id. Teofil Vescan úgy értelmezte a szovjet-román fegyverszüneti szerződést, hogy eldöntötte Erdélynek Romániához való tartozását, s ezt a magyarság is el kell fogadja. Annál is inkább, mivel a román népfront, az Országos Demokrata Arcvonal (ODA) vezető politikusai: Vasile Luca (Luka László), Petru Groza, Ana Pauker, Grigore Preoteasa és mások ígéretet tettek a nemzetiségek alkotmányos jogainak biztosítására. Veress Pál, az egykori illegális Román Kommunista Párt tagja szerint a magyarság nem hajlandó a királyi Romániához tartozni, de egy demokratikus Romániában kész együttműködni a román néppel. Vescan szerint az ország demokratizálása és a nemzetiségi jogegyenlőség biztosítása az ODA, azaz a Groza-kormány kezében van. Figyelemre méltó a három legjelentősebb szociáldemokrata felszólalása. Lakatos István egyetértett az azonnali földreformmal, azzal a kiegészítéssel, hogy nemzetiségi szempontból orvosolni kell az 1923-as földreform igazságtalanságát. Pásztai Géza nyomatékkal húzta alá: Erdélybe csak egy demokratikus közigazgatás térhet vissza! Bruder Ferenc azt tartotta rendkívül lényegesnek, hogy a magyarság számarányának megfelelően képviseltesse magát az állami életben. Vescan ezzel nem értett egyet. Szerinte nem a nemzetiségi elvhez kell szigorúan ragaszkodni, hanem sokkal inkább a demokratikus elvhez.

1945. február 11-én Háromszék, Udvarhely, Csík, Maros-Torda, Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Máramaros, Szilágy, Szatmár, Bihar, Kolozs, azaz Észak-Erdély 11 megyéjének 1.000 képviselője találkozott a Tanácsháza nagytermében. Pogăceanu főispán bevezető szavai után Vescan emelkedett szólásra. Kijelentette: a második világháborúban nem a magyar és nem a román nép támadta meg a Szovjetuniót, hanem a magyar és a román nép fasiszta elemei. Erdély státusával kapcsolatban úgy vélekedett: a fegyverszüneti szerződés megsemmisítette a bécsi döntést, de Észak-Erdély "bekapcsolását" a békeszerződés elé utalta: amennyiben Romániában demokratikus kormány veszi át a hatalmat, amely biztosítja a teljes jogegyenlőséget a nem román állampolgárok számára, és megszűnik minden nemzeti diszkrimináció. A román baloldal ilyen jellegű nyilatkozatai, ígéretei nyerték meg az erdélyi magyarságot a Groza-kormánynak, annál is inkább, mivel a másik alternatíva a Maniu-kormány lett volna, akit kompromittált a nevét viselő gárdisták rémuralma. Más kérdés, hogy ez szinte jól jött a kommunista pártnak az ellene irányuló politikai-hatalmi harcában. Az ülésen gazdasági, közjogi, pénzügyi, politikai kérdések egyaránt sorra kerültek. Döntésük "Határozott Észak-Erdély parlamentje" címmel jelent meg és a következő pontokat tartalmazta. 1) A nemzetiségek nyelvének szabad használata, a választójog kiterjesztése minden 18. évét betöltött állampolgár részére, a háborús bűnösök bíróság elé állítása. 2) A

szállítás, a termelés biztosítása, a lej és pengő viszonyának rendezése. 3) A tanügyi kérdések. (A magyar iskolák és magyar egyetem helyzete körüli vita átnyúlt a következő hónapokra is.) 4) A színházi élet, sporttevékenység, a sajtó helyzete. 5) Az agrárreform és az 50 hektár feletti birtokok kisajátítása. A nemzetiségek igazságos földhözjuttatása. 6) A magyar hadifoglyok és a zsidó deportáltak elhelyezése.

A konferencián a központi irányítás, a vármegyékkel való együttműködés egybehangolására megválasztottak egy 15 tagú Végrehajtó Bizottságot, amely az ÉETT munkáját folytatta.

1945. február 15-én Kolozsváron - figyelembe véve a február 11-12-i ülés határozatait is - már ismét üléseztek a bizottságok. Így a Tisztogató Bizottság, a Munkaügyi, ahol a közmunkák szükségességéről, a Pénzügyi és Gazdasági Bizottságban az egységes adórendszerről és a pénznemek egységesítéséről, a Közigazgatási Bizottságban a tisztviselőknek a szükségletekkel összhangban lévő áthelyezéséről volt szó. A Jogügyiben az államhatalom kérdése bizonyult a legfontosabbnak. Az Agrárbizottság jelszava: egy talpalattnyi föld se maradjon bevetetlen, beleértve a németek által elhagyott földeket. Itt olvasta fel Venczel József és Chitta Julian kettőjük agrárreform-tervezetét. A kisajátítás felső határát akárcsak az RKP, az NPP és NLP, 50 hektárban határozták meg. Pavel Bojan az RKP részéről hozzáfűzte, hogy ebbe a kertet és gyümölcsöst is be kell számítani. Lakatos István a nagymúltú erdélyi szövetségi élet megerősítése mellett állt ki. A Tanügyi Bizottságban Deák Ödön a Magyar Színművészeti Akadémia újraalakítását is felvetette.

Romániában 1945. február 7-én a Rădescu-kormány Nemzetiségi Statutum néven kiadta az ország újabb nemzetiségi törvényét. (x) Ez 30% nemzetiségi lakos esetében lehetővé tette a nyelvhasználatot az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban, szóban és írásban. A kolozsvári egyetemmél kapcsolatban úgy foglalt állást, hogy ott egy kétnyelvű egyetemre van szükség. A VB részéről a Magyar Népi Szövetség bizottságot állított fel a Statutum módosítására, legfőképp az önálló magyar egyetem létének megindoklására. 1944 szeptemberében a kiürítési parancs ellenére többek között a magyar egyetem is helyben maradt. Emiatt később a Kommunista Párt részéről szemrehányást kaptak a magyar baloldal képviselői, mert ha elköltözött volna az egyetem, mint 1918-ban (Szegedre), nem lehetett volna a jogfolytonosságra is hivatkozva követelni a Bolyai Egyetemet.

A Végrehajtó Bizottság 1945. február 18-i ülésén már mindenkinek tudomása volt arról: Romániában nagy tömegmegmozdulásokra került sor, a Groza-kormány megalakítása érdekében. Nemcsak a helybeli vezetőség - Vescan, Jordáky, Balogh Edgár, Bojan, Bruder, Bugnariu, Demeter, Pogăceanu-volt jelen, hanem a bukaresti pártközpontból Goldberger Miklós is. Vescan hitet tett a Groza-kormány mellett, de a vámhatárok eltörlését is elengedhetetlennek tartotta. Többen megállapították: a VB a támadások keresztttüzébe került, mert kiállt amellett, hogy Kolozsvárnak két, egy magyar és egy román egyetemre van szüksége. Bizonyos körök magyar nacionalizmussal vádolták, mások ellenkezőleg, román nacionalizmussal. Goldberger több kérdéshez is hozzászólt: követelte a néptörvényszék felállítását - ez 1945 áprilisától sokkal szigorúbban tevékenykedett, mint a regáti néptörvényszék. (x) Az első 1938-ban, II. Károly diktatúrája idején készült el.

kek -, a földreformot és azt, hogy a szervezet, beleértve a Magyar Népi Szövetséget, vállalja magára a meghurcolt zsidóság ügyes-bajos dolgait. Bruder a földreform tervezetéhez fűzte hozzá: az egyházi földek mentesüljenek a földosztás alól, hiszen 1921-ben majdnem teljesen kisajátították az egyházi birtokokat.

A március 2-i ülésen ügyrendi kérdésekről volt szó többek között. Vescan javaslata volt, hogy a szaktanácsok munkálatainak összehangolása érdekében minden beadvány kerüljön az elnökséghez, az továbbítsa az ügyosztályokra, onnan feldolgozás után terjesszék a Végrehajtó Bizottság elé. Egyúttal folytatódtak a községi választások előkészületei. A népszámlálás alapján elkészültek a névjegyzékek: aki 1945. január 1-jén helyben lakott, az járulhat az urnák elé - mondották ki az elvet.

Március 6-án megalakult a Groza-kormány. A miniszterelnök táviratban kérte Sztálint, hogy Észak-Erdélyt újból "kapcsolják be" a román közigazgatásba. Sztálin választávirata így hangzott: mivel Románia ígéretet tett arra, hogy új, demokratikus kormánya biztosítja a nemzetiségek egyenjogúságát, eleget tesznek a kérésnek.

1945. március 13-án Kolozsváron a SZEB, Visinszkij külügyi népbiztos, Mihály király, Tatarescu külügyminiszter, Groza, a pártok és szervezetek képviselői jelenlétében ünnepélyes minisztertanácsi ülést tartottak. A Végrehajtó Bizottság, mint a város és az országgyűlés vezetőinek képviselői szerve köszöntötte a vendégeket. Groza szavait, miszerint az ő személyes és kormánya legőszintébb szándéka, hogy megszüntessenek minden különbséget nemzetek és vallások között, másnap minden magyar lap idézte Erdélyben. (A Világosság, az MNSZ napilapja azonban azt is felidézte, miszerint általános a románság tömegeiben a vélemény: "Romániában akkor lesz demokrácia, ha minden magyar Magyarországra és minden zsidó Palesztinába távozik!") Délelőtt a görög katolikus katedrálisban ünnepélyes istentiszteleten vettek részt a vendégek. A Szabadság téren 10-től 1 óráig tartott a felvonulás, amelyet a szovjet katonaság díszőrsége nyitott meg. Sorban vonult a Hostát népe, az MNSZ, az Ekésfront képviselői, a szucseagi lakodalmas, a mócok, a maroszéki harisnyás székelek, hatókrös szekerek, táncoló párok - Erdély minden tájegységéről. A Városházán szovjet, amerikai, angol, román és magyar zászlók lengtek, a királyi gárda állt díszsorfalat. A királyi fogadáson természetesen megjelentek a VB vezetői is. Délben a Diákházban mondott beszédet Mihály király és Groza. Utóbbi itt fejtette ki először a nagy nyilvánosság előtt politikai koncepcióját a közép-európai föderációról: "Eljött az a boldog idő, hogy megint itthon vagyunk Kolozsvárott - mondotta - ... Erdélyben két nép él egymás mellett: két sokat szenvedett nép, a román és a magyar. Épp ezért innen kell elhatnia a megbékélés szellemének az egész magyar népre is, hogy végre egységben találkozunk mindannyian, a Duna-völgye népei. A szabad Romániában, a mi szeretett hazánkban ilyen megértő egyetértésben fogunk munkálkodni és harcolni a nagy emberi közösség kiépítéséért."

A kormány jelenlévő tagjainak memorandumot adott át: a Végrehajtó Bizottság, az MNSZ, az RSZDP Magyar Bizottsága. Valamennyien felhívták a figyelmet Erdély sajátos helyzetére, arra, hogy nemzetiségi egyenjogúság nincsen helyi önkormányzat és a nemzetiségi arányszám biztosítása nélkül. A Végrehajtó Bizott-

ság memorandumát Vescan nyújtotta be. Ez a következő pontokat tartalmazta: 1. A magyarság számarányának megfelelően legyen képviselve a kormányban. 2. Az állami és közigazgatási élet vezetésére az Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságot bízzák meg Kolozsvár központtal. 3. Maradjon meg a községi, városi és megyei önkormányzat. 4. A közigazgatásban, ha a lakosság 50%-a magyar, vezetőik is magyarok legyenek; vegyes lakosú vidékeken vegyes összetételűek. 5. A számarány szigorú betartása a hivatalokban, a vasútnál, a postánál stb. 6. Ismerjék el hivatalos nyelvnek a magyart. 7. A közigazgatásra vonatkozó nyelvrendeletet terjeszték ki a vasúti és postai szolgálatra is. 8. Adjanak kártérítést azoknak a családoknak, akiket a Maniu-gárdisták meghurcoltak. 9. A határon állítsanak fel román-magyar vegyesbizottságot; akik elmenekültek, vagy akiket elhurcoltak - pl. Csíkből 60.000 embert -, azok térhessenek vissza szülőföldjükre. 10. Engedjék vissza azt a 200.000 magyart Dél-Erdélybe, akik onnan Antonescu diktatúrája idején menekültek Magyarországra. 11. Azok a magyarok, akik a Vörös Hadseregben harcoltak, anyanyelvükön kapjanak kiképzést és nyerjék el a tiszti fokozatot. 12. Biztosítsák a magyar nyelvű oktatást minden fokon. Így Kolozsváron állítsanak fel magyar egyetemet, Marosvásárhelyen és Kolozsváron főiskolákat, Székelyföldön magyar műszaki egyetemet. 13. Biztosítsák az egyházak egyenjogúságát. 14. Ismerjék el a külföldi magyar vendégprofesszorokat. 15. A Magyar Nemzeti Színház legyen egyenlő a románnal. 16. Használhassák szabadon a nemzeti színeket. 17. Alakuljon Magyar Kulturális Tanács. 18. Legyen szabad a munkavállalás. 19. A földosztásnál is érvényesüljön az egyenlőség. 20. Azokat a zsidókat, akik magyarnak vallják magukat, tekintsék a magyar nemzettől elválaszthatatlannak. 21. Büntetésék meg minden nemzeti, vallási, faji üldözést.

A Végrehajtó Bizottság szándéka világos volt: az 1944. november 14-én bevezetett önkormányzatot egész Erdélyre ki kell terjeszteni. Erre a Groza-kormány minden további nélkül ígéretet tett. A Magyar Népi Szövetség 1945 májusi első országos kongresszusa után kiadott munkatervéből - ez a "nemzeti kívánások" címet viseli - rögtön kiderül, hogy több magyar szervezet, így az MNSZ, az RSZDP kolozsvári Magyar Bizottsága, az egyházak, az EMGE tevékenységében párhuzamosság mutatható ki. Még inkább érvényes volt ez a Végrehajtó Bizottságra azzal a különbséggel, hogy nemcsak a sajátos nemzetiségi problémákkal, hanem az egész országrésszel foglalkozott: Az 1945 június eleji ülésükről kiadott közlemény azonban egyike volt utolsó tevékenységüknek. A határozat négy fontos pontot tartalmazott: 1. A Művészeti Minisztérium utaljon ki segílyt a Zenekonzervatóriumnak. 2. Kérte a Külügyminisztérium közbenjárását a Magyarországra internált románok érdekében. 3. Kolozsváron a magyar Mezőgazdasági Főiskola vagy Akadémia újraalakítását. 4. A megyékben, járási székhelyeken, a községekben működő ODA-bizottságok összetétele a következőképp alakuljon: RKP, RSZDP 25-25%, Egyesült Szakszervezetek: 20%, Ekésfront, MNSZ, Hazafiak Szövetsége: 10%.

Még ebben a hónapban arra hivatkozva, hogy az interregnum idejére betöltötte történelmi szerepét - a fegyverszüneti feltételek betartásá s az élet zavartalan működésének biztosítását minden vonalon - az Észak-Erdélyi Tanácsadó Testületet, ill. a Végrehajtó Bizottságot megszüntnek nyilvánították.

A Dunai Szövetség gondolata

1945 - 1948

1945-1948 között a politikai és etnikai problémák békés megoldása érdekében Közép- és Délkelet-Európában több kormány hivatalos programjának részévé tette a föderációs és vámuniós terveket.

Először 1944-1945-ben jugoszláv-bolgár és albán államszövetségről folytattak megbeszéléseket az érintettek. Ezekben az országokban a Szovjetunió katonai jelenléte miatt egy baloldali tömb volt kialakulóban. Emiatt a nemzetközi antifasiszta koalíció nyugati tagállamai a Balkánon veszélyeztetve érezték pozíciójukat és megvétózták az államszövetség tervét.

A föderatív átszervezés gondolata Magyarországon 1945 után ugyancsak népszerű volt: egykorú közvéleménykutatási adatok szerint a megkérdezettek 85 százaléka szavazott mellette. A Magyar Kommunista Párt 1945-ös választási programjába felvette a "kossuthi ideál, a Dunakonföderáció útjának egyengetését" is. Károlyi Mihály azért tért haza 1946-ban a hosszú emigrációból, hogy intézménye, a Dunai Munkaközösség, és folyóirata, a Köztársaság szintén a kossuthi célokért tevékenykedjen. Hozzá hasonlóan foglalt állást Lukács György 1946-ban Genfben, egy nemzetközi tudományos konferencián, Rajk László 1946 decemberében párizsi előadásán és Boldizsár Iván, szintén itt, a magyar béke delegáció tagjaként.

1944 után többfelől kapott biztatást az erdélyi autonómista gondolat. Biztattak a szovjet katonai hatóságok is, tehát maga a Szovjetunió. Biztatott a Román Kommunista Párt, hogy t.i. határkiigazításra, az etnikai elveknek megfelelően nem kerülhet sor a két ország között, mert Magyarország az utolsó csatlós, viszont a párt Erdély közigazgatási önkormányzatára fog törekedni.

A román kormány vezetője, Erdély szülőtte, Petru Groza mind a magyar-román, mind a jugoszláv-román, bolgár-román vámuniós terveknek a kezdeményezőjeként lépett fel.

Groza 1922-ben az Averescu-kormány kisebbségi minisztere volt. Szerepe volt a román Néppárt és az erdélyi magyarok parlamenti pártja, az Országos Magyar Párt politikusai között 1923 októberében aláírt "Csucsai-paktum" kidolgozásában. Ez lényegében választási szövetség volt, amelyben a Néppárt - kormányra kerülése érdekében - ígéretet tett a magyar kisebbség nyelvhasználati jogának biztosítására a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, az iskolákban, s ezeken túlmenően Erdély magyarlakta területein a közigazgatási önkormányzat bevezetésére. Groza pártja, az Ekésfront és a Magyar Dolgozók Szövetsége közötti 1935. évi egyezmény alapozta meg Romániában a népfrontmozgalmat, s 1943-44-ben Groza közvetített Erdélyben magyar és román politikusok közt, illetve a két ország háborúellenes politikusai között.

Amikor Groza 1945 márciusában a kormány élére került, kijelentette: a demokratikus Románia minden nemzetnek biztosítja a legteljesebb egyenjogúságot. Groza úgy gondolta, a háború után az általános európai integráció keretében a Dunától a Fekete-tengerig, vagyis a közép-európai és balkáni államokat -

Magyarországot, Jugoszláviát, Romániát és Bulgáriát - magába foglaló szövetségi rendszer, föderáció alakul ki, amelyet kétoldalú vámuniók előznek meg. (Másoktól eltérően Groza Lengyelországot és Csehszlovákiát kihagyta a szövetségi tervekből, elsősorban a Románia hatáiraival közös szomszédos országokkal foglalkozott.) Erről első ízben Kolozsváron, az 1945. március 13-i minisztertanácsi ülésen, majd ugyanitt a romániai magyarság politikai, gazdasági, kulturális csúcsszervezetének, a Magyar Népi Szövetségnek az első kongresszusán 1945 májusában nyilatkozott hivatalosan. Egy hónappal később az Ekésfront kongresszusán is hangzottak el hasonló gondolatok tőle és más román politikusoktól. Júliusban a Román Kommunista Párt napilapjában egymás mellett lehetett olvasni Groza és a magyar külügyminiszter, Gyöngyösi János véleményét a vámunió szükségességéről.

a Petőfi-ünnepségek 1945 július-augusztusában Romániában magyar, román, jugoszláv, bolgár kulturális és katonai küldöttségek jelenlétében - ahogyan a Magyar Népi Szövetség napilapja, a Világosság írta -: "A Dunamedence népei egymásra találásának jegyében zajlottak." Szeptemberben Groza és Zilahy Lajos író váltott nyílt levelet: azzal biztatták a két népet, hogy megbékélésük alapozza meg a térség népeinek boldog és békés jövőjét. Groza a következőket írta: "Román részről hisszük mi is, hogy megértük a teljes kibékülés napját, amely kihat a Duna melléki többi népre is, megteremtve így az együtt dolgozó, anyagi és szellemi értékeiket egymás között szabadon cserélő kis népek családját, s ezzel együtt a kontinensnek e részében a békének s haladásnak erős várát."

Groza nemcsak az áruk és a szellemi termékek szabad áramlását, hanem a személyek közvetlen kapcsolatát is magától értedőnek tekintette. Károlyi lapjának, a Köztársaságnak nyilatkozta a következőket 1946 nyarán: "a béketárgyalások befejezése aktuálissá teszi a vámuniót. Az erre vonatkozó terveket már kidolgoztam." Menetét a következőképpen képzelte el: a gazdasági és kulturális együttműködés kiépítését szerződésekben rögzítik, majd bevezetik a vámuniót.

1945-1948 között Romániában is politikai hatalmi harc folyt a két polgári párt - a Nemzeti Parasztpárt és Nemzeti Liberális Párt -, valamint a baloldali pártok között. Egyvalamiben azonban pártállásra való tekintet nélkül tökéletes volt közöttük az egyetértés: a második bécsi döntést azonnal meg kell semmisíteni! Ez természetesen Grozára is vonatkozott. Visszautasította, hogy a két ország közvetlenül tárgyaljon az esetleges határkiigazításról. Azzal vigasztalta a magyarokat Erdélyben, hogy Erdély ugyan Romániához fog tartozni, de ennek semmi jelentősége nem lesz. A jövőben úgymint megszűnik az államhatároknak az országokat, nemzeteket elválasztó szigorú jellege.

Kezdetben biztatóan alakult a nemzetiségi politika Romániában. A magyarság kiépíthette és megtarthatta önálló politikai, gazdasági, kulturális és tudományos intézményrendszerét. A béketárgyalások idejére megbízást adott a kormány a Magyar Népi Szövetségnek egy nemzetiségi törvény kidolgozására. Ez a nyelvhasználatot az iskoláztatásban, a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban 15 százalékos nemzetiségi arányhoz kötötte. Paragrafus mondotta ki egy Nemzetiségi Tanács létrehozását, a Nemzetiségi Minisztérium továbbfejlesztését, s azt, hogy minden

minisztérium mellé nevezzenek ki egy nemzetiségekből álló bizottságot. Önálló nemzetiségi közigazgatási területek kialakítása is lehetővé vált volna ott, ahol a lakosság 65 százalékát valamilyen nemzetiség alkotja. A békeszerződések aláírása és a Román Kommunista Párt 1946-os választási győzelme után e törvény alkotmányba foglalása lekerült a napirendről.

Könnyen kitalálható: (mindenekelőtt) a párizsi béketárgyalások idejére kellett meggyőzni a magyarságot Romániában és Magyarországon, azonkívül a nagyhatalmakat arról: kisebbségi elnyomás miatt nem lesz többé tűzfészek Európának ezen része. Az 1946-os választások idején a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt és a Kommunista Párt egyaránt felelevenítette a székelyföldi autonómiát. Bányai László fejtette ki, hogy ez nem politikai, hanem széleskörű közigazgatási autonómia (magyar csendőrséggel, pénzügyi, adminisztrációs hálózattal), Csík, Háromszék, Udvarhely megyéken kívül magába foglalja Maros megyét, Brassót és a hétfalusi csángókat. A Groza-kormány, illetve az RKP, a történelmi pártokkal folytatott hatalmi harcában a vámunió, a konföderáció tervével, a székelyföldi autonómia és a nemzetiségi egyenjogúság ígéretével állította maga mellé a Romániában élő magyarságot a harcot eldöntő 1946-os választások idejére.

A vámunió terve azonban mindkét országban még 1947 elején is az újságok címlapjain szerepelt. Mindenki azt várta, hogy amikor Petru Groza 1947 májusának elején Magyarországra látogat, ígéretéhez híven életbe léptetik a vámuniót. A száztagú román delegáció magyarországi útja igazi béke- és diadalút volt. Ahogy Emil Isac költő - Ady Endre egykori barátja - írta a föderációs és autonomista alapon álló kolozsvári szociáldemokrata napilapban, az Erdélyben: több előrelépés történt a két nép közötti megbékélés ügyében a hét nap alatt, mint a 700 esztendő során mind ez ideig.

A vámunió bejelentése mégis elmaradt. A román kormánykörkhöz közelállók előtt nem volt titok, hogy a tiltás néhány nappal Groza budapesti útja előtt Moszkvából, Sztálin környezetéből jött. Sztálin 1947-ben - akárcsak az 1943-as Churchill-féle délkelet-európai föderációs tervvel kapcsolatban - a Duna-völgy országainak tömörülési szándékában egy ellene irányuló "cordon sanitaire" (politikai tömb) megteremtésének szándékát látta megismétlődni. (Való igaz, Churchill 1943-ban erőteljesen ragaszkodott az angol-amerikai csapatok balkáni partraszállásához, és ott, valamint Bajorországban, Ausztriában és Magyarországon angol befolyási övezet kialakításához.) "Ezeknek az országoknak bármiféle elhamarkodott és mesterséges egybeolvasztása elméletileg megtervezett csoportosulásokban, mind a kis országok számára, mind Európa jövőbeli békés fejlődése szempontjából veszélyt tartalmaz... néhány föderációs terv a szovjet népet arra a cordon sanitaire politikára emlékezteti, amely kifejezetten ellene irányul" - írta a szovjet kormány 1943. évi memoranduma.

A magyar-román vámunióról a hangsúly ezért már 1947 második felében a román-jugoszláv és román-bolgár vámunióra helyeződött át. Ez az időszak a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések előkészítésének és megkötésének ideje volt. De még 1948 januárjában, a román-bolgár barátsági szerződés aláírása alkalmával is nagyon határozottan hang-

súlyozta Georgi Dimitrov, bolgár miniszterelnök beszédében, hogy a cél Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Görögország föderációjának megteremtése. A Pravda öt nappal későbbi elítélő cikke után azonban már nem volt hitelt érdemlő Groza január végi budapesti nyilatkozata a kossuthi konföderáció jövőjéről.

A Pravda cikke után - amely az SZKP akkori vezetőségének állásfoglalását tükrözte - nemcsak Dimitrovnak, de Titonak, Károlyinak és másoknak is fel kellett adniuk konföderációs álmikat. Kevésbé ismeretes az a tény, hogy Grozának ezt már 1947 májusában meg kellett tenni. Ugyanis Romániában már 1947. május 22-én megjelent egy olyan írás Vasile Lucától, a román népfrent országos vezetőjétől az RKP kolozsvári napilapjában, az Igazság-ban, amely egyebek között a dunai államok tömörülési szándékát is elítélte, mint a magyar hegemon törekvéseket és az imperialista célokat szolgáló szovjetellenes blokkpolitikát. Ezek után a Magyar Népi Szövetség Végrehajtó Bizottsága is így fogalmazott május végi nyilatkozatában: "törhetetlen hívei vagyunk a dunavölgyi népek demokratikus, gazdasági, politikai közeledésének, de ugyanakkor tiltakozunk az imperialista célok érdekében folytatott szovjetellenes dunavölgyi politika ellen."

A konföderációs tervek hasonló megbélyegzésével 1949-ben találkozhattunk újra Romániában, mégpedig a Rajk-pert ismertető írásokban. Rajk és Rankovic - úgymond - Tito hatására akarták a népi demokratikus országokat "hozzákonföderálni" az imperialista nagyhatalmak tömbjéhez.

Ami Groza felelősségét illeti: az 1948-ban bekövetkezett fordulat minden bizonnyal őt is váratlanul érte. Ennek ellenére el kell ismerni: ő is egyengette a Román Kommunista Párt útját a hatalomátvételhez. Ugyanígy kettősség jellemezte nemzetiségi politikáját: mint jó román, Erdély vonatkozásában egyetlen faluról, egyetlen négyzetméterről nem volt hajlandó lemondani. Viszont őszintén hitt abban, hogy a nemzetek közelednek egymáshoz, a határok elveszítik jelentőségüket és Románia valamennyi nemzete a jogegyenlőség teljes állapotában jól érzi majd magát, nem tör az elszakadásra.

V. fejezet

A MAGYAR AUTONÓM TARTOMÁNY: 1953 - 1968

A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága 1946. június 6-i kibővített ülésén, két hónappal a négy nagyhatalom külügyminisztereinek párizsi konferenciája után, Gheorghe Gheorghiu-Dej főtitkár tolmácsolta a párt elvi állásfoglalását a nemzeti-ségi kérdésben: "az erdélyi magyar lakosságot a demokrata erők szövetségesének tekintik a reakció ellen... Az együttlakó nemzetiségek szabadságjogainak teljesítése és teljes jogainak biztosítása az ország demokratizálásától függ, ez marad továbbra is Pártunk fő feladata".

Az egypártrendszer kialakulása után a más történelmi helyzet más taktikát eredményezett a Kommunista Párt szövetségi politikájában. Mind a polgári pártok disszidensei, mind a nemzetiségek elveszítették jelentőségüket a párt számára.

A Román Munkáspárt (RMP) Központi Vezetősége 1948. június 10-11-i ülése után több fontos, a párt politikáját minden szempontból messze ható határozatot hozott: 1. A kollektivizálás megkezdésével és az áprilisi alkotmánnyal a népi demokratikus forradalom új szakaszába lépett; 2. Az RMP magáévá tette a Kommunista Pártok Tájékoztatási Irodájának Jugoszláviát elítélő dokumentumát; 3. Elutasította a Marshall-tervet; 4. Megállapítást nyert, hogy a szocializmus építése a fokozódó osztályharc között megy végbe; 5. Az osztályharcról való lemondás egyet jelent az osztályellenséggel való együttműködéssel; 6. Ennek a magatartásnak tipikus példája - mondotta a Román Munkáspárt főtitkára - Lucrețiu Pătrășcanu.

Hogy ne legyen kétséges: a nemzetiségi politika is új szakaszba lépett, pontosan abba, amelyről Sztálin 1913-ban és 1926-ban azt írta - a két tanulmányt az RKP is kiadta Kolozsváron (x) -: a nemzeti-nemzetiségi problematika kétségtelenül a forradalmi átalakulás lényeges, de nem a legfontosabb kérdése; a forradalomnak lehetnek olyan szakaszai, amikor a részletkérdéseket (taktikai megfontolásból) átmenetileg a harc első vonalába állítják (a stratégia szintjére emelik). Először az MNSZ 1948. július 23-25-i ülésén Csíkszeredában jelentették ki, hogy az együttlakó nemzetiségek "minden megnyilvánulása, legyen az politikai, gazdasági vagy kulturális, az osztályharc szellemében" kell végbemenjen (xx); következett Vasile Luca cikke októberben a nemzetiségi elzárkózás ellen (xxx); és az RMP állásfoglalása decemberben a nemzeti kérdésben. Ebben mindenki megkapta a magáét: a magyarok a nacionalizmus, a németek a hitlerizmus-sal való szimpátia, a szerbek a titoizmus, az ukránok, bolgárok a kuláksággal, a törökök, görögök az imperializmussal való cimboraság, a zsidók a cionizmus miatt. A Pătrășcanu elleni vádak listájáról itt a román sovinizmust emelték ki - ezzel Gheorghiu-

(x) I.V. Sztálin: A marxizmus és a nemzeti kérdés. Kolozsvár, RKP kiad. 1946. A nemzeti kérdés és a leninizmus. Kvár, 1949.

(xx) Világosság, 1948. augusztus 21.

(xxx) Vasile Luca: A nemzeti kérdés megoldása - Tartós békéért, népi demokráciáért. 1948. október 1-2.

Dej leszámolt a párt hazai szárnyának legképzettebb vezetőjével, potenciális ellenfelével - a hatalom birtoklásának egyeduralma elől újabb lényeges akadály hárult el.

Ami a romániai magyarságot illeti: amint 1947-ben a magyarországi kisgazdapárti "köztársaságellenes" összeesküvés, a Mindszenty- és a Rajk-per idején sem védhették ki, hogy őket ne érintse gyanu, letartóztatás: államellenes összeesküvés, Intelligence Service, Gestapo ügynök stb. vádak formájában. 1949-50-ben csaknem az MNSZ teljes vezetősége, írók, egyetemi tanárok, egyházi emberek, kommunisták, szociáldemokraták, értelmiségiek, munkások lettek a romániai koncepciók perék áldozatai. A magyarság színe-java börtönbe került. A hatalom szemében azonban mindenki gyanus volt, aki élt. Az MNSZ új vezetőségének feladata 1949-52 között abban merült ki, hogy közvetítette az RMP határozatait és annak szellemében módosította a magyarságot, akiknek az egyre fokozódó osztályharc aktuális frontszakaszán kellett helytállni az ország népével együtt: 1. Politikai-ideológiai síkon (békepolitika, harc a nemzetközi imperializmus ellen, a párttagság felülvizsgálásáért); 2. A gazdasági életben (a két "Egyéves terv" teljesítéséért: a Duna-Fekete-tenger-csatorna és a Scînteia ház építéséért: a vetési, aratási, begyűjtési tervek, munkaversenyek, az esti tanfolyamok népszerűsítéséért); 3. A kulturális-tudományos életben (a szocialista realista irodalomért, a polgári ideológiák, a nacionalizmus, kozmopolitizmus ellen.)

Ezzel elérkeztünk a nemzetiségi politika új, jól előkészített több lépéses szakaszához: politikai téren - 1. szövetségi politika megváltozása a) koalíciós partnereikkel, b) a szövetségekkel - velük a gazdaság területén már leszámoltak - ld. államosítás, kolhozosítás -, vagy folyamatban volt a leszámolás (pl. falun a kuláksággal), c) az ún. "osztályellenséggel". Maradt még a harmadik: a kulturális, ideológiai szféra. 1950 tavaszán kezdtek hozzá a romániai magyar kulturális és tudományos élet - az oktatás, a kiadók, az irodalom - tevékenységének "felülvizsgálásához". 1950. május 13-án írta az Előre a Bolyai Egyetem magyar tanszékéről: bár onnan eltűntek a "reakció tudatos ügynökei", a marxi-lenini-sztálini módszerek, a pártosság érvényesítése még nem kellő mértékű. Júliusban a történeti tanszék munkája került bonckés alá. A tanári kar közül többen az idealizmus, objektivizmus, kozmopolitizmus, nacionalizmus vétségét követték el - írta az Utunk 1950 júliusában. A bírálat sorában ezután a kolozsvári Állami Magyar Színház, a Magyar Művészeti - zenei, színművészeti, képzőművészeti - Intézetek következtek. Az Írószövetség kolozsvári fiókjá 1951. március 9-11-i ülésén a "szocreál" volt az elfogadott mérce; a legnagyobb dicséret volt, ha valakiről kijelentették: Sztálinról írta a legszebb versét; vagy ha irodalmi műve témájául a falusi osztályharcot, a tervgazdálkodást, egy-egy nagyipari üzemben folyó életet választotta. Illett megbírálni a két világháború közötti irodalmat; a Hítel, az Erdélyi Fiatalok, a transzilvánizmus képviselőit, sőt, mi több: a Korunk szerkesztőjét, a marxista Gaál Gábort is, akit másokkal egyetemben - korai halálát siettető - nyilvános önbírálatra kényszerítettek. 1951 végén az ugyancsak Kolozsváron megjelenő Irodalmi Almanach 4-5-ös számáról tartottak ankétot. Abból a szempontból vizsgálták meg a folyóiratot,

hogy 1. a közölt publikációk megfelelnek-e azoknak a követelményeknek, amelyek Lenin és Sztálin tanításaiból az irodalomra hárulnak; 2. tükrözik-e a pártnak, a munkásosztálynak a harcát a szocializmus adott szakaszában; 3. megállta-e a lap a helyét abban a küzdelemben, amelyet a romániai irodalom folytat a békéért és a szocialista realizmusért. "Az Irodalmi Almanach szövegében forgó kettős számában sem Augusztus 23-a, sem November 7-e, sem pedig a Párt és a nép másik nagy ünnepe, a Párt főtitkárnak születési évfordulója egyetlen eredeti szépirodalmi darabnak sem tárgya" - szöveg a megrovás. Sokat elárul a korból az is, ha hozzátesszük: a főreferátum megtartására a mindenki által nagyra becsült Gaál Gábort vették rá, a pártból 1950 májusi ki-zárása utáni meghurcolója kiegészítéseként.

Az Irodalmi Almanach említett számában jelent meg Takáts Lajos nemzetiségi miniszterhelyettes tanulmánya Cselekvő hazafiság címmel. A sztálini nemzetiségi politikát dicséri - írta -, hogy az 1950 decemberi néptanácsi választásokon 13.000 nemzetiségi képviselőt választottak meg; a 399 kollektív gazdaságban 12.645-en dolgoznak; 17 napilapjuk van (ebből 7 volt magyar) és 43 folyóiratuk (35 magyar nyelvű); 1944-1950 között 3.200 könyv és brosúra jelent meg 10.000.000 példányban (a 2.500 magyar nyelvű 2.500.000 példányban); Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Sepsiszentgyörgyön magyar, Nagyszébenben és Temesváron német; Bukarestben és Iaşiban jiddis nyelvű színházak működnek. Takáts az oktatás helyzetéről is közölt adatokat. Ami a magyar nyelvű iskolákat illeti, jelentős eltérés mutatkozik az 1948/49-es tanévhez képest. Mindenekelőtt most nyert értelmet: miért bíralták meg a Kolozsváron működő Bolyai Egyetem különböző karát, és az ugyancsak Kolozsváron felállított Művészeti Főiskola zenei, színművészeti és képzőművészeti karát, amelyek az 1948-as oktatási reformig nem így összevontan, hanem különálló, 3 főiskolaként működtek. Mivel ezek önmagukban könnyen elhajlhatnak - szöveg a dörgedelmes bírálat - a polgári ideológiák, a kozmopolitizmus és a nacionalizmus irányában, meg kell szüntetni az önállóságukat - vélekedtek. Imígyen, a hasonló román intézményekkel történt egyesítés révén megtették az első lépést a magyar felsőoktatási intézmények felszámolása felé. A korábban önálló magyar zenei és képzőművészeti akadémia ugyanis a román akadémiaik tagozataként maradt meg, a színművészetit pedig Marosvásárhelyre helyezték át. Nem érdektelen felemlíteni: 1947/48-as tanévben 7 magyar nyelvű felsőoktatási intézmény volt Romániában - Bolyai Egyetem, a Művészeti, a Mezőgazdasági, a Gépzészet (tagozatos) Főiskola, az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, két egyházi főiskola. Azonban már 1947-ben felvetették a Bolyai Egyetem akkor külön karaként működő közgazdasági és jogi kar, valamint az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem megszüntetését.

A nemzetiségi politika jobbra vagy rosszabbra fordulása mindig valamilyen külpolitikai vagy belpolitikai tényezőnek a következménye, vagy mindkettőnek egyszerre. Az 1950-es és az 1951-es kemény, megpróbáltatásokkal teli esztendőök voltak a népi demokratikus országokban. Gheorghiu-Dej módszeresen készítette elő a hatalomátvételt - a helyzet 1952-re érett be számára. 1952 januárjában, majd májusában az RMP központi vezetőségi ülésén megbírálták, majd kizárták a pártból az ún. moszkvai ve-

zetőséget, Vasile Luca pénzügyminisztert, Teohari Georgescu belügy- és Ana Pauker külügyminisztert. A párt főtitkárának személyi kultusza megszilárdult. Tökéletes biztonságban érezhette magát ahhoz, hogy a nemzetiségi politikában is megtegye a következő lépést - visszafelé.

Az Utunk 1952 júniusi vezércikkének nem az a jelentősége, hogy megindokolták Luca-Georgescu-Pauker kizárását a pártból, hanem az, hogy még egyszer kiértékelte az 1950-ben elkezdett és még mindig tartó vitát a magyar intézmények tevékenységével kapcsolatban. A Magyar Zeneszerzők és Képzőművészek Szövetségében, a Marosvásárhelyi Színművészeti Intézetben és a kolozsvári magyar Jog- és Közgazdaságtudományi Főiskolán még mindig nem számolták fel a nacionalizmust és a kozmopolitizmust! Ebből logikusan következett a Jog- és Közgazdasági Főiskola megszüntetése - egyesítés formájában.

1952. szeptember 24: "A szocializmus építésének alkotmánya"

Gheorghiu-Dej az alkotmánytervezet vitájára készített jelentésében megállapította: az új alkotmánynak nemcsak azt kell tükröznie, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában három gazdasági-társadalmi formáció van jelen (a kapitalista, a kisártermelő és a szocialista); hogy a szabadságjogok biztosítottak a lakosság döntő többsége és a falusi dolgozók számára, hanem azt is, hogy a Román Kommunista Párt nemzetiségi politikája a sztálini tanítás helyes és következetes alkalmazására épül.

A Magyar Autonóm Tartomány létrehozását nagy társadalmi vita előzte meg. Három vélemény fogalmazódott meg: 1. az egyenjogúság nélkül is biztosított, 2. ezzel egy független magyar köztársaság alakul Romániában, végül 3. fenntartással kezelendő a korlátozott, székely megyékre vonatkozó autonómia bevezetése.

Milyen autonómiák is voltak - legalábbis elvben - a Szovjetunióban? 1) A Közigazgatási, amely saját alkotmánnyal járt, a központi állami szervek a következők: legfelsőbb tanács, a legfelsőbb tanács elnöksége, a minisztertanács, legfelsőbb bíróság. A jogalkotásban jogukban állt törvényeket, rendeleteket kiadni. Hatásköre politikai, gazdasági, kulturális területre egyaránt kiterjed. 2) Területi autonómia. Ebben az esetben nem államról, hanem államigazgatási önkormányzattal rendelkező nemzeti területi állami alakulatról van szó. A terület népképviselői és végrehajtó szervei a szövetségi köztársaság központi szerveivel közvetlenül érintkeznek. 3) A körzeti autonómia kisebb létszámú (északi) nemzetek államigazgatási önkormányzata, lényegében anyanyelven működő tanácsokról van szó. Elvileg tehát a román pártvezetés válogathatott az autonómiákban, hogy minél jobban megfeleljen Erdély hagyományainak.

Idő kérdése csak remélhetőleg, hogy választ kapunk egyszer arra a kérdésre (mint ahogyan kiderült már: miért a hazai román kommunistákat részesítette előnyben Sztálin, a moszkovitákkal szemben): önként szánta el magát Gheorghiu-Dej a MAT létrehozására, vagy ismét Sztálin keze volt ebben. Emlékeztetőül: Titot sarokba lehetett szorítani a jugoszláviai magyarság helyzete miatt. Feltételezhetően Rákosi Mátyás vetette fel, zsarolási szándékkal, az SZKP főtitkárának biztatására a romániai magyar-

ság helyzetének rosszabbodását.

Ami bizonyosság, hogy a hivatalos szöveg szerint: a Román Népköztársaság új területi-közigazgatási beosztásánál azt kívánták szem előtt tartani, hogy: 19. szakasz. "Az RNK Magyar Autonóm Tartományát, a kompakt székely magyar lakosság lakta terület alkotja: a Magyar Autonóm Tartománynak autonóm közigazgatási vezetősége van, amelyet az Autonóm Tartomány lakossága választ. A MAT a következő rajonokat foglalja magába: Csík, Erdőszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Maroshévíz, Marosvásárhely, Régen, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely. A MAT közigazgatási központja Marosvásárhely lesz. 20. szakasz. Az RNK törvényei, az állam központi szerveinek határozatai, és rendelkezései kötelezőek a MAT területén. 21. szakasz. A MAT Szabályzatát az Autonóm Tartomány Néptanácsa dolgozza ki, és jóváhagyás végett az RNKP Nemzetgyűlése elé terjeszti." (x)

Már az Alkotmány 19-21. szakaszából szembetűnik, hogy a Magyar Autonóm Tartományból kimaradt Aranyosszék, Barcaság és Moldva székelyek lakta területe és csak Udvarhely, Csík, Háromszék és Maros megyéket fogta át. (Az 1948-as népszámlálás alkalmával Romániában a Romániai Magyar Szó, 1948. március 18-i számában közöltek szerint 1.499.851 magyar élt, az ország lakosságának 9,4 százaléka.)

A Magyar Autonóm Tartomány népessége a következő volt:

Udvarhely megye	127.330 lakosból	123.959 magyar
Székelyudvarhely		9.549
Csík megye	146.685 lakosból	127.481 magyar
Csíkszereda		5.280
Háromszék megye	138.441 lakosból	121.491 magyar
Sepsiszentgyörgy		12.670
Maros megye	327.925 lakosból	166.738 magyar
Marosvásárhely		34.943
Összesen:	740.381 lakosból	539.669 magyar

Az 1948-as területi beosztás szerint még a következő megyékben élt jelentős magyar nemzetiség

Kolozs megye	366.193 lakosból	118.823 magyar
Kolozsvár		67.977
Szilágy megye	373.220 lakosból	141.369 magyar
Zilah		6.566
Temes megye	528.662 lakosból	108.481 magyar
Temesvár		16.139
Bihar megye	515.591 lakosból	164.896 magyar
Nagyvárad		52.541
Szatmár megye	312.391 lakosból	104.419 magyar
Szatmár		30.535

(x) Az RNK Alkotmánya. Bukarest, RMP kiad. 1952. 16-17.

A MAT-ban tehát a romániai magyarságnak csak kb. egyharmada élt. A 21. szakasz külön Szabályzatot ígért, amely biztosította volna az önkormányzatot, ennek kidolgozására azonban nem került sor. A Magyar Autonóm Tartomány mintája az 1936-os sztálini alkotmány "szocialista területi autonómiája" volt, amely az anyanyelv használatára adott nagyobb lehetőséget. Míg az 1924-es alkotmány elkészítésekor Lenin hatására háttérbe szorult Sztálin erőteljes központosítási szándéka, 1936-ban már nem állta útját senki ennek a törekvésnek - ellenpéldája a svájci kantonális rendszer, ahol mindegyik kantonnak saját alkotmánya és kormánya van (x) - és tulajdonképpen a MAT is ezt a koncepciót tükrözte. A központi szervek minden törvénye, döntése kötelező volt itt is; a helyi néptanácsok, a milícia, a bírósági szervek a megfelelő központi szerveknek voltak alárendelve. A területi intézmények hatáskörébe a helyi közigazgatási, politikai, kulturális jellegű kérdések tartoztak. Megnyugtatóan szolgált, hogy a két világháború közötti gyakorlattal ellentétben, amikor Erdélyt elárasztották óromániai hivatalnokokkal, és a székelyföldi állami iskolákban is szinte csak regáti tanítók taníthattak, ezúttal külön hangsúlyozták, hogy a tanácsi, közigazgatási, igazságszolgáltatási dolgozók - beleértve a vezetőséget is -, valamint a tanítók, tanárok kiválasztása a helybeli, székelyföldi szakemberekből történik. Ez az első időkben így is volt. A helyzet akkor változott meg, azaz a MAT elrománosítása, amikor Josif Bancot nevezték ki ide első titkárrá.

Ami a magyar nyelv használatának lehetőségeit illeti, az alkotmány ismertetésekor kijelentették: (xx) a tartományi, rajoni, városi, községi szervek a magyar nyelvet fogják használni; nem korlátozzák természetesen a román és a többi nyelvek használatát sem; a központi államhatalmi és a közigazgatási felsőbb szervekkel való érintkezés nyelve az állam hivatalos nyelve, a román lesz. A MAT rendeletei, dokumentumai magyar és román nyelven egyaránt megjelentek. Lényegében tehát a MAT anynyiban különbözött az ország többi tartományától, hogy egy természetes állapotot - lévén a lakosság döntő többsége magyar nemzetiségű - emeltek törvényerőre. Azonban nem volt sejthető ekkor, hogy ami elfogadott volt Erdély nemzetiségek lakta területein: a román, magyar és a német nyelv akadálymentes használata, az a jövőben csak a Magyar Autonóm Tartomány területére korlátozódik. Ezúttal sokan voltak - akárcsak az Észak-Erdély szovjet katonai parancsnokságának idején -, akik azt remélték: a MAT autonómiáját később egész Erdélyre kiterjesztik, illetve, hogy ott egy kis magyar haza létesül. Utólag kiderült: ismét csalódnuk kellett.

A Kommunisták Pártja kolozsvári napilapja, az Igazság, 1953. január 29-i száma nyilvánosságra hozta Gheorghe Gheorghiu-Dej bejelentését, miszerint Romániában megoldották a nemzetiségi

(x) Svájc területe: 41.288 km². Lakóinak száma: 6.610.000. Ennek 2/3-a német, 20%-a francia, 10%-a olasz és 50.000 fő a rétoromán nyelvet beszéli. Ld. Nagy Világatlasz. Bp. 1986.

(xx) Az RNK Alkotmánytervezete. Kérdések és feleletek a MAT létrehozásáról. Agitátorok részére. Bukarest, 1952.

kérdést. Erre azért kerülhetett sor, mert a Román Munkáspártot a történelem tanította meg arra, hogy "a nemzeti kérdés megoldása nélkül nem lehet megvalósítani a szocializmus teljes győzelmét... A közigazgatási területi autonómia biztosítása megerősíti a magyar dolgozó lakosság bizalmát a román dolgozó népben, közelebb hozza a magyar dolgozók tömegeit az államgépezet-hoz, bevonja őket a közösségi munkába, még szélesebb lehetőségeket teremt számukra, hogy részt vegyenek az állam vezetésében és a szocializmus építésében". A főtitkár kijelentéséből - "megoldották a nemzetiségi kérdést" - logikusan következett: nincs szükség többé a nemzetiségek szövetségeire, így a Magyar Népi Szövetségre és a Nemzetiségi Minisztériumra sem. Az indoklás: a nemzeti elzárkózás potenciális lehetőségeit hordozzák magukban és akadályozzák a román és a magyar nép (az együttélő nemzetiségek) egymásra találását. (1959-ben a kolozsvári Babeş és Bolyai Egyetemes egyesítéskor hasonló szöveget hoztak nyilvánosságra.)

A Magyar Autonóm Tartomány tükörképe volt mindazoknak a folyamatoknak, amelyek az ország életében végbementek - tehát hiteles tükörképe volt az 50-60-as éveknek. 1953-tól, Sztálin halála után a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban lehetőség kínálkozott arra, hogy az egészséges fejlődés útjára lépjenek. A változások nem érintették Romániát: Gheorghiu-Dej személyi kultusza semmit sem változott. A társadalom életét továbbra is az "osztályharc" határozta meg - ahogy 1955 decemberében az RMP II. kongresszusán elhangzott -, a gazdasági életet a kőolaj, bányászat, uránérc, a vegyipar, villamossági és mezőgazdasági gépgyártás termelésének növelése, a szocialista szektor kiépítése a mezőgazdaságban - egyszóval a szocializmus alapjai lerakásának gyorsítása. Ez részint jótékony hatással volt az iparilag visszamaradottabb Magyar Autonóm Tartományra, remény volt arra is, hogy ezzel megoldódik a helybeliek foglalkoztatottsága. A viszonylagosan jónak számító lakossági természetes szaporulat ellenére - mutatta ki Veress Gyula A MAT népmozgalmáról (Korunk, 1957) című tanulmányában - a rossz megélhetési körülmények miatt a ki- és bevándorlási különbözet évente 3.000-4.000 személy körül mozgott. (A természetes szaporulat adatai (ezrelékben); 1956-ban az egyes rajonokban: Csík: 9,7; Gyergyó: 11,9; Maroshévíz: 14,9; Régen: 15; Sepsiszentgyörgy: 11,2; Udvarhely: 13,2; Maros megye: 16,1; Marosvásárhely (város): 9,8; Erdőszentgyörgy: 13,3; Keresztúr: 9,4; Kézdivásárhely: 12,4.) Az iparosítás következtében javult ez a szám: 1956-ban 15.439 személy érkezett és 15.765 távozott. Megnőtt a városi lakosság száma is. 1930-hoz viszonyítva 238,9%-os emelkedést mutatott ki Veress, aki a városi jellegű helységeket három kategóriába sorolta: munkásközpontok, városmelléki községek, üdülő és fürdőhelyek. Azonban minden kampányszerűen zajlott: az újtómozgalom éppúgy, mint a begyűjtési, vetési, szövetkezeteztetési, közismerten irreális célkitűzéseket, mutatókat felállító tervek teljesítése. A közszükségleti cikkek gyártása, a fogyasztói igények továbbra is háttérbe szorultak.

Ugyanez volt a helyzet a politikai és kulturális életben. Jó egy évvel Sztálin halála után úgy "tettek pontot" az évek óta húzódó Pătrășcanu-ügyre, hogy 1954 áprilisában Koflerrel együtt kivégezték. Az Írószövetség 1953. március 23-27. közötti

ülésszakára még Sztálinnak az irodalomról és a művészetéről hirdett "zseniális" tanítása nyomta rá a bélyegét; május 30-31-én a kolozsvári fiókszervezetben a hazai "szocreál" egyik első könyvét, Nagy István: A legmagasabb hőfokon című regényét bírálták meg; áprilisban a MAT-ban rendezett képzőművészeti kiállításán olyan művek nyertek állami díjat, mint a "Munkamódszer-átadás" és a "Szovjet gépet kapott az üzem". És miközben az írókon a "nagyszerű sztálini korszak által elének állított feladatok teljesítésének" ábrázolását kérték számon, 1953 júniusában megszüntették a Kolozsváron megjelenő Irodalmi Almanachot - utólag ismét értelmet nyert az a sok kritika, amely a folyóiratot érte. (Helyette júniustól szintén havi folyóiratként jelent meg Marosvásárhelyen az Igaz Szó.) Ezután szűnt meg két újabb magyar tannyelvű főiskola Kolozsváron: a Mezőgazdasági Főiskola és a magyar tagozat a mérnökin, 1955 végén az Állami Irodalmi és Művészeti Könyvkiadó magyar szerkesztőségét is áthelyezték Marosvásárhelyre. A MAT-ot leszámítva, Erdélyből lassan eltűntek a kétnyelvű feliratok; akadályok gördültek a magyarországi sajtótermékek, könyvek behozatala elé - még a könyvtárak rendeléseit sem elégítették ki -; háttérbe szorult a magyar műemlékvédelem. Egyre inkább azt érezhette a romániai magyarság és ennek 1954 decembere és 1955 márciusa között kormány- és pártszinten hangot is adott, hogy a Magyar Autonóm Tartomány "kultúrgettó" azok számára, akik benne élnek, azon kívül, Erdélyben a hivatalos iratok, beadványok alkalmával, az ügymenetben, a dokumentumok kiadásában visszaszorult a magyar nyelv használata. A Bolyai Egyetem felszerelését nem újították fel, a tanszemélyzet fizetése alacsonyabb volt, mint a Babeşben, több magyar és zsidó származású tanárt bocsátottak el; a kolozsvári Egyetemi Könyvtár magyar anyaga hozzáférhetetlen lett. Tiltakozást váltott ki, hogy a romániai magyar irodalmat "magyar nyelvű román irodalom"-ként kezdték emlegetni, s hogy a moldvai magyarok elrománosítása érdekében tervbe vették az 1947-ben létesített iskoláik bezárását. Nemcsak arra tettek javaslatot, hogy a magyar történészek, természettudósok, orvosok, mérnökök kutatásaik eredményeit magyar nyelvű kiadványokban tehessék közzé, hanem arra is, hogy Erdélyben az iskolákban tegyék kötelezővé a román, a magyar és a német nyelv tanulását, s hogy Bukarestben állítsanak fel egy magyar nyelv és irodalom tanszéket.

1955 tavasza és 1958 júniusa között a belpolitikában, így a nemzetiségi politikában a feszítés-lazítás taktika alkalmazása volt leginkább jellemző. A párt nemcsak a magyar nacionalizmus, hanem a román sovinizmus ellen is fellépett; a csángók iskolái felől elvonultak a felhők; általános amnesztiát hirdettek, és az 1949-50-ben bebörtönzött magyarok többsége visszanyerte szabadságát; a Román Munkáspárt II. kongresszusa után az Előre 1956. január 5-i vezércikke középpontjában a kultúrforradalom és a gazdaságpolitika eredményei álltak a MAT vonatkozásában: az új villanyerőmű, a számos új kultúrotthon és könyvtár. Számos apró jel mutatott az enyhülés irányába: a két ország között a személyi kapcsolatok akadálymentesebbek lettek, kiadták Kós Károly és Tamási Áron könyveit, magyarországi íródelegáció utazott Erdélybe és Székelyföldre, visszavonták a román nemzet és nemzetiségek "egységesülésének" koncepcióját is.

Meglepő volt ellenben a pártvezetés reagálása 1956 febru-

árban az SZKP XX. kongresszusával kapcsolatban. Március 30-i beszámolójában a főtitkár elismerte: a személyi kultusz Romániában is éreztette hatását, de az a Luca-Georgescu-Pauker frakció félreállításával meg is szűnt; hibás volt az a tétel, amely "az osztályharc mesterséges szítására ösztönzött", de azért is említettek a felelősek; egyes állambiztonsági szervek megsértették ugyan a törvényességet, de azt hamar leleplezte a párt. Az Írószövetség párttaggyűlésén azonban már elutasított minden kritikát és a változtatás szándékát. Alexandru Jar író, aki a pártdemokrácia sorozatos megsértését, az önkényeskedést kérte számon, s azt, hogy a szocializmus építésére való áttérés szakaszában csődbe jutott az irodalom, az írók rendőri zaklatásnak vannak kitéve, megbírálták és kizárták a pártból. Az Írószövetség júniusi kongresszusán, amelyen a romániai magyar irodalomról Nagy István tartotta a referátumot, semmi lényeges politikai kérdés nem merült fel. Az írók hallgatásba burkolóztak, csak a jelen lévő magyar írók felé hangzott el a magyar nacionalizmus vádja. A dolgok kétarcúságához tartozik az is, hogy itt hoztak határozatot az Írószövetség Titkárságán belül egy nemzetiségi osztály felállításáról, egy magyar nyelvű gyermekújság, magyar nyelvészeti és irodalmi folyóirat kiadásáról; a nemzetiségi könyvkiadás átszervezéséről.

Az SZKP XX. kongresszusa és az 1956-os októberi magyarországi események megtörték ugyan a korábbi román politika ívét, de átmeneti enyhülés után minden ugyanabban a negatív irányban folytatódott. Az RMP 1956. december 27-29-i plenáris ülése után számos, az összlakosság érdekében álló rendelkezés született az életszínvonal és a bérek 15 százalékos emeléséről, a beszolgáltatási rendszer megszüntetéséről, a szocialista demokrácia bevezetéséről, a nyereségrészesedésről. Előbb a MAT pártkonferenciáján december 16-án nemcsak az okokat elemezte a főtitkár, amelyek a tragikus kirobbanásához vezettek, hanem visszautasította azt a panaszt, hogy az RMP nem törődött eléggé a tartománnyal. Ellenben nehezményezte, hogy a MAT lakói mindent a kormánytól várnak, nem keresik a helyi erőforrások jobb kihasználását, és érdektelenséget mutatnak a közügyek iránt. 1957 januárjában az egész romániai magyarságra kiterjesztette a revizionizmus vádját. Azonban semmi sem számítható előre: nemcsak a bukaresti magyar kultúrház nyitotta meg kapuit ismét a Zalomit utcában, de új magyar középiskolát helyeztek kilátásba Kolozsváron, két tanítóképző alakult, létrehoztak egy Nemzetiségi Főigazgatóságot, határozatot hoztak, hogy már 15 tanuló esetén indíthatnak magyar 5. és 10 tanuló esetében 6. és 7. osztályt. 1957-ben párthatározat hagyta jóvá, hogy magyarul is lehet felvételizni az egyetemen, Bukarestben magyar nyelv és irodalom tanszéket alapítottak. 1957 júniusában újabb magyarellenes perek kezdődtek - ez főleg a kolozsvári értelmiséget érintette -, június 28. - július 3. között az RMP nemcsak amiatt ítélte el Miron Constantinescut és Iosif Chişinevskit, mert úgymond "elferdítve tüntették fel a párt és a kormány vezetőinek tevékenységét" - azaz mert megbírálták a párt Gheorghiu-Dej vezetete irányát -, hanem mert tárgyalásokba bocsátkoztak 1956 nyarán és novemberben az erdélyi magyar nacionalizmus képviselőivel (azt már nem tették hozzá, hogy ez pártutasításra történt). Az SZKP XXII. pártkongresszusa után újból elővették ügyüket.

Perek, pereket követő ítéletek, pártfegyelmik egyik oldalán, a másik oldalon pedig az év végén, az Utunkban induló cikksorozat, amellyel a két világháború között élő, méltatlanul elhallgattatott írók nyerték vissza az őket megillető helyet a romániai irodalomban, amikor azt is ki lehetett mondani, hogy művek értékét nem az állami díjak határozzák meg, s bírálat érte az 1948-1955 közötti irodalompolitikát. 1958. július 25-én kivonták a szovjet csapatokat Románia területéről. Rá egy hónapra megjelent az Utunk augusztus 14-i számában az "Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért" című cikk a nagy tehetségű Földes László tollából, amely a kortárs romániai magyar irodalom egészét megtámadta. 1959-ben egyesítették a kolozsvári Babeş és a Bolyai Egyetemet; a következő tíz évben, zömében Erdélyben, kisebb mértékben a Magyar Autonóm Tartományban egyesítés címén felére csökkentek a magyar nyelvű iskolák; minimálisra szorult vissza a szakoktatás - ezzel a szakértelmiség és a szakmunkás-ság száma -; megkezdődött a fontosabb igazgatási intézmények románosítása; új rendelkezés szerint az állam kijelölhette a munkavállaló munkahelyét, megnehezítette a városba költözést; bizonyos helyeken - magyarlakta vidékeken is - 10%-ra csökkentették a nemzetiségi dolgozók számát.

Módosítás az ország tartományi beosztásában: a Maros-Magyar Autonóm Tartomány

1960. december 19-én az RMP Központi Bizottsága ülése után Nicolae Ceauşescu a Nagy Nemzetgyűlés elé terjesztette a "Román Népköztársaság területi-közigazgatási beosztásának megjavítására vonatkozó törvénytervezetet". Az egyéves előkészítő szakaszban - hangsúlyozták - elsősorban a dolgozók kívánságait és javaslatait tartották szem előtt, amelyeknek lényege: "egyes rajonok egyesítése és megszüntetése; egyes községeknek egyik rajontól a másikhoz való csatlakozása; bizonyos központok rajoni rendeltetésű várossá való nyilvánítása; egyes rajoni városok tartományi alárendeltségű városokká nyilvántartása; egyes községek, rajonok és tartományok nevének megváltoztatása, visszatérve egyes ismert történelmi nevekhez". A változások mind a 18 tartományt érintették, nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül. Ami a magyarlakta területeket illeti: Nagybánya, Hunyad, Nagyvárad, Temesvár, Kolozsvár, Sztálin és a Magyar Autonóm tartományokat érintette.

A Magyar Autonóm Tartomány nevét Maros-Magyar Autonóm Tartományra változtatták. Temesvár tartományból hozzákerült: Sármas és Ludas teljesen, Dicső rajon részben. Sztálin tartományból szintén hozzácsatoltak egy falut, viszont a korábbi Magyar Autonóm Tartományból Sztálin és Kézdi rajonokat. Így az MMAT lakóinak száma 759.000-ről 802.000-re növekedett, de a magyarság számaránya csökkent a román többségi részek hozzá- és a magyar területek elcsatolásával. A hozzászólók részéről olyan megmosolyogtató magyarázatok hangzottak el, hogy "Sepsi rajon még Bukaresthez is közelebb esik, mint Marosvásárhelyhez"! (A MAT lakossága a különböző népszámlálások alkalmával: 1930: 636.112 fő, 1941: 697.889 fő, 1948: 668.983 fő, 1956: 731.361 fő.) Az MMAT románosítására nagyobb súlyt helyeztek. (Iosif Banc tartományi első titkár sovíniszta nézeteinek nagy szerepe volt

ismét ebben.)

Bár az RMP III. kongresszusán, 1960. június 20-25. között az iparosítás következetes végrehajtását, az eljövendő 15 évben a termelés hatszorosára történő emelését, a műszaki színvonal fejlesztését, a kollektivizálás befejezését határozták el, Székelyföldön, az MMAT-ban csökkentették az iparosítás ütemét, hogy az elvándorlást serkentsék. 1962. április 27-én a Nagy Nemzetgyűlés rendkívüli ülésén bejelentették, hogy 1965 helyen már befejeződött a kollektivizálás. Az MMAT pártbizottsági ülésein egyre több szó hangzott el a búza, kukorica, napraforgó, cukorrépa, burgonya hektáronkénti termésátlagának növeléséről. Legfelsőbb pártszinten külön kiemelték, hogy az állatállomány és a megművelésre alkalmas földterület növelését várják el a tartománytól.

Az iparosítás lelassulásáról, a tartomány valós gondjairól sem a tartományi Néptanács, sem a tartományi Pártkonferencia üléseinek dokumentumaiból, sem a Pártbizottság 1964-es és 65-ös kiadványaiból nem értesülhetünk. A nagyszerű eredményeket ecsetelik itt is, akár csak az ország más vidékein; a beruházások összegének és a termelésnek növekedését. Felépült a galócási Faipari Kombinát, a marosvásárhelyi Bútorgyár, a Cukorgyár, a Radnóti Hőerőmű, a dicsói Vegyikombinát - olvassuk a Tartományi Pártbizottság 1965-ös összesítésében. Az életszínvonal emelkedését mutatja - írja a brossúra -, hogy 772 lakosra 1 orvos jut; 550 művelődési otthon és könyvtár, 333 mozi és 2.562 műkedvelő csoport található a tartományban. Marosvásárhelyen az Állami Színházban magyar és román tagozat működik, átlag évi 4-500 előadást tartanak; az Állami Filharmónia 115, az Állami Ének és Táncegyüttes 164 előadást rendezett 1964-ben.

A tartomány oktatási helyzetére is kitértek a források. Az 1964-65-ös tanévről a következő táblázatot állították össze:

823 általános iskola	150.000 tanuló
(ebből 385 8 osztályos)	
37 középiskola	10.000 tanuló
24 szakiskola	
3 felsőoktatási intézmény	2.400 hallgató

Az RMP az SZKP XXII. kongresszusáról hazatérve 1961. november 30. - december 5. között tartott ülésén ismét visszautasította, hogy bármiféle változás történjen az országban: a hibákért ismét Lucát és Paukert, újabban Constantinescut és Chişinevskit tették felelőssé. Megváltozott viszont az ország külpolitikája, amelyet Kína-barátság és a szocialista országoktól eltérő külön út jellemezett. Ami a nemzetiségeket illeti, ismét megjelent az irodalmi életben a "magyarul beszélő román író" fogalma, és kísérlet történt annak a tézisnek az elfogadtatására, hogy Románia nemcsak társadalmi, hanem nemzeti szempontból is homogén állam.

Gheorghe Gheorghiu-Dej halála, az új főtitkár megválasztása, a IX. pártkongresszus 1965-ben, lassan-lassan készítették elő az enyhülést. A nemzetiségek szempontjából megnyugtatóan hatott, hogy a homogenizálás, azaz a nemzetiségi lét megszüntetése már az említett 1965. július 19-24. között tartott - új nevéen - a Román Kommunista Párt IX. kongresszusán lekerült a

napirendről. Sőt, kimondották: a szocializmus építésének viszonyai között sem a nemzetek, sem a nemzetiségek nem tűnnek el; úgy a román nemzet, mint az együttlakó nemzetiségek léte kiteljesedése előtt még hosszú perspektíva áll.

Az RKP 1967. december 6-8. között tartott Országos Konferenciáján vetették fel, hogy a termelőerők fejlődésével, az ország területén való megoszlásával összhangban, a nemzetgazdaság és a társadalom tevékenységének tökéletesítése érdekében, és a gazdasági-társadalmi-történelmi hagyományok figyelembevételével kell kialakítani az új megyéket és municipiumokat. A cél az volt, hogy minden megye komplex egység legyen, amely városokat, kereskedelmi, kulturális központokat foglal magába; hogy egy megye területe 3271-9380 km² között, illetve: átlag 6786 km² legyen; lakóinak száma: átlag 509 ezer. (Ebből következik, hogy ez a megyei beosztás nem volt azonos az 1952 előttivel.) A törvény 1968. február 18-án lépett életbe. Az új megyék a következők voltak: Alba, Arad, Argeş, Bákó, Krişana, Beszterce-Naszód, Botoşani, Brassó, Buzău, Krassó-Szörény, K o v á s z n a, Kolozsvár, Dimboviţa, Dorj, Galac, Gorj, H a r g i t a, Hunyad, Jaloşi, Iaşi, Ilfov, Máramaros, Mehedinţi, M a r o s, Neamţ, Olt, Prahova, Szatmár, Szeben, Suceava, Teleorman, Temes, Tulcea, Vaslui, Vîlcea, Vrancea. A megyésítésre úgy kell tekinteni, mint az első területrendezésre, melynek során a falvak számát 4259-ről 2705-re csökkentették, a városokét 184-ről 237-re növelték.

Az egykori Magyar, illetve Maros- Magyar Autonóm Tartomány területét úgy alakították át, hogy csak részben követték az egykori (még 1918 előtti) megyei beosztást. Az egykori Háromszékből Kovászna lett, Sepsiszentgyörgy központtal; Udvarhely nagyobb részét Csíkhöz csatolták, ez lett Hargita; kisebbik részét Maros és Kovászna megyékbe olvasztották. Hargita területe: 7680 km², lakóinak száma: 375.981 fő lett, központja: Csíkszereda. Maros megye területe: 7343 km², lakóinak száma: 606.794 fő, központja: változatlanul Marosvásárhely.

1918-ban a Gyulafehérvári Határozatok, 1919-ben a nemzetközi kisebbségi szerződés garanciát nyújtottak a szászok és székelyek lakta területen az egyházi és kulturális élet autonómiájára, önkormányzatára; ennek alapján dolgozták ki 1928-1932 között az erdélyi magyar kisebbségi jogászok a "székely közületi autonómia" tervét. Ezek közül természetesen egyik sem realizálódott a két világháború között. Az 1952-es intézkedést reménnyel és fenntartással fogadták az érdekeltek. Reménnyel, hátha előrelépés történik a nemzetiségi politikában, fenntartással, mert a magyarság harmadát érintette, mert az ígéret ellenére nem jelentett önkormányzatot-önigazgatást, s mert egyre világosabb lett: a cél a hagyományos magyar művelődési szempontból fővárosnak számító Kolozsvár vidéki kisvárossá süllyesztése, közte és Marosvásárhely között amolyan két egymással villogásban és versengésben lévő szomszédvár viszony kialakítása, Erdély két nyelvének megszűntetése, egy tartományra korlátozódása. El kell ismerni: a marosvásárhelyi Szentgyörgyi Főiskola nevelte fel az erdélyi magyar színészet kiválóságait; az Igaz Szóban az Erdélyi Helikon mentora, Kemény János, a mártírhálált halt Salamon Ernő, Nagy István, Sütő András, Páskándi Géza, az első és második Forrás-nemzedék egyaránt megszólalha-

tott; képzőművészek indultak innen az országos és a világhírnév felé; a Teleki Könyvtárban, az RNK Akadémiájának fiókintézményeiben, a klinikákon nagyszerű tudományos eredmények születtek. Kolozsváron voltak azonban a híres egyházi kollégiumok, a 16. században alapított egyetem, amely 1872-ben bölcsészeti, természettudományi, jogi és orvosi karral rendelkező intézményé nőtte ki magát, az 1869-ben alapított Mezőgazdasági Intézet, a Zenekonzervatórium, az Egyetemi Könyvtár, az Erdélyi Múzeum, a Botanikus Kert, a Néprajzi, Régészeti Múzeum, a Nyelvtudományi, Történeti stb. Intézetek, a kiadók, folyóiratok. Nem sikerült felszámolni Székelyföld gazdasági elmaradottságát sem. A sajtóból, szociográfiákból tudható: az ingázás, az elvándorlás ugyanúgy gond volt a tartomány létrehozásának, mint megszűnésének idején.

Visszatekintve a Magyar Autonóm Tartomány 15 évére, azt mondhatjuk: nem is alakulhatott másképpen a sorsa, mint ahogy alakult. Ez a meggyőződés még inkább megerősödik, ha az 1968-1972 közötti rövid periódus tükrében nézzük a nemzetiségi politikát, amikor úgy tűnt: visszatért a grózi aranykor!

Óriási előrelépést jelenthetett az RKP 1968 áprilisi plénuma, ahol a román párt szembe mert nézni és le tudott számolni az ötvenes évek kísértetével, amikor nyilvánosságra hozták a szocializmus építésében elkövetett hibákat, megnevezték a felelősöket, többek között Gheorghe Gheorghiu-Dejt. A nemzetiségek képviselői ismét őszintén feltárhatták a problémákat, a sérelmeket. Az enyhülés első komoly jele az volt, amikor 1968 júniusában a pártvezetés ígéretet tett arra, hogy a magyar nyelvnek nagyobb teret biztosítsanak az iskolákban és a kulturális életben. Az augusztusi csehszlovákiai események felgyorsították a folyamatot. A párt főtitkára, N. Ceaușescu székelyföldi augusztus végi útja alkalmával ígéretet tett a lemaradás megszüntetésére. "A szocializmus éveiben értünk el bizonyos eredményeket e tekintetben, de becsületesen meg kell mondanunk, hogy még nem túl sokat tettünk. A jelenlegi öt éves terv keretében... gyökeresen megváltozik majd a székelyek élete." Az RKP KB október 24-25-i ülésén határozatot fogadtak el a Magyar és a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának létrehozásáról; megalakult a Kriterion Nemzetiségi Könyvkiadó (de a többi kiadó is adott ki magyar könyveket), A Hét című lap, és több megyei újság is. A Közoktatási, a Művelődési Minisztériumban Nemzetiségi Titkárságok és Igazgatóságok alakultak, néhány helyen újból megjelentek a kétnyelvű feliratok. Mint annyiszor: a Romániában élő magyarság, magyar nemzet(iség) újból bizakodva tekintett a jövő elé, hogy talán végre elérkezett az idő, amikor a demokratikus nemzetiségi politika állandósul, nem lesz többé kormány- és pártpolitika függvénye, a hatalmi harc eszköze, csupán ideig-óráig tartó taktikai kérdés, illetve a gazdasági és egyéb nehézségek idején, a társadalmi feszültségek levezetésének eszköze.

Utóhang

A nyílt magyarelles politikai felfüggesztése ismét csak rövid ideig tartott. Ami ezután jött, 1974-től 1989 decemberéig bezárólag minden képzetet felülmúlt. Egyedenként és kollektíven az ország nem román állampolgárai fizikai létükben lettek veszélyeztetve. A sovinizmust az állampolitika szintjére emelték, a mindennapi diszkrimináció, a múlt megsemmisítése, a jobboldal és a sztálini bolsevik kitelepítési politika, rafinált keleti despotikus módszerek keveredtek a modern technika kellék-tárával.

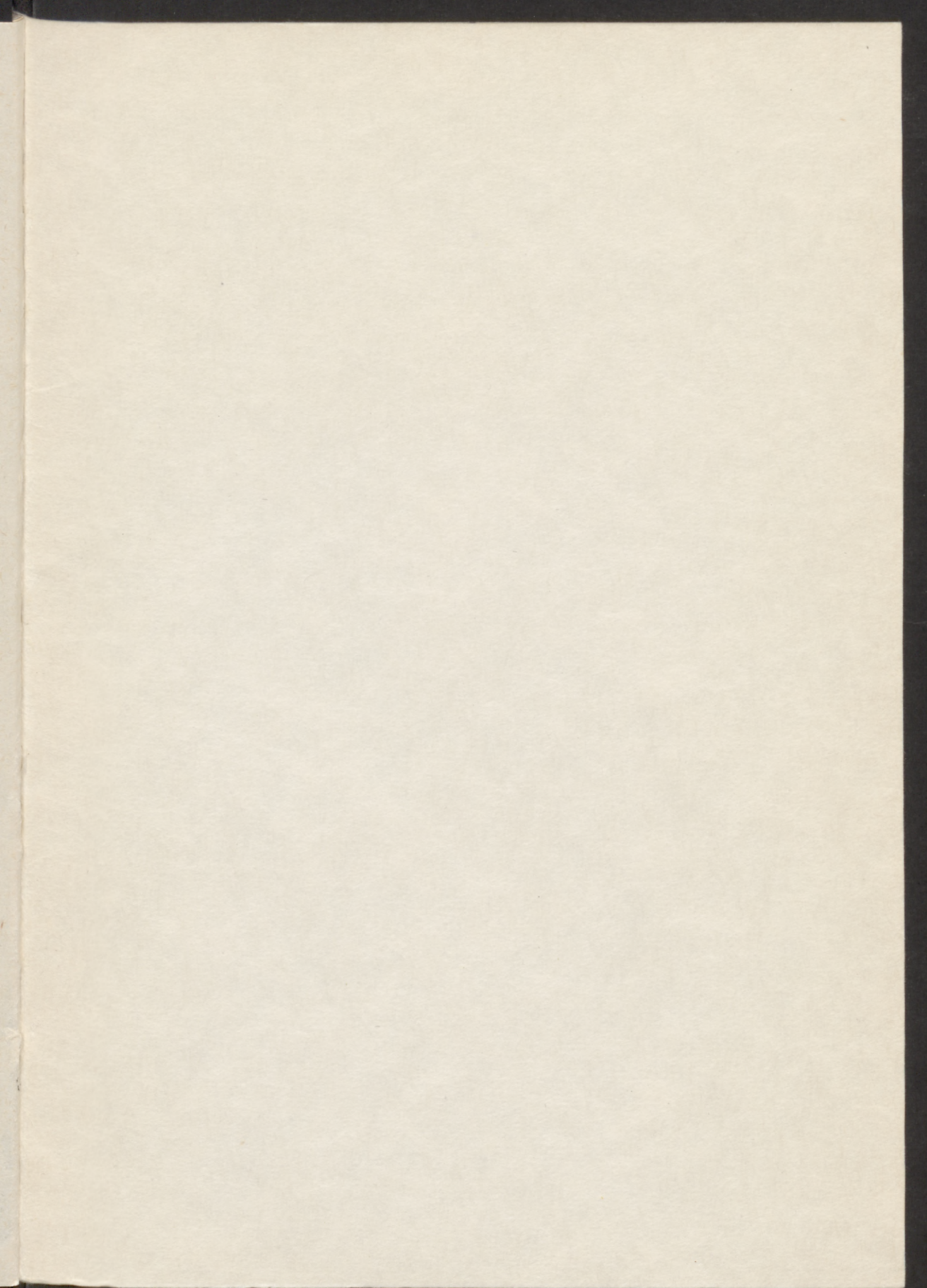
1989. december 22-én Romániában is győzött a forradalom. Az eufória első pillanataiban úgy látszott: egymásra talált a román és a magyar nép. Ezek a pillanatok hamar elmúltak. Vádaskodás, ellenségeskedés, sőt pogromok a román fél részéről, fenyegetettség, rettegés a magyarság számára. Csak elvétve hallatszanak pl. olyan hangok, hogy: a centralizációval szemben biztosítani kellene az egyes országrészek - így Erdély - hagyományos fejlődését, sőt a föderációt is. Kevesen merik emlékeztetni a románságot arra, hogy a politikus, kulturális, közigazgatási, oktatásügyi autonómia biztosítása Olaszországban (Vale d'Aosta=francia nyelvterület, Trento-Alto Adige=német, Friuli-Venezia Giulia, Szardínia, Szicília, ahol a friuli, szárd, szicíliai nyelvjárások és nyelvek használatosak), Spanyolországban (Katalónia, Baszkföld, Galícia, Navarra), Franciaországban (Bretagne, Korsika), Svájcban természetes és nem számít szeparatizmusnak.

Sokan emlegetik ugyan, hogy Románia Európához akar tartozni; néhányan azt is elfogadják: újból Erdély a híd, amely Bukarestet Párizssal összeköti. Azonban ezidáig a több mint 60 párt közül csak a Romániai Magyar Demokrata Szövetség mutatott rá, hogy - amely egyébként elfogadja Románia területi integritásának sérthetlenségét - az önrendelkezési jogot, az autonómia fogalmát (ld. szabad egyének szabad autonóm közösségeit) újból fel kell eleveníteni, új tartalommal kell megtölteni. Hiszen a parlamentáris demokrácia, a jogállam, a pluralista civil társadalom létrehozása Romániában sem képzelhető el nélkül. A civil társadalom létrehozásának előfeltétele a politikai, gazdasági, kulturális alanyok autonómiájának megteremtése. A társadalom önszerveződésére (társadalmi autonómiákra) éppúgy szükség van, mint az önrendelkezés érvényesülésére, a vegyes típusú tulajdonformák, a gazdaság egésze, a mezőgazdaság, hitelélet, társadalombiztosítás, oktatásügy, kultúra területén. És ez pedig az összromániai társadalmat, tehát a nemzetiségeket, adott esetben a Romániában élő magyar nemzetiséget nemzet-részt egyaránt megilleti.

Erdélynek a híd szerepen túl történelmi hivatása az, hogy az európaizálás, a nemzeti megbékélés modellje legyen Románia számára.

1990 tavaszán az autonómiával kapcsolatban ez a minimális program.

456A-2